

MÕIST(MIS)EST TERMININI: ERIALAKEELE TÕHUSUSEST SÕJANDUSTERMINOLOOGIA NÄITEL

Reet Hendrikson

1. Sissejuhatuseks

Uuringu taust, eesmärk ja olulisus. Järgnev lühimonograafia mõõtu ja alg-selt ka lühimonograafiaks kavandatud kirjatükk on jätk siinkirjutaja vara-sematele sõjandusterminoloogiat käsitlevatele uurimustele¹. Ühtlasi kajas-tab see Kaitseväe uurimisprojekti „Sõjaväelise juhtimise terminoloogia“² tulemusi. Kuna nimetatud projekti oli ühel või teisel moel kaasatud kogu Kaitsevägi, on oluline tutvustada selle tulemusi nimelt siin, Sõjateadlase veergudel, ning teha seda ehk rohkem süvitsi, kui eeldanuks traditsiooni-line teadusartikkel. Žanrilt on niisiis tegu pigem uuringuülevaate kui teadus-artikliga. Lisaks eesmärgile teha tulemused võimalikult hõlpsasti kättesaadavaks lugejatele, keda valdkond enim puudutab, avaldan sel moel tänu kõigile kolleegidele, kes uuringu teokssaamist ja käiku toetasid. Neid oli tõesti palju ja olulisemad neist olgu sissejuhatuse lõpus ka nimetatud-tänamatud.

Uuringu eesmärk on sõjandusterminoloogia näitel välja selgitada, kuidas mõjutab terminivalik, sh terminite varieerumine, mõistmist ja seekaudu ka erialasuhtlust. Otsin vastust küsimusele, kas ja kuivõrd erinevalt ohvitseride

¹ Vt eeskätt **Hendrikson, Reet** 2012. Keelesõjas sõjakeel? Ohvitseride oskuskeelevaadetest. – Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste toimetised, nr 16. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 15–39. [**Hendrikson** 2012]

Hendrikson, Reet 2013. Sõjanduskeele ja kujundkeele ristteel ehk kas kujund (oskus)keelt pigistab? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 9, lk 61–73. [**Hendrikson** 2013]

Hendrikson, Reet 2014a. Tõhususe tähud sõjandusterminoloogia näitel: ülediferentsimine või erinev tunnetusväärtus? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 10, lk 107–123. [**Hendrikson** 2014a]

Populaarteaduslikest käsitlustest vt **Hendrikson, Reet** 2014b. Sõjakeel. – Keelesaade, 26.01. <<http://vikerraadio.err.ee/saade/keesaade/5785>> (26.01.2014).

Hendrikson, Reet 2014c. Sõjanduskeele loovusest, haritusest ja tõhususest. – Sõdur, nr 4, lk 48–50. [**Hendrikson** 2014c]

² Sõjaväelise juhtimise terminoloogia projekt (RP nr E-001). Uuring pälvis Tartu Ülikooli Sihtasutuselt 2015. aastal terminoloogia sihtstipendiumi.

seas sõjandustermineid mõistetakse. Juhul kui mõistmiserinevuste olemasolu leiab kinnitust, selgitan nende seoseid keeleliste ja keeleväliste teguritega. Vaatluse alla tulevad terminimõistmise seosed ohvitseride sotsiaalsete parameetritega (keeleväline külg) ja terminiomadustega (keeleline külg), samuti ohvitseride terminihinnangute seosed terminite standardjärgse mõistmisega (metakeeleline külg).

Kuna erialakeel on eeskätt erialainimese tööriist, saab just selles keelevaldkonnas iseäranis hästi ilmsiks keele vahendilisuus. Mis tahes tööriista olulisim omadus ja headuse mõõdupuu on omakorda funktsionaalsus ja käepärasus erialainimesele ning võime anda võimalikult täpselt edasi kõneleja või kirjutaja suhtlustahet – teisisõnu suhtlustõhusus.³ Erialakeele tõhususe määramisel on siinkirjutaja lähtunud eeldusest, et tõhusus on hea erialakeele põhilisi defineerivaid tunnuseid. Kui eeldada, et erialakeele põhifunktsioone on võimalikult täpne infoedastus, siis on tõhus selline erialasuhtlus, kus kõneleja (sõjanduskontekstis nt käsuaandja) saavutab kõneteoga (nt käsuga) suhtlusesmärgi (käsusaaja saab vajalikes nüanssides aru, mida ülem ootab).⁴

Tõhus juhtimine eeldab niisiis funktsionaalset terminoloogiat. Sõjanduskeel on suhtlustõhususe käsitlemisel tänuväärne uurimisobjekt: siin on iseäranis oluline, et ülem ja alluv saaksid käsust – eriti käsu tuumtermineist – ühtmoodi aru. Ilmselt võib väita, et ei ole just palju selliseid erialakeeli, mille täpsusest sõltuksid inimesed. Uuringu piiratud mahust hoolimata saab tulemusi arvestada erinevates sõjaväelise juhtimisega seotud valdkondades, sh õppetöös. Teiseks on uurimistulemustel väärtus nii keeleteaduse kui rakenduskeeleteaduse seisukohast: need on kasutatavad (sõjandus)terminoloogia arendamisel ja (oskus)keelekorralduses. Siinne uuring kajastab põhimõttelisi probleemkohti, mis on alates terminoloogia kui teadusvaldkonna sünnist olnud (rakendus)lingvistiliste, sh terminiarutelude tulipunktis. Põhilised neist on sünonüümia, polüseemia (mitmetähenduslikkuse), kujundlikkuse ja võõrkeele analoogile tuginevate terminite otstarbekus erialakeelis. Eraldi põhimõtteline teemaring seostub standardimise vajalikkusega, kuna uuemates terminoloogiakäsitlustes on teema taas päevakorral. Tulemused on seega kasutatavad nii sõjandustermnoloogia komisjoni töös⁵ kui ka mis tahes teiste terminiarendusega tegelevate kehamite tegevuses.

³ Vt ka Hendrikson, Reet 2014c, lk 47.

⁴ Pikemalt vt Hendrikson 2014a, lk 107–108.

⁵ Kaitseministeeriumi sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminoloogia komisjon (edaspidi *sõjandustermnoloogia komisjon*) tegutseb koostöös Eesti Keele Instituudiga. Tegemist on ametkondadevahelise töögrupiga, mille koosseisu kuuluvad lisaks erinevate

Ülesehitus ja lugemisviieid. Käsitlus koosneb viiest peatükist. Neist esimeses annan lühiülevaate uuringu taustast ja probleemist. Järgneb metoodika valiku põhjendus ja kirjeldus. Kõigepealt käsitlen valimikooste põhimõtteid, kirjeldan terminivalimit ja uuritavat gruppi, küsimustiku koostamist, uuringu käiku ning vastuste tõlgendamise ja järeldamise põhimõtteid. Seejärel esitan ülevaate uurimistulemustest ja järeldustest. Tulemusi vaatlen lähtudes kolmest aspektist: keelelisest, keelevälisest ja metakeelelisest. Kuna uuring kuulub rakenduskeeleteaduse valdkonda, on põhirõhk neist esimesel, st keelelistel mõjuteguritel. Keelevälisest teguritest ehk vastajate sotsiaalsetest parameetritest uurin auastme, väljaõppetausta ja teenistuskogemuse mõju (alaptk 4.1) ning keelelistest teguritest terminiomaduste mõju (sünonüümia, polüseemia, motiveeritus inglise keelest, standardsus ehk standardijärgsus, kujundlikkus; alaptk 4.3). Alapeatükis 4.2 annan ülevaate terminimõistmise koondulest ja käsitlen ka metakeelelist aspekti: seda, kuidas on seotud terminihinnangud („termin häirib“ ja „termin tekitab mõistmisraskust“) terminite standardijärgse mõistmisega.

Alapeatükk 4.1 võib lisaks terminihuvilistele kaitseväelastele ja sõjandusterminoloogia arendajatele pakkuda huvi ka neile mundrikandjatele, kes on kas otsesemalt või kaudsemalt seotud väljaõppega. Terminiomaduste ja mõistmise seost käsitleva alapeatüki (4.3) peamine sihtgrupp on eeskätt filoloogilise pagasiga lugejaskond, kuna see eeldab ehk veidi süvendatumaid termini- ja keeleteoreetilisi teadmisi kui ülejäänud (ala)peatükid. Siin käsitlen analüüsitavaid termineid nii terminiomaduste kaupa rühmitatuna kui ka ükshaaval ning selgitan tegureid, mis võisid nende mõistmist mõjutada. Viimane, 5. peatükk võtab eelneva kokku, andes uuringust lühemas ja lihtsamal vormis ülevaate neile, kes tahavad (keele)peensustesse keskendumata saada pildi kirjatüki põhiteesidest, käigust ja tulemustest.

Minu **tänuõnad** lähevad siinkohal kõigile, kes on olnud abiks andmekogumisel ja -analüüsil ning küsimustiku koostamisel. Eriline tänu kuulub KVÜÕA endisele ülemale brigaadikindral Martin Heremile, kelle innustus ja toetus olid uuringu teokssaamisel määrava tähtsusega. Täna oma kolleegidest kaitsevälasi ja sõjandusterminoloogia komisjoni liikmeid, kellega on kõigi nende aastate vältel peetud põnevaid terminoloogiateemalisi arutelusid ja loodud omakeelset terminivara. Siinjuures on olnud mu jaoks otsustav tähtsus koostööl praeguse KVÜÕA ülema kolonel Enno Mõtsaga, kelle

ministeeriumide esindajatele ja ekspertidele muuseas ka Kaitseväe kolme väeliigi, Sõjammuseumi, Kaitseleidiu ja KVÜÕA esindaja. Komisjoni töö tulemustega saab tutvuda andmebaasi Militerm vahendusel.

olulisust tänapäeva eesti sõjanduskeele reformija ja uuendajana võib võrrelda Johannes Aaviku rolliga eesti keele kujundamisel 20. sajandi algupoolel. Enam kui poolteist aastat väldanud koostöö ja terminikomisjoni väisamise tulemusel sai muuseas korrastatud ka siinse uuringu fookuses olev mõistepesa. Lisaks võib just kolonel Mõtsa pidada mitme siinsesse uuringusse kaasatud termini loojaks. Brigaadikindral Heremi ja kolonel Mõtsa, samuti major Karl Salumi ja major Klaus-Jürgen Kaivo osalemine pilootuuringus ja neilt saadud konstruktiivne kriitika aitasid kaasa küsimustiku valmimisele. Aitäh teile kõigile!

Samuti tänan kolonelleitnant Sten Allikut, kelle eestvõttel sai uuringust Kaitseväe uurimisprojekt ning kelle mõistev suhtumine võimaldas siinkirjutajal uuringut teoks teha. Suur aitäh Tartu Ülikooli dotsendile professor Martin Ehalale, kelle abi oli uuringu statistilises osas hindamatu, samuti Tartu Ülikooli eksperimentaalpsühholoogia dotsendile Aavo Luugile, kellelt sain nõu mõningates meetodilistes seikades. Küsimustiku sisulise poole väljatöötamisel olid abiks toonane KVÜÕA jalaväerühma taktikalektor-grupiülem major Jaan Kessel ja reservkapten Erlend Zirk. Vastuste tõlgendamisel ja kodeerimisel tegin koostööd toonase KVÜÕA jalaväekompanii taktikalektori-grupiülega major Tõnis Metjeriga ning vastajate taustandmete kodeerimisel KVÜÕA rakendusuuringute keskuse teaduri kolonelleitnant Tõnis Männistega. Käsitluse viimistlemisel sain häid nõuandeid KVÜÕA sõjaväepedagoogika ja juhtimise õppetooli lektorilt reservkolonel Arne Ermuselt. Minu suurim tänu Kaitseväe struktuuri- ja allstruktuuriüksuste ülematele ning nende esindajatele, kes aitasid küsimustiku täitmist korraldada, samuti neile, kes küsimustiku täitmisel osalesid. Aitäh KVÜÕA personalijaoskonna spetsialistile Riina Lempule abi eest vajalike andmete täpsustamisel.

Palju tänu võlgnen oma juhendajatele Annile ja Arvile nii asjalike näpunäidete, arendavate keskustelude kui kannatlikkuse eest! Eraldi tahan tänada oma sõpru, eeskätt Eppu, Kristiinat, Andrat, Karenit, Andrest, Arvit, Marjut, Tiinat ja kõiki teisi, samuti oma peret. Teie toetuseta poleks järgnev käsitlus teoks saanud. Uuring pälvis 2015. aasta terminoloogia sihtstipendiumi, mis andis siinkirjutajale just õigel hetkel vajalikku lisamotivatsiooni.

2. Teoreetilised lähtekohad

Järgnevas peatükis tuleb kokkuvõtvalt juttu uuringu taustast, seostatuna siinkirjutaja varasemate uurimistulemustega.

Igasuguse keelekorralduse, sh terministandardimise, vaikiv alustala on, et erialakeelt on vaja suhtlustäpsuse ja -tõhususe huvides korrastada ja normida.

See eeldus kumab ridade vahelt ka oskuskeelekorralduse eesmärgipüstituses, milleks on „selge ja ladus oskuskeel, milles saab mõelda, kirjutada ja rääkida kõigil erialadel“⁶. Sellisena on (oskus)keelekorralduse ideoloogiline lähe klassikaline terminoloogiateooria, mis oli ainuvaldav alates terminoloogia kui teadusharu sünnist 1930. aastatel⁷ kuni 1990. aastateni, mil hakkasid esile kerkima uuemad, terminoloogia sotsiaalseid ja tunnetuslikke aspekte rõhutavad lähenemised. Kuigi teoreetilistes käsitlustes moodustavad uuemad suunad nüüdseks selgelt peavoolu, on eesti terminoloogiatöö praktikas siinkirjutaja hinnangul praegu pigem otsingute aeg. Viimast peegeldab omal moel ka siinne uuring.

Vastupidi klassikalisele teooriale leiavad uuemad, sotsiokognitiivsed käsitused⁸, et terminoloogias peaks olema esiplaanil pigem kirjeldav, mitte normiv ja ettekirjutav alge, nagu eeldab klassikaline lähenemine. Teisisõnu: terminoloogia ülesanne on kirjeldada kasutajaskonnas juba olemasolevat, keele siseomast normi, mitte standardida ega teha ettekirjutusi. Klassikalise koolkonna objektivismile vastukaaluks rõhutavad uuemad lähenemised terminikasutuse kontekstisõltuvust, termini tunnetuslikku funktsiooni ja mõistepiiride hägusust. Ollakse seisukohal, et ükski sõnastik ei saa pakkuda

⁶ **Erelt, Tiiu** 2007. Terminiopeetus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 14. [**Erelt** 2007]

⁷ Terminoloogia kui teadusharu alusepanijaks peetakse Austria inseneri Eugen Wüsterit (1898–1977). Siinses kontekstis on märkimisväärne, et Wüsteri tegevus lähtus praktilisest vajadusest: ta tegeles tehnikaterminite korrastamise ja rahvusvahelise standardimisega. Wüsteri lähenemist on hakatud nimetama klassikaliseks terminoloogiateooriaks. Vt nt **Erelt** 2007, lk 15; **Tavast, Arvi; Taugar, Marju** 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn: Valgus, lk 53–65. [**Tavast, Taugar** 2013] Tuleb siiski märkida, et nimetatud teooria lähtub vaid osast Wüsteri seisukohtadest ja eirab teisi, olles sel moel n-ö wüsterlikum kui Wüster ise. Tegu on omamoodi näivteooriaga, millele on erinevates terminikäsitlustes tavaks viidata kui Wüsteri pärandile. Näiteks märgib Wüster, et nii homonüümia (eri tähendusega sõnakujude kattumine) kui sünonüümia (samatähenduslikkus) pole küll head, aga sealsamas täheldab ta, et mõlema kasutamine on nii mõnigi kord vältimatu. Siinjuures viitab ta homonüümide puhul keelemärkide piiratud hulga võrreldes tähistamist vajavate mõistetega, sünonüümidest kõneldes vajadusele tuua esile sama mõiste erinevaid aspekte. Vt nt **Wüster** 1970, Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik. Dritte Auflage. Bonn: Bouvier, S. 95–96. Nimetatud seisukohtadest jääb vaid paar sammu sotsiokognitiivse käsituseeni. Vägisi tundub niisiis, et Wüsteri osundajad ei ole nii mõnigi kord tema kirjutistega (põhjalikult) tutvunud. Põhjus võib olla proosaline: Wüsteri teosed ei ole tänapäeval kuigi hõlpsasti kättesaadavad ja need on saksa keeles.

⁸ Uuemaid suundi on nimetatud ka katusterminiga *sotsioterminoloogia*. Viimast kasutab nt Tavast, kes on selle omakorda laenanud Gaudinilt. **Tavast, Taugar** 2013, lk 60–61. Siinses kirjutises kasutan uuemaid teooriaid hõlmava katusterminina läbipaistvamat terminikuju *sotsiokognitiivne terminoloogiateooria*, kuna uuemate suundade keskne ühisnimetaja on siiski eeskätt *kognitiivsus*.

terminite vastendamisel lõplikke lahendusi: sõnastik ei anna ega saagi anda algkeele kindlale terminile sihtkeele vastete lõplikku loetelu, kuna vaste sõltub kontekstist. Nii ei ole ka mõistete vahel selgeid, üksüheseid piire, nagu eeldab klassikaline lähenemine. Konkreetset terminit kasutades teeb keelekasutaja võimalike alternatiivide seast valiku, lähtudes oma suhtlустаhtest ja eesmärgiga edastada kõiki vajalikke mõistenüansse võimalikult täpselt. Kõrvutava ülevaate siinse uuringu seisukohalt olulisematest erinevustest kahe kõnealuse terminoloogiasuuna vahel annab tabel 1.

Tabel 1. Klassikaline ja sotsiokognitiivne terminoloogiateooria⁹

Klassikaline terminoloogiateooria	Sotsiokognitiivne terminoloogiateooria
<ul style="list-style-type: none"> • Esiplaanil keele sünkroonne mõõde (terminid moodustavad staatilise süsteemi); • mõiste kui vajalike ja piisavate tunnuste staatiline kogum; • mõistete vahel on selged piirid; • tähenduse otsimine; • kujundlikkus kui hägus, erialateksti sobimatu väljendusviis; • terminikasutuse kontekstisõltumatus; • "EI!" sünonüümiale, polüseemiale ja homonüümiale; • terminoloogia ülesanne on eeskätt ühtlustamine ja standardimine. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nii reaalsus, keel kui erialane mõte on pidevas muutumises (oluline on termini diakrooniline külg); • mõiste (ehk teadmusüksus) kui tähenduse loomise protsess; • põhiosa mõisteid iseloomustab prototüübistruktuur; • tähenduse konstrueerimine; • kujundlikkus kui mõtlemise hõlbustaja ja tähenduse looja; • nii termini valik kui tähendus sõltuvad kontekstist; • sünonüümia, polüseemia ja homonüümia kui keelele olemuslikud ja funktsionaalsed nähtused; • terminoloogia ülesanne on käsitleda variatiivsust, mõiste kujunemislugu ja kujundlikkust.

⁹ Tabeli koostamisel on tuginetud eeskätt järgmistele allikatele: **Temmerman, Rita** 2000. Towards New Ways of Terminology Description: the Sociocognitive Approach. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing. [**Temmerman** 2000] **Temmerman, Rita** 2002. Metaphorical Models and the Translation of Scientific Texts *Linguistica Antverpiensia*, No. 1, pp. 211–226. [**Temmerman** 2002] **Faber, Pamela** 2011. The dynamics of specialized knowledge representation: simulational reconstruction or the perception-action interface. – Terminology. *International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*, No. 17 (1), pp. 9–29. [**Faber** 2011] Tabeli algvõersioon on ilmunud **Hendrikson** 2013, lk 63.

Siinkirjutaja varasematest käsitlustest selgub, et ohvitseride oskuskeele-vaateid iseloomustab suisa äärmuslik konservatiivsus. Ollakse veendunud, et sõjanduskeeles peaks olema välistatud igasugune varieeruvus ning ühele mõistele peaks vastama üks termin. Laialdane on arvamus, et standarditud sõjandusterminoloogia tuleb muuta kogu Kaitseväes kohustuslikuks.¹⁰ Tähelepanuväärne on, et nimetatud seisukoht on vastuolus tänapäeva keelekorralduse üldsuunaga, mis on suunav-soovituslik¹¹ – vähemalt teoorias. Uuemad käsitused leiavad, et nagu keelele üldse, nii on ka terminoloogiale omane mitmekesisus (sh nt sünonüümide kasutamine, mitmetähenduslikkus, kujundlikkus, terminikasutuse kontekstisõltuvus) ja seda ei tohiks taunida. Siit tekib omakorda küsimus, kas ohvitseride seas selgelt valdav terminoloogiliste vaadete konservatiivsus tuleneb kaitsevaelaslikust, nn ühtse käsu-liini mõtteviisist, peegeldades pelgalt nende konservatiivset maailmavaadet, või on sõjanduskeele näol tegu valdkonnaga, kus on tõesti otstarbekam lähtuda klassikalisest terminoloogiateooriast.¹²

Nüüdisaegsetes terminiteooriates ollakse seisukohal, et varieerumine ei tekita pädevate ja koostööle orienteeritud erialainimeste vahel üldjuhul mõistmisraskusi ning et inimsuhtlust ei saa standardi järgi normida, kuna see lihtsalt põhineb teistel alustel, mitte fikseeritud tähendustega märgisüsteemil¹³. Üks arvestatavaid nüüdisaegseid suhtluse toimimise teooriaid pärineb Ramscarilt ja Baayenilt, kes tuginevad õppimis- ja mälu-uuringute tulemustele ning kelle järgi põhineb suhtlus adressaadi ebakindluse järkjärgulisel vähendamisel sõnumi sisu suhtes¹⁴. Suhtlus on Ramscari ja Baayeni järgi eristav (*discriminative*) ja suuresti ennustuslikkusel põhinev tegevus, mille käigus adressaat rekonstrueerib ootuste ja eelteadmiste põhjal algsõnumi sisu, välistades vähem tõenäosed tõlgendused. Mõistmine põhineb seega sarnasel

¹⁰ Vt **Hendrikson** 2012. Põhiosa klassikalisele koolkonnale omaseks peetavatest joontest iseloomustab ka KVÜÖAs kaitstud terminoloogiateemalisi magistritöid, vt **Paimla** 2007, **Tameri** 2009, **Afanasjev** 2011, **Jürnas** 2013.

¹¹ **ÕS** 2013, toimetaja saatesõna.

¹² Lähemalt vt **Hendrikson** 2012, lk 30.

¹³ **Tavast, Taukar** 2013, lk 18 jj.

¹⁴ **Ramscar, Michael; Baayen, Harald** 2013. Production, comprehension, and synthesis: a communicative perspective on language. – *Frontiers in Language Sciences*, Art. 233, Vol. 4, May. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3641426/>> (14.10.2016). [**Ramscar, Baayen** 2013] Vt ka **MacDonald, Maryellen C.** 2013. How language production shapes language form and comprehension. – *Frontiers in Psychology*, Vol. 4, Apr. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3636467/>> (14.10.2016). [**MacDonald** 2013]

või vähemalt ennustataval koodil¹⁵, mille omandamine ongi Ramscari ja Baayeni järgi õppimise olemus.¹⁶ Kuna edasises vaadeldakse muuhulgas ka ohvitseride haridustausta ja väljaõppe mõju terminite mõistmisele, siis on õppimine kui sarnase koodi omandamine siinse uuringu taustal oluline märksõna. Kui sõnumi saatja (nt käsuandja) eelteadmised erinevad adressaadi (nt käsusaaja) omadest, on suurem tõenäosus, et sõnum ei jõua adressaadini sel kujul, nagu adressant mõtles. Teisisõnu: kannatab suhtlustõhusus.

Uuemate terminoloogiateooriate esindaja, kommunikatiivse terminoloogiasuuna rajaja Marie Teresa Cabrè võtab reserveerituma positsiooni, pidades klassikalise koolkonna mõiste ja termini üksühese vastavuse põhimõtet ideaaliks, tõdedes samas, et tegelikkuses esineb sellist olukorda vähe. Cabrè hinnangul on sünonüümia oskuskeeles küll loomulik, kuid mida spetsialiseeritum on tekst, seda suurem on süstemaatilisus ja seda vähem varieerumisruumi.¹⁷

Sõjanduskeeles näidetest ilmneb, et terminivarieerumise (nt näiliste sünonüümide kasutamise) taga võib lisaks maitseotsusele ja erinevale nn koolkondlikule kuuluvusele olla tunnetuslik põhjus. Teisisõnu: näiliste sünonüümide asemel võib tegu olla lähimõistetele viitavate keelenditega, mille kasutamise taga võib olla erialasuhtluse täpsustatolusest tulenev vajadus eristada näiliselt kattuvaid, ent nüansierinevusega mõisteid.

Samas on piir põhjendatud eristamisvajadus ja ülediferentsimise vahel hägune, kontekstisõltuv ja vaieldav. Keerukust lisavad termini kujunemislugu ja sellega kaasnenud mõistemuutused, samuti sotsiokultuurilised tegurid, nt võimusuhted. Selgub ka, et kuigi laenuandva keele vaste võib erialainimesele anda võtme mõiste tuvastamiseks, võib paralleelidest võõrkeeltega johtuda

¹⁵ Sõna *kood* mõtestamisel lähtun Shannoni (1948) matemaatilisest suhtlusteooriast, kus on muuseas ka tänapäevaste suhtlusteooriate juured: *kood* kui üldine teisendusreegel kahe hulga või süsteemi vahel.

Vt Shannon, Claude Elwood 1948. A mathematical theory of communication. – Bell System Technical Journal, No. 27 (3), pp. 379–423. Siinsesse konteksti üle kantuna: sõnumi saatja kood juhib sõnumi vormi valikut, sh seda, milliste terminitega sõnumi saatja mingit mõistet tähistab. Sõnumi vastuvõtja lähtub sõnumi tõlgendamisel omakorda enda koodist ning välistab selle põhjal sõnumi erinevatest tõlgendusvõimalustest need, mis on ebatõenäosed. Seega: mida sarnasemad on suhtlusosaliste koodid või mida paremini osatakse teise koodi ennustada, seda tõenäosem on, et suhtlus on sõnumi saatja jaoks edukas.

¹⁶ Ramscar, Baayen 2013.

¹⁷ Cabrè, Marie Teresa 1999. Terminology Theory, Methods and Applications. Amsterdam: John Benjamins, p. 108.

ka lisasegatus¹⁸. Mis peamine – on selge, et lähimõistetele viitavate, nüansi-erinevusega terminite kasutamine toetab erialakeele tõhusust vaid juhul, kui adressaat (nt käsusaaja) nüansierinevusest ka aru saab. Ehk Ramscarit ja Baayenit järgides: juhul, kui suhtlusosaliste kood on piisavalt sarnane. Ometi napib seski valdkonnas uuringuid, kus käsitletakс konkreetsetele empiirilistele andmetele tuginedes küsimust, kuidas terminivalik ja varieerumine oskussuhtlust *tegelikult* mõjutavad.

Uuemates käsitlustes rõhutatakse ka tööka, et suhtlusest ei saa mitmeti mõistetavust kunagi päris välistada. Mõistmiserinevused on keele olemusse sisse kirjutatud juba seeläbi, et tähistatavate (objektide ja nähtuste) mitmekesisus ületab kordades keelevahendite piiratud hulga. Seega tuleb samade keelemärkide abil tähistada erinevaid mõisteid (edastada erinevaid tähendusi).¹⁹ Ramscarile ja Baayenile tuginedes saabki mõistmine sellistel tingimustel võimalikuks tänu sarnasele koodile. Eelnenust tulenevalt on tähendused (loe: õpitud seos vormi ja tähistatava vahel) pidevas muutumises ja seda ka ühe keeleruumi sees²⁰.

Tähenduste muutumine seostub keele tunnetusliku funktsiooniga, erialakeele kontekstis nt püüdega mõistenüansse võimalikult täpselt edastada. Nagu üldkeel, nii kasutab erialakeelgi sel otstarbel sageli kujundlikkust. Suhtumine terminoloogia kujundlikkusse peegeldab hästi klassikalise ja sotsiokognitiivse terminoloogiasuuna põhimõttelist erinevust. Kui traditsiooniliselt on kujundlikke termineid peetud hägusateks ja slängi või vulgaarkeele osaks, siis uued lähenemised tähtsustavad kujundlikkust kui mõtlemise hõlbustajat ja tähenduse loojat. Ka siinkirjutaja varasemad uurimistulemused lubavad eeldada, et kujundlikkus võib olla sõjanduskeeles funktsionaalne. Kujundlik termin aitab nimetada objekti või nähtust ilmekamalt ja arusaadavamalt kui mittekujuandlik (pakub paremat nn episteemilist ligipääsu) ning teiseks aitab eristada lähimõisteid, mis on käsuandmiskontekstis iseäranis oluline.²¹ Kujundliku termini tunnetuslikku funktsiooni on esile tõstnud nimekad nüüdisaegsed terminiuurijad ja nende eelkäijad, nagu Rita Temmermann

¹⁸ Nt *raskuspunkt*, mida on kasutatud nii inglise termini *main effort* kui ka *centre of gravity* vastena, kusjuures inglise *main effort* tuleneb omakorda saksa terminist *Schwerpunkt*. Teisi näiteid ja pikemat käsitlust (üle)diferentsimisest ehk terminoloogilisest (üle)eristamisest vt **Hendrikson** 2014a, eriti lk 114–118.

¹⁹ **MacDonald** 2013; **Ramscar**, **Baayen** 2013

²⁰ **MacDonald** 2013; **Ramscar**, **Baayen** 2013.

²¹ Pikemat käsitlust koos sõjandusnäidetega vt **Hendrikson** 2013.

(2009, 2011a, 2011b)²², Pamela Faber (2011)²³, Tercedor Sınchez jt (2012)²⁴, vt ka Sager jt (1980)²⁵, Richard Boyd (1998)²⁶. Kumatigi on selge, et ka kujundi suhtlustõhusus on tõestatud alles siis, kui saab tõestatud, et kujundlik termin on adressaadi (nt käsusaaja) jaoks *nüanssides* tõepoolest mõistetav. Teisisõnu, sõjanduse konteksti üle kantuna: käsusaaja saab täpselt aru, millist tegevust (nt lahingutoimingut) käsuandja kujundliku terminiga silmas pidas.

Ohvitseride oskuskeelevaateid uuriva käsitluse²⁷ taustal hakkas siinkirjutajat huvitama sõjandusterminoloogia metakeeleline aspekt: küsimus, kuidas on seotud ohvitseride hinnangud termini mõistetavusele ja terminikuju sobivusele termini standardijärgse mõistmisega. Siinse uuringu autori tähelepanekutel on sõjandusterminoloogia valdkond, mille suhtes on Eesti ohvitseridel kindlakskujunenud ja võrdlemisi jäigad arusaamad. Teema on intrigeeriv seetõttu, et esiteks ollakse terminite sobivuse suhtes sageli eri meelt. Teiseks on sõjandusspetsialistide terminivaidlustes üks levinumaid argumente termini mõistetavus-mittemõistetavus ja väited, nagu „terminit *karpima* ei kasuta keegi“, „sellest terminist ei saa keegi aru“, „termin *lagundama* tähendab ju hoopis /.../“ jms. Eestlaste keelekorralduslikke vaateid on uurinud Arvi Tavast, kelle andmetel leidis kolmveerand vastanutest, et kui keelt mitte korraldada, võivad keelekasutuse erinevused põhjustada mõistmisraskusi²⁸. Ometi on ilmne, et inimeste arvamus mis tahes (kee)nähtuse mõju kohta ja

²² **Temmerman, Rita** 2009. Why special language translators need insights in the mechanisms of metaphorical models and figurative denominations. – *The Meaning of Translation*. Ed. by B. Lewandowska, M. Thelen Bern: Peter Lang, pp. 351–369. **Temmerman, Rita** 2011a. Stars, problem children, dogs and cash cows: evocative terminology in multilingual business communication. – *SYNAPS – A Journal of Professional Communication*, 26, p. 48. [**Temmerman, Rita** 2011a]. **Temmerman, Rita** 2011b. Researching plurilinguistic competences in specialised domains. Looking for means to prevent exclusion. – *European Journal of Language Policy*, No. 3 (2), p. 167. [**Temmerman, Rita** 2011b]

²³ **Faber** 2011, pp. 14–15.

²⁴ **Tercedor Sınchez et al.** 2012 = **Tercedor Sánchez, Maribel; Ureña Gómez Moreno, José Manuel; Prieto Velasco, Juan Antonio** 2012. Grasping metaphoric and metonymic processes in terminology. – *The Journal of Specialised Translation*, Issue 18, July, p. 1.

²⁵ **Sager et al.** 1980 = **Sager, Juan Carlos; Dungworth, David; McDonald Peter F.** 1980. *English Special Languages. Principles and Practice in Science and Technology*. Wiesbaden: Brandstetter, p. 253.

²⁶ **Boyd, Richard** 1998. *Metaphor and theory change: What is “metaphor” a metaphor for? – Metaphor and Thought*. Second edition. Ed. by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 482–483.

²⁷ **Hendrikson** 2012.

²⁸ **Tavast, Arvi** 2012. Keelehoolde teoreetiliste aluste otsinguil: naabervaldkonnad appi. – *Sõnaga mõeldud mõte. Pühendusteos Tiitu Ereltile* 20. aprillil 2012. Koost ja toim Maire Raadik ja Tiina Leemets. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 226. [**Tavast** 2012]

selle tegelik mõju ei ole üheses vastavuses. Nii Tavasti uuringu kui ka eelmainitud arvamuste kategoorilisuse taustal (ei saa *keegi* aru, ei kasuta *keegi*, *tähendab ju* hoopis jne) on konkreetsetele empiirilistele andmetele toetudes huvitav teada saada, kuivõrd on seotud arvatav ja tegelik mõistmisraskus. Küsimus on seda intrigeerivam, et nüüdisaegsetes terminikäsitlustes ollakse seisukohal, et hoolimata erinevast terminikasutusest ja erinevatest terminieelistustest saavad spetsialistid teineteisest aru²⁹. Sõjanduses kui erialal, kus sekunditel võib olla inimeste hind, läheks mõistmisraskusena arvesse seegi, kui sõnumi (käsu) mõistmisele kulub termini täpse osutuse³⁰ üle juurdlemise tõttu rohkem aega. Teisisõnu: juhul kui mõistmine osutub kognitiivselt töömahukaks. Kognitiivse töömahukuse täpsemaks hindamiseks tuleks korraldada eraldi katse (nt mõõta käsusaaja reageerimisaega).

Selleks et ületada muljepõhised väited teemadel, kuivõrd ühtselt erialainimesed (siinsel juhul ohvitserid) oma ala termineid ikkagi mõistavad, kuivõrd erialasuhtlusele omane variatiivsus ja terminite kujundlikkus mõistmist mõjutavad, ning küsida ka mõistmiserinevuste tagamaade kohta, on vaja hankida empiirilisi andmeid. Viimane ongi siinse uuringu põhieesmärk.

3. Metoodika

3.1. Uurimisküsimused ja hüpoteesid

Uuringu eesmärk on sõjandusterminoloogia näitel välja selgitada, kuidas mõjutab terminivalik, sh terminite varieerumine, mõistmist ja sedakaudu ka erialasuhtlust. Terminite mõistmist mõjutavad tegurid jagunevad kaheks suuremaks muutujate rühmaks: esiteks vastajate parameetrid (haridustaust, väljaõppekogemus, relvaliik, teenistuskohat, ametikoht) ning teiseks terminiomadused³¹. Eelnenust johtuvad järgmised uurimisküsimused:

²⁹ Vt nt *ibid.*, lk 228–229.

³⁰ Fraas *termini osutus* viitab lihtsustatult öeldes termini tähendusele ehk mõistele.

³¹ **Terminiomadused** ehk terminiparameetrid on need termineid iseloomustavad tegurid, mille põhjal lugesin termineid probleemseteks ja mida on erinevates terminikäsitlustes seostatatud terminite mõistetavusega. Termineid probleemseks muutvad tegurid on järgmised: sünonüümia, polüseemia, termini mittemotiveeritus inglise keelega võrreldes, termini mittestandardsus, viieaastane või lühem kasutusaeg selles tähenduses (arvestades aastast 2010), uudiskeelendilisus ja mittekujundlikkus.

- (1) kas **väljaõppetaust** ja **teenistuskogemus** mõjutavad terminite mõistmist (tekitavad mõistmiskasusi³²) ja kui, siis millised tegurid täpsemalt;
- (2) kas ja millised **terminiomadused** mõjutavad terminite mõistmist ning kui mõjutavad, siis millised mõjutavad mõistmist enim.

Lisaks uuritakse, **(3) kuidas on seotud terminihinnangud (termini häirib ja termin tekitab mõistmiskasust³³) terminite standardijärgse mõistmisega.** Niisiis vaadeldakse tulemusi kolmest terminikasutuse ja -mõistmise põhiaspektist: nii keelelisest, keelevälisest (sotsiolingvistikulisest) kui metakeelelisest küljest.

Selleks et eelnimetatud uurimisküsimustele vastata, (1) tuleb luua reaalsuslähedased väljaõppe- või lahinguolukorrad (vt alaptk 3.5), (2) mille keskmes on eelnevalt kaardistatud, erineva probleemsusastmega ja terminiomadustega terminid (vt alaptk 3.4) ning (3) milles sisalduvaid käsked täidavad erineva väljaõppetausta ja teenistuskogemusega (erinevatesse nn koolkondadesse kuuluvad) ohvitserid (vt alaptk 3.3).

Lähteks on nullhüpotees: probleemsete terminite³⁴ kasutus ei põhjusta erialasuhtluses mõistmiskasusi. Täpsemalt: (1) väljaõppetaust ja teenistuskogemus ei mõjuta käsuandmissituatsioonis probleemsete terminite mõistmist ning (2) terminiomadused ei mõjuta käsuandmissituatsioonis mõistmist.

Kui probleemsete terminite tõlgendamisel on tuvastatavad mõistmiserinevused, mis ületavad olulisusnivoo ($p < 0,05$), tuleb nullhüpotees tagasi lükata ja vastu võtta sisukas hüpotees: probleemsete terminite kasutus põhjustab käsuandmissituatsioonis (enam kui juhuslikul määral) mõistmiskasusi.

³² **Mõistmiskasusena** käsitan kodeerijate tuvastatud varieeruvust standardi suhtes (vt 1.–2. uurimisküsimus). Lisaks uurijate tuvastatud mõistmiskasusele uurisin ka seda, kuidas vastajad ise hindavad oma mõistmist (vt 3. uurimisküsimus ja järgmine joonealune märkus).

³³ Vastaja hinnangus oma mõistmisprotsessile eristasin küsimustikus mõistmiskasust tekitavaid ja arusaamatuks peetavaid termineid. Küsitlustulemuste kodeerimisel selgus siiski, et algne püüd neid lahus hoida ei õigustanud end, kuna suunistest hoolimata vastajad neid valdavalt ei eristanud. Seetap loobuti mõistmiskasust tekitavate ja arusaamatuteks peetavate terminite eristamisest ka kodeerimisel ja tulemuste tõlgendamisel. Nii viitan edasises neile ühisnimetajaga *tekitab mõistmiskasust*, vastavat nähtust nimetan *mõistmiskasuse konstateerimiseks*.

³⁴ **Probleemseteks terminiteks** nimetan termineid, mille mõistesisu ja seosed naabermõistsetega põhjustavad ohvitseride seas erimeelsusi. Need on välja selgitatud, tuginedes siinkirjutaja varasematele uurimistulemustele (Hendrikson 2012, Hendrikson 2013, Hendrikson 2014a, samuti väljaõppega tegelevate Kaitseväe struktuuriüksuste väljaõppematerjalide analüüs).

Täpsustatud sisukad hüpoteesid on niisiis järgmised:

- (1) väljaõppetaust ja teenistuskogemus mõjutavad mõistmist. Sel juhul vajab väljaselgitamist, mis mõjutab kõige enam (teenistusstaaz, auaste, relvaliik, teenistukoht, eelmine teenistukoht, KVÜÕA keskastmekskursuse, Balti Kaitsekolledži (BDCOL) ja teiste täienduskursuste läbimine);
- (2) terminiomadused mõjutavad mõistmist. Eeldatavasti hõlbustavad mõistmist termini motiveeritus inglise keelest³⁵, standardsus ja kujundlikkus, mõistmist takistavad sünonüümide olemasolu, polüseemia (mitmetähenduslikkus) ja uudsus (lühike kasutusaeg ja uudiskeelendilisus). Terminiomaduste valikul on tuginetud terminoloogia sõlmküsimumustele, mis on alates Wüsterist olnud terminoloogiakäsitlustes otsesemalt või varjatumalt esil ning millega on siinkirjutaja suhestunud ka oma varasemates kirjutistes.

Olenemata sellest, kas nullhüpotees saab ümber lükatud või mitte, on tegu nii (sõjandus)terminoloogia, keeleteaduse kui sõjaväelise juhtimise vaatepunktist olulise teabega. Seda juba seepärast, et valdav osa nii klassikalist kui sotsiokognitiivset suunda esindavaid terminikäsitlusi põhineb siiani introspektsioonil. Kui andmed näitavad, et võib jääda nullhüpoteesi juurde, kinnitab see sotsiokognitiivsete teooriate paikapidavust. Seegi oleks iseenesest märkimisväärne tulemus: nüüdisaegsed terminikäsitlused on seisukohal, et varieerumine (nt sünonüümide kasutamine, sõnade mitmetähenduslikkus) on ka erialakeeles loomulik nähtus. See seaks kahtluse alla ohvitseride seas üldlevinud veendumuse, et varieerumine ei sobi oskuskeelde ja tekitab mõistmiskõhku. Nullhüpoteesi juurde jäämine tähendaks ka, et küsitavaks osutuks terminikorrastuse ja -standardimise vajalikkus laiemalt. Kui selgub, et nullhüpotees tuleb kõrvale lükata, oleks olukord veelgi huvitavam. Siit oleks järeldatav, et uuemate terminiteooriate kehtivusalal on piirid. Oleks tuvastatud vähemalt üks valdkond – sõjandus –, mille puhul *on alust* arvata, et variatiivsus ei tule kasuks, ning mille mõtestamiseks ja arendamiseks sobib paremini klassikalise koolkonna lähenemisviis. Teisisõnu: kinnitust leiaks vaatepunkt, mida eelistavad – ning mida on intuiitiivselt eelduspäraseks ja iseenesest mõistetavaks pidanud – valdkonna esindajad ise, st sõjandusspetsialistidest ohvitserid.

³⁵ Siinses uuringus loen **inglise keelest motiveeritaks** termineid, millega tähistatava mõiste inglise vaste on eestikeelse termini analoog. On oluline rõhutada, et sõna *analoog* ei viita siinses vaid häälikulise kuju sarnasusele, vaid võib tähendada ka eriala- ja/või üldkeeles tavalisimat, sageli esimesena pähe tulevat vastet (nt inglise keelest motiveeritud *julgestama*, vrd ingl *secure*). Teiseks on oluline tähele panna, et motiveeritus inglise keelest sisaldab ka tähenduskomponenti: laenuandva keele termin on laenuvõtva keele terminiga seotud mõiste ehk tähistatava kaudu. Täpsemalt vt alaptk 3.4.

3.2. Uuringutüübi valik

Sobiva(ima) uuringutüübi valikul³⁶ oli põhiküsimus, kuidas kopeerida võimalikult täpselt igapäevaolusid (tagada uuringu ökoloogiline valiidsus) ning hoiduda selle eest, et uurimistingimused ei kujuneks liiga kunstlikeks. Teisalt on oluline hoida sekkumisastet minimaalsena või juhul, kui see on võimatu, püüda kompenseerida sekkumisest tulenevaid probleeme. On ilmne, et ei ole olemas ideaalset uuringutüüpi. Selle valik sõltub lisaks eesmärgile ka uurija suutlikkusest võimalikke väliseid muutujaid kontrolli all hoida, valimi kättesaadavusest jt mõjuritest. Vaatluse teel – kõige väiksema uurijapoolse sekkumisastmega uuringutüübi abil – saadud tulemused sisaldaks palju müra ja need alluks halvasti kvantitatiivsele analüüsile. Lisaks on vaatlustulemused üldistatavus küsitav: loomuliku keskkonna olud tagavad küll kõrge välisvaliidsuse, kuid tulemusi ei saa laiendada kogu populatsioonile. Katset kitsamas tähenduses kui kõige rangemale võimalikule kontrollile allutatud uuringutüüpi iseloomustab hea planeeringu korral suur sisevaliidsus, millest tuleneb omakorda paratamatult suur sekkumisaste ja oht, et tulemused ei pruugi peegeldada reaalsust (vähene väline valiidsus). Gilquin ja Gries³⁷ osutavad, et katselised meetodid võimaldavad uurida keelenähtusi, mida korpustest kätte ei saa. Taoliste juhtude alla käib ka keelenähtuste seoste uurimine³⁸. Küsitlus on – erinevalt katsest selle kitsamas tähenduses – suhteliselt väikese sekkumisastmega uuringutüüp. Siinjuures lähendab väljatöötatud küsimustiku eripära (koosnemine kolmest stiimulist ehk stsenaariumist, milles ohvitserid peavad kujuteldavalt tegutsema) seda pigem katsele kui korpusuuringule või vaatlusele.

Eelnenud kaalutlustest lähtudes langetati valik stsenaariumeid sisaldava küsimustiku kasuks, arvestades samas asjaolu, et tulemuste paikapidavust tuleb edaspidi kontrollida katseliste meetoditega³⁹. Nagu öeldud, võib

³⁶ Vt ka **Elmes David G.; Kantowitz, Barry H.; Roediger, Henry L. III** 2013. Psühholoogia uurimismeetodid. Tõlkinud Tiia Laak, Marika Rauk, Karin Täht. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. [Elmes jt 2013]

³⁷ **Gilquin, Gaëtanelle; Gries, Stefan Th.** 2009. Corpora and experimental methods: a state-of-the-art review. – *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 5, 1, p. 9.

³⁸ **Klavan, Jane; Veismann, Ann; Jürine, Anni** 2013. Katselised meetodid tähenduse uurimisel. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, nr 4–1, lk 20. Vt ka **Jürine, Anni; Klavan, Jane; Veismann, Ann** 2013. Katseline semantika: planeerimine ja teostus. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, nr 9, lk 85–100.

³⁹ On selge, et parimaid tulemusi on võimalik saavutada erinevate uuringutüüpide kombineerimisel. Siinset uuringut täiendav jätku-uuring on praegu KVÜÕA magistritööna ka koostamisel

küsimustikku pidada suhteliselt vähesekkuvate meetodite alaliigiks, mille puhul vastajale hindamiseks pakutavate muutujate kombinatsioon võimaldab kontrollida meetodi valikust johtuvaid probleeme. Seega tuli erilist tähelepanu pöörata faktoritele, mis aitaksid suurendada välisvaliidsust (faktorid, mis tagavad loomuliku keskkonna olude matkimise). Kuna sisevaliidsuseta kaotab mõtte kogu uuring (ei saa teha järeldusi põhjuslikkuse kohta), on selle silmaspidamine vähemalt sama oluline⁴⁰.

Hoolimata sellest et küsimustik ei ole nii vähe kontrollitud uuringutüüp nagu vaatlus või nii kontrollitud nagu katse sõna kitsamas, rangemas tähenduses, on ka küsimustiku täitmise situatsioon üks ehtsa suhtluse juhtumeid (vahendatud kommunikatsioon küsimustiku koostaja ja täitja vahel). Nii siis ei saa ka sellise suhtlussituatsiooni puhul välistada mõistmisraskusi, mis pole taandatavad ainuüksi terminikasutusele, vaid suhtlussituatsiooni mis tahes teistele tahkudele, mh ka küsimuste tõlgendamisele viisil, mis ei ühtinud küsimustiku loojate suhtlustaotlusega. Rolli võivad mängida veel kõikvõimalikud välised muutujad, nagu küsimustiku täitjate väsimusaste, eelnenud ja järgnevad tegevused, reaktiivsus jpm. Teiseks tuleb arvestada, et kuigi küsimustikku koostades oli eesmärk luua võimalikult reaalsuslähedased olud (väljaõppes kasutatavate lahingustsenaariumide matkimine koos neile omase terminivariatsiooniga), on tegu siiski kontrollitud olukorraga. Edasises kirjeldatasegi seda, kuidas küsitluses osalenute valiku, terminivalimi, küsimustiku koostamise ja uuringu käiguga seoses neid uuringu tahke kontrolli all hoiti. Küsimustikuga seotud meetodilistest kaalutlustest on pikemalt juttu alapeatükkides 3.5 ja 3.6.

3.3. Uuritava valimi kirjeldus

Küsitluse fookusgruppi moodustavad Kaitseväe struktuuriüksustes teenivad maaväeohvitserid alates rühma- ja kompaniiülema tasemest (sh üks lipnik, kes oli küsimustiku täitmise ajal rühmaülem). Välja jäid teised kaks väeliiki (mere- ja õhuvägi), kuid kaasatud on kõik maaväe relvaliigid, samuti oli valimis Kaitseliidus teenivaid ohvitseri. Sellisesse fookusgruppi kuuluvatel Eesti

(kapten Ragnar Ventseli magistratöö „Taktikatasandi põhitähtsuste mõistmine ja selle mõju olukorrateadlikkuse kujunemisele“). Töö käsitleb siinsesse uuringusse kaasatud terminite mõistetavust suulises situatsioonis, täiendades sel moel siinkirjutaja uurimistulemusi ja kontrollides nende paikapidavust suulisel käsuandmisel.

⁴⁰ Siia kuuluvad tegurid, mis tagavad muutujate üldistatavuse, nt sõltumatute muutujate astmelisus. Terminivalimi puhul on selleks nt erinev probleemtasaste ja probleemide mitmekesisus, küsitluses osalenute puhul erinev nn koolkondlik kuuluvus (vt ka alaptk 3.6).

ohvitseridel on erinev väljaõppetaust ning sedamööda erinevad arusaamad termini taga olevast mõistest, mõisteseostest ja „õigest“ terminikasutusest (nn koolkondlikud erinevused⁴¹). Seetõttu on sellise valimi abil eeldatavasti hea uurida mõistmiskeskuste teket (vastupidi nt praegustele põhikursuse õppuritele, kelle väljaõpe tugineb ühtlustatud terminoloogiale).

Valimikoostemethoditest oli olusid arvestades sobilikem mugavus- ja kihtvalimi kombinatsioon⁴²: jälgiti, et valim oleks mitmekesine ja arvestaks nii palju kui võimalik proportsionaalsust (struktuuriüksuste suurust)⁴³. Viimane suurendab võimalust, et isiklike terminieelistuste mõju ja mõistmiserinevused on reaalsuslähedased. Valimi algne lävendarv oli 150. Küsimustiku täitis 172 ohvitseri, neist kvalifitseerus 164. Välja jäi 8 vastanut, neist 4 õhuväelast, 1 mereväelane, 1 allohvitser ja 2 vastanut, kellel oli põhiosa küsimustikust täitmata.

Valimis on esindatud mõlemad jalaväebrigaadid (1. ja 2. jalaväebrigaad), sh kõik kolm jalaväe väljaõppega tegelevat väeosa: Viru, Kuperjanovi ja Kalevi jalaväepataljon, Scoutspataljon, samuti vahipataljon. Olulise alagrupi moodustavad KVÜÕA taktikaõppejõud ja teised uuringu ajal KVÜÕAs või Lahingukoolis teeninud, väljaõppega seotud ohvitserid. Eraldi alagrupiks on KVÜÕA magistri- ehk keskastmekursuslased (8.–10. KAK) ja keskastmekursuse läbinud ohvitserid, kes nüüdseks on teenistuses erinevates Kaitseväe struktuuriüksustes. Küsitluses osalesid ka 2015. aastal BDCOLi inglise

⁴¹ Lisaks väljaõppetausta erinevusele loen koolkondlike erinevuste alla isikliku keeletaju (sh nt individuaalsed kõrvalseosed) ja üldised (keele)ideoloogilised-maailmavaatelistes tõekspidamised (nt võõrsõnade taunimine või mittetaunimine, keeleuenduslikud hoiakud vs. konservatiivsus ja tuginemine laenuandvale keelele). Neid faktoreid on praktikas keerukas eristada ja nagu uuringust nähtub, kombineeruvad need erineval moel. Ohvitseride endi vaateid peegeldavad hästi nende koostatud magistritööd. Vt nt **Paimla** 2007; **Tameri** 2009; **Afanasjev** 2011, **Jürnas** 2013. Vrd ka **Heinrichsen, Tanel** 2014. Kaitseväe kompanii-, rühma- ja jaotasele väljaõppe terminikasutus. Lõputöö. Juhendaja Reet Hendrikson. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväe keelekeskus. Väites tugineb siinkirjutaja ka oma varasemale töökogemusele KVÜÕAs ja sõjandusterminoloogia komisjonis.

⁴² Uuringut planeerides selgus, et juhustamisvõtte ei toimi: küsitluse täitmise protseduuri reeglite tõttu (vt alaptk 4.5) oli ühiste aegade leidmine ja kokkuleppimine raskem, kui algselt arvatud. Samuti oli küsimustiku täitmine võrdlemisi ajamahukas ja nõudis süvenemist. Seetõttu loobuti uuringu planeerimise käigus ka keskendatusest kõrgema juhtimistasandi ohvitseridele ning kaasati valimisse nooremohvitseri.

⁴³ Näiteks Kaitseliidu ohvitseride puhul (seitse ohvitseri) ei saa proportsionaalsusest mõistagi rääkida, kuna neid polnud algselt plaanis uuringusse kaasata. Riigikaitse laia käsituse seisukohalt on koostöövõime – sh ühtne terminimõistmine – Kaitseliidu ja Kaitseväe vahel ülioluline, ent siinse uuringu fookusest jäi see mahupiiride tõttu välja. Kuna Kaitseliidu ohvitseri siiski lõplikusse valimisse sattus, kaasati need ka andmetöötlusse. Märkimisväärne on asjaolu, et Kaitseliidu ohvitseride vastuste keskmise mõistmise skoor osutus ootamatult kõrgeks (vt tabel 3).

keele ettevalmistuskursusel olnud, samal aastal BDCOLis õppinud ja juba BDCOLi läbinud ohvitserid. Samuti kaasati küsitlusse Kaitseväe peastaabi toonane maaväe staap ning operatiiv- ja väljaõppeosakond.

3.4. Terminite valik ja terminivalimi kirjeldus

Terminivalim koosneb 14 sõjanduse põhiterminist, mille mõistesisu teadmine on eelduspärane kõigi maaväe relvaliikide jaoks. Valik on tehtud terminite hulgast, mis on osutunud kasutajaskonnas probleemseiks. Probleemsete terminitena käsitan termineid, mille mõistesisu (täendus) ning seosed naaber mõistetega põhjustavad erimeelsusi. Need on välja selgitatud, tuginedes siinkirjutaja varasematele uurimistulemustele⁴⁴, juhendatud magistritöödele⁴⁵ ning Eesti kõigist jalaväe väljaõppega tegelevatest väeosadest kogutud andmetele (väljaõppematerjalide võrdlus). Väljaõppematerjalid koguti 2013. aastal Viru ja Kuperjanovi jalaväepataljonist (vastavalt 40 ja 8), vahipataljonist (33) ning KVÜÕAst (63). Kõik fookuses olnud väljaõppematerjalid hõlmavad jalaväerühma ja -kompanii taset alates õpikutest ja käsiraamatutest kuni taktikaliste otsustusmängude (TOMide), lahingukäskude ja slaidiettekanneteni. Selline keskendumine tuleneb asjaolust, et jalaväe eriala on teiste relvaliikide jaoks alusteadmine. Neist materjalidest selekteerisin varieeruvaid termineid koos näitelause ja kasutus kontekstidega.

Ilmnes, et terminite varieeruvus oli andmekogumise ajal (2014. aastal) oodatust suuremgi. Varieeruvust leidis nii terminoloogilisel (nt *hävitusala* – *tapmisala* – *löögi ala* – EA – KZ; *hoidma* – *fikseerima* – *siduma*; *haarama* – *tiibama*; *eesmärk* – *ründeobjekt*) kui mõistelistel tasandil (*hõivama* nii jõu abil, ingl *seize*, kui jõuta, ingl *occupy*; *raskuspunkt*, vrd ingl *main effort*, sks *Schwerpunkt* vs. ingl *centre of gravity*; *hoidma*, vrd ingl *hold* vs. *retain*). Lisaks eestikeelsetele terminivariantidele kasutati ka ingliskeelseid termineid (*axis pro rünnaku suund*, CUT OFF *pro julgestusgrupp*) ning ingliskeelseid lühendeid (nt EA, KZ – *hävitusala*; OBJ – *ründeobjekt*, ingl *objective*)⁴⁶.

Fookuses olevast 14 terminist põhiosa (10) moodustavad lahingutoimingu märgivad tegusõnad (*task verbs*)⁴⁷. Lisaks neile sisaldab küsimustik

⁴⁴ Vt Hendrikson 2012, Hendrikson 2013, Hendrikson 2014a.

⁴⁵ Vt eeskätt Paimla 2007, Tameri 2009, Afanasjev 2011, Jürnas 2013.

⁴⁶ Vt ka Heinrichsen 2014.

⁴⁷ Tähelepanuväärne on asjaolu, et standardit kehtestav STANAG 2287 mõistet ei defineerigi. Samuti ei leidu definitsiooni „Eesti kaitseväge maaväe lahingutegevuse alustes“ ega üheski teises siinkirjutaja käsutuses olnud eestikeelses väljaõppematerjalis, praeguse seisuga ka mitte Militermis.

kolme nimisõnalist terminit (*raskuspunkt*, *põhipingutus*, *hävitusala*) ning üht tegusõnalist terminit, mis ei kuulu lahingutoiminguid märkivate terminite hulka ja märgib pigem manööversõjapidamise põhiprintsiipi (*nihustama*). Teksti põimiti ka õppematerjalides varieerunud termineid, mille kohta eraldi küsimust ei esitatud (nt sünonüümidenä kasutatud *ülema kavatsus* – *ülema lahinguidee*, *eesmärk* – *ründeobjekt*). Nende lisamise eesmärk oli saada aimu, kas nende varieerumist (kasutamist standardist erinevalt) üldse märgataks ning kas see häirib erialainimest ja tekitab mõistmisraskusi. Samal põhjusel kaasati terminivalimisse mittestandardised terminid *põhirõhk* ja *raskuspunkt* (mõlemad *main effort*'i vastena) ning *löögiala* (*resp. hävitusala*). Kui eeldada, et lahinguolukord eeldab kiiret ja ühest mõistmist ning võimalikult ühemõttelist kommunikatsiooni ülema ja alluva vahel, võivad ka väiksemad mõistmisraskused osutada probleemiks (sh nõuda lisaäega, mida eeldab täpsustavate küsimuste esitamine).

Probleemsete terminite seas on eristatavad järgmised, omavahel kombineeruvad alarühmad:

- (1) terminid, millega on viidatud samale mõistele ja mis erialainimeste keelekasutuses varieeruvad (**sünonüümia**), nt *karpima* – *karpi võtma* – *siduma*, *vallutama* – *hõivama*, *edundama* – *edu arendama*; *naastama* – *tagasi tooma*, *siduma* – *fikseerima*, *põhirõhk* – *põhipingutus* – *raskuspunkt*, *hävitusala* – *löögiala* – *tapmisala*, *lagundama* – *killustama*;
 - eraldi alarühm: keelendid, mille puhul tekib pingeväli „**termin** – **sõna**” (küsimus, kas paarikus ühe puhul on tegu terminiga või mitte, ning kui on, siis milliseid probleeme selline keelekasutus põhjustab; nende kohta küsimustikus otseselt küsimusi ei esitatud), nt *ülema idee* – *ülema kavatsus*; *eesmärk* – *ründeobjekt*;
- (2) terminid, mida on kasutatud erinevatele mõistetele viitamiseks (**polüseemia**), nt *raskuspunkt* (ingl *centre of gravity* – *main effort*); *julgestama* (nii ingl üldmõistet tähistava *secure*'i kui viimase alamõiste *guard* vastena); *hõivama* (viitavana nii inglise terminile *seize* kui *occupy*);
- (3) nn **terminipuntrad** (lähimõisteid tähistavad terminid, mille puhul tekib küsimus, millisele denotaadile termin ikkagi viitab): *raskuspunkt* – *raskuskese* – *põhipingutus* – *põhirõhk*; *hõivama* – *vallutama* – *julgestama* (vrd ka *okupeerima*); *siduma* – *karpima* – *hoidma* (vrd ka *fikseerima*); *löögiala* – *hävitusala*;
 - eraldi alarühm: terminid, mille **osutust** (määravat mõistetunnust) on **standardi looja(d) muutnud**: *hõivama* (enne ingl termini *occupy*, nüüd *seize*'i vastena); *raskuspunkt* (Militermis praegu *centre of gravity* vaste, kuid on kasutusel olnud ka *main effort*'i vastena);

- (4) **kujundliku taustaga terminid:** *kanaliseerima, karpima, siduma, lagundama, raskuspunkt, põhirõhk, löögiala;*
- (5) **uudissõnalised terminid (uudissõnad):** sõnakujud, mis on loodud sõjandusterminoloogia komisjonis ning mis on oma vormiuudsuse ja harjumuspäratusega leidnud kasutajaskonnas vastuseisu): *karpima, edundama, nihustama, naastama.*

Töö hüpoteesist lähtuvalt sõnastasin seitse terminiomadust, mille suhtes hindasin kõiki termineid (vt tabel 2). Nagu eespool öeldud, on terminiomadused need termineid iseloomustavad tegurid, mille põhjal lugesin termineid probleemseteks ja mida on erinevates terminikäsitlustes seostatud terminite mõistetavusega. Termineid probleemseks muutvad tegurid on järgmised: sünonüümia, polüseemia, termini mittemotiveeritus inglise keelega võrreldes, termini mittestandardisus, viieaastane või lühem kasutusaeg selles tähenduses (arvestades aastast 2010), uudiskeelendilisus ja mittekujundlikkus.

Probleemsusindeksi saamiseks hindasin terminiomaduste suhtes kõiki termineid. Iga terminiomaduse olemasolu tähistab 1, puudumist 0. Probleemsusindeksi arvutuskäik oli järgmine: $PI = \Sigma/_{10}$, niisiis jäid vastavad väärtused vahemikku 0–0,7. Nagu tabelist 2 näha, on kõige probleemsemad terminid *edundama* ja *naastama* ($PI = 0,5$) ning vähim probleemne *kanaliseerima* ($PI = 0$). Teised jäävad üsna tasavägiselt nende kahe vahele.

On ilmne, et terminiomaduste hindamine on suuresti subjektiivne, sõltudes nii otsustuselustest kui hindaja(te)st. Subjektiivsuse vähendamiseks osales terminite hindamisel kaks inimest (lisaks siinkirjutajale ka mjr Tõnis Metjer).

Eelnimetatud terminiomadused jagunevad mõtteliselt kolme rühma: mõiste-termini vahekorrale keskenduvad terminiomadused (sünonüümia ja polüseemia, tinglikult ka mittestandardisus), motiveeritus (mittemotiveeritus inglise keelest ja mittekujundlikkus) ning uudsus (termini kasutusaeg viis aastat ja vähem ning uudiskeelendilisus). Mõiste-termini vahekorrale keskenduvate parameetrite puhul on keskmis küsimus, millisele mõistele termin täpselt viitab. Alates klassikalistest terminikäsitlustest on **sünonüümiat** (olukord, kus ühele mõistele viitab mitu terminit) ja **polüseemi** (olukord, kus ühe terminiga viidatakse mitmele mõistele) peetud erialakeelde sobimatuteks nähtusteks. Erinevalt uuemate käsituste seisukohast lähtub siinnegi uuring hüpoteesist, et sünonüümia ja polüseemia võivad tekitada sõjanduses mõistmisraskusi.

Tabel 2. Termineid probleemseks muutvad tegurid ja probleemsusindeksid

	Termin	Termin ingl k	(1) Sünonüümia	(2) Polüseemia	(3) Mittemotiveeritus ingl k-st	(4) Mittestandardus	(5) Kasutusaeg selles tähtsuses 5 a ja vähem	(6) Uudissõna	(7) Mittekujundlik termin	Probleemsusindeks (PI)
1	raskuspunkt	<i>main effort</i>	1	1	1	1	0	0	0	0,4
2	vallutama	<i>seize</i>	1	0	1	0	1	0	1	0,4
3	karpima	<i>contain</i>	1	0	1	0	1	1	0	0,4
4	põhirõhk	<i>main effort</i>	1	0	0	1	0	0	0	0,2
5	edundama	<i>conduct exploitation</i>	1	0	1	0	1	1	1	0,5
6	hõivama	<i>occupy</i>	0	1	1	0	1	0	1	0,4
7	lagundama	<i>disrupt</i>	1	0	1	0	1	0	0	0,3
8	kanaliseerima	<i>canalize</i>	0	0	0	0	0	0	0	0
9	löögiala	<i>killing zone</i>	1	0	1	1	0	0	0	0,3
10	nihustama	<i>dislocate</i>	0	0	1	0	1	1	1	0,4
11	julgestama	<i>secure</i>	0	1	0	0	0	0	1	0,2
12	siduma	<i>fix</i>	1	0	1	0	0	0	0	0,2
13	hoidma	<i>retain</i>	0	0	1	0	0	0	1	0,2
14	naastama	<i>recover</i>	1	0	1	0	1	1	1	0,5

Selliseks hüpoteesiks annavad alust KVÜÕAs kaitstud terminoloogiateemalised magistritööd⁴⁸, ohvitseride koostatud õppematerjalid (lisaks KV MLA-le ka slaidiettekanded jms) ja magistrikursuse õppurite esseed, samuti formaalsed ja mitteformaalsed vestlused (terminiõpetuse seminarides, sõjandusterminoloogia komisjonis jm). **Mittestandardus** (mittestandardijärgsus) kuulub tinglikult sünonüümia alla, kuna ka mittestandardijärgsete terminite puhul tekib küsimus, millisele mõistele termin täpsemalt viitab (nt kas

⁴⁸ Vt viiteid 44–45.

mittestandardne termin *löögiala* ja standardijärgne *hävitusala* viitavad samale mõistele ehk kas need on sünonüümsed). Hüpoteesist lähtudes on inglise keelest motiveeritud terminitel eelis **inglise keelest mittemotiveeritud** terminite ees, kuna laenuandva keele vaste tuvastamine annab erialainimesele oletatavasti võtme mõiste tuvastamiseks või aitab sellele kaasa. Kooskõlas uuemate, sotsiokognitiivsete terminiteooriatega eeldab hüpotees, et kujundlikud terminid on paremini mõistetavad kui **mittekujundlikud**. Kujund hõlbustab kognitiivse (terminoloogia)käsituse järgi mõistmist ning ka siinkirjutaja varasemad uurimistulemused⁴⁹ lubavad eeldada, et kujundlikkus võib olla sõjanduskeeles funktsionaalne. Kujundlik termin aitab nimetada objekti või nähtust ilmekamalt ja arusaadavamalt kui mittekujundlik (pakub paremat nn episteemilist ligipääsu) ja teiseks aitab eristada lähimõisteid, mis on käsuandmiskontekstis iseäranis oluline.

Sünonüümia (lahter (1)) ja **polüseemia** (lahter (2)) hindamisel lähtusime eelkirjeldatud taustauuringu tulemustest (vt ptk 4.3 algust), samuti kodeerimisel abiks olnud kaitseväelase teenistuskogemusest ning siinkirjutaja terminitöökogemusest (töö sõjandusterminoloogia komisjonis, õppematerjalide jt tekstide terminoloogiline toimetamine, kogemused õppejõuna jms). Näiteks on terminiga *naastama* tähistataval mõistel eesti keeles ka teisi tähistajaid (*tagasi tooma*; vt lahter (1)), kuid termin ei tähista teisi mõisteid (lahter (2)). Vastupidine näide on polüseemne termin *julgestama*. Ühe tähendusena võidakse kõnelda objekti või maa-ala julgestamisest (üksus on paigal, hoiab maa-ala ega lase vastasel sinna liikuda). Teiseks võib julgestamist käsitada katusterminina, mille alla käib kolm julgestusülesannet ja mille puhul tuleks käsus täpsustada, millisest kolmest julgestusülesandest kõneldakse (ülesanne, mille puhul on oluline eelhoiatuse ja vastase tegevuse ärahoidmine).⁵⁰ Näiteks võib termin tähistada ala puhastamist eeldavat julgestustegevust, kusjuures julgestatav ala ja ala, kus võideldakse, on samad, või siis võideldakse ühel alal, et pakkuda julgestust teisel alal olevatele üksustele.

⁴⁹ Vt Hendrikson 2012, Hendrikson 2013, Hendrikson 2014a.

⁵⁰ KVÜÖA taktika õpetooli ülema kol-ltn Tarmo Metsa hinnangul esineb termini *julgestama* kasutamisel teisiigi probleeme. Kolonelleitnant leiab, et üksuse võimed ei ole sageli vastavuses sellega, mida eeldavad käskudes kasutatavad, lahingutoiminguid nimetavad terminid. *Julgestama* on just üks sellistest terminitest. Kuna tegu on katusterminiga, eeldab see üksuselt võimet täita kõiki kolme julgestusülesannet (jälgida, valvata ja katta). Samas kasutatakse terminit *julgestama* sageli kergejalaväeüksuse ülesandesõnastuses, ehkki viimasel pole suutvust täita katteülesannet. Niisiis taandub ka nimetatud probleem nii termini kasutusala kui sellega seoses ka mõistemahu laienemisele ja mõiste(piiride) hägustumisele.

Lisaks terminile *julgestama* loeti polüseemseteks ka termineid *hõivama* ja *raskuspunkt*. Terminid *hõivama* on kasutatud nii inglise *seize* kui *occupy* vastena ja terminid *raskuspunkt* nii *main effort*'i kui *centre of gravity* vastena. Sünonüümidega termineid on seevastu rohkem (14st 9; näiteid vt eestpoolt, probleemsete terminite liigituse alt).

Eraldi esiletoomist väärivad lahtrid (3), (4) ja (7): probleemseks lugesime mittemotiveeritust inglise terminist, mittestandardst ja mittekujundlikkust. Hüpoteesist lähtuvalt annab **motiveeritus inglise keelest kui liiderkeelest** (vt lahter (3)) erialainimesele võtme termini tõlgendamiseks⁵¹. On ilmne (ja terminitele väärtuste omistamisel leidis ka kinnitust), et laenuandva keele motiveerituse tajumine võib olla individuaalne ja sõltuda olulisel määral hindaja(te) (haridus)taustast, kogemusest, isiklikust keeletajust jne. Siinses lähtusime eeldusest, et motiveeritus laenuandvast keelest sisaldab ka tähenduskomponenti. Ehk teisisõnu: motiveerituks lugesime termineid, millega tähistatava mõiste inglise vaste on eestikeelse termini analoog. Nagu eespool viidatud, ei tähenda sõna *analoog* siinses ainult häälikulise kuju sarnasust, vaid ka eriala- ja/või üldkeeles tavalisimat, sageli esimesena pähe tulevat vastet. Nii näiteks on *kanaliseerima* üsna ühemõtteliselt inglise keelest motiveeritud (vrd *canalize*), sellal kui näiteks *julgestama* (ingl *secure*) motiveerituse tajumine võib olla vaieldavam. Kuna mõlema kodeerija jaoks oli viimati nimetatud eesti termin vastavat mõistet tähistava inglise termini esimesena meenuv vaste, lugesime seda inglise keelest motiveerituks. Mittemotiveerituks lugesime termineid *karpima* (vrd *contain*), *naastama* (vrd *recover*), *vallutama* (vrd *seize*), *hõivama* (vrd *occupy*), kuna viimastes pole eesti- ja ingliskeelse termini vahel otsest seost. Inglise motiveerituse all on võimalik eristada eksitava motiveeritusega termineid, kuigi siin neid eraldi ei analüüsitud. Sellised terminid on *hoidma*, *raskuspunkt* ja *hõivama*. Terminid *hoidma* inglise vaste on *retain*, termini *raskuspunkt* vaste *main effort*, vrd esmalt seostuvate ja teist mõistet tähistavate terminitega *hold*, mis ei ole STANAGi järgi enam lahingutoimingut märkiv verb⁵², ja *centre of gravity* (vrd sks *Schwerpunkt*, sõna-sõnalt *raskuspunkt*). Terminiga *hõivama* tähistatavale mõistele vastab praegu inglise termin *occupy*, kuid varem tähistas see mõistet, mis vastab inglise terminile *seize*.

Terminite **mittestandardse** hindamine (vt lahter (3)) oli ühesem: *raskuspunkt*, *põhirõhk* ja *löögi* on mittestandardsed terminid, kuna need viitavad mõistetele, mille kohta on praegu ametlikult käibel teine termin

⁵¹ Vt ka Hendrikson 2014a, lk 117–118.

⁵² STANAG 2287, p. A-15.

(kaks esimest sama osutusega ja vastavalt *põhipingutus(üksus)* ning kolmas *hävitusala*; vt lahter (4)). Termin *raskuspunkt* kasutamist olen dokumenteerinud nii viitavana mõistele, mida tähistab inglise keeles *main effort*, kui mõistele, mida tähistab inglise *centre of gravity*. Viimase eesti vaste ongi Militermis praegu *raskuspunkt*.

Kujundlikkuse hindamine (vt lahter (7)) oli taas keerukam ning seda juba põhjusel, et kujundlikkus on (kognitiivse keelekäsituse järgi) mõtlemistasandi üksus ja keel vaid peegeldab seda⁵³. Lisaks on termineid, mille puhul oli suuresti määratluse küsimus, kas lugeda neid kujundlikeks või mitte-kujundlikeks: „kuivõrd kujundlik“ peab tähendus olema selleks, et mõtestada keeleüksust kujundlikuna? Muuseas taandub see keelelis-filosoofilistele küsimustele sõna (ja) tähenduse teemal, nt kas pidada *keeletasandil* avalduvat kujundlikkust sõna tüve või sõna kui terviku omaduseks. Siinses lähtusime eeldusest, et kujundlikkus kuulub sõna tüve juurde. Näiteks uudissõna *nihustama* käsitasime mittekujundlikuna (lähteks ajendkeelend *nihu ajama*), sõna *löögi*ala kujundlikuna, täpsemalt metonüümiana⁵⁴. Otsustamisel olid piirialaks niisiis kujundid, mille puhul on kujundlikkus tuhmunud (need on mõtlemises ja keeles nii tavalised, et nende kujundlikku tausta ei teadvustata, nn surnud metafoorid). Näiteks käsitasime terminit *siduma* kujundina (nt: *ülesanne siduda vastase üksused* 'hoidma ära vastase üksuste liikumist'), terminit *hoidma* mittekujundlikuna (vrd kasutust ala ja üksuse tähenduses: *hoidma ala* ja *hoidma vastase üksusi alas*). Nüüdisaegseid terminikäsitusi⁵⁵ arvestades ja kognitiivsest metafooriteooriast⁵⁶ lähtudes peaks kujundlikud

⁵³ Kognitiivse (metafoori)teooria järgi ei asu metafoor mitte keeles, vaid viisis, kuidas üht kogemusvaldkonda teise abil mõistame (nt elu mõistmine reisi või teekonnana). Seeläbi struktureerib metafoor kogemust ja mõtlemist. Kogu inимтunnetusel on kognitiivsest käsitusest lähtudes kujundlik taust, kuid sageli oleme kujundlikkusega nii harjunud, et ei märkagi seda. Vt nt **Lakoff, George** 1993. *The Contemporary Theory of Metaphor*. – *Metaphor and Thought*. Second edition. Ed. by Andrey Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 202–203. [**Lakoff, George** 1993] Siin lähtun siiski eeldusest, et keeletasandi üksusi on võimalik – rohkem või vähem tinglikult – jagada kujundlikeks ja mittekujundlikeks.

⁵⁴ Metafoori ja metonüümia erinevus on lihtsustatult kirjeldatud kui erinevus sarnasussuhte ja külgnevus- või esilduvussuhte (*contiguity, salience*) vahel. Näiteks *karpima* on metafoor, sest vastav lahingutoiming sarnaneb mingis aspektis karpi võtmise ehk karpimisega, *löögi*ala aga metonüümia, kuna tegu on funktsionaalse seosega (ala, mida iseloomustab see, et seal antakse või plaanitakse anda otsustav löök).

⁵⁵ Vt nt **Temmermann** 2011a, p. 48; **Temmermann** 2011b, p. 167; **Faber** 2011, pp. 14–15; vrd ka **Black** 1962, p. 37; **Boyd** 1998, p. 486; **Gentner, Jeziorski** 1998, p. 447.

⁵⁶ Vt ka nt **Lakoff, George** 1993, **Lakoff, Georg; Johnson, Mark** 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.

terminid olema ka sõjanduses paremini mõistetavad kui mittekujundlikud⁵⁷. Kujundlikeks märkisime ka valdkondadevahelised ehk siselaened: *põhivõhuga* samale mõistele viitav *raskuspunkt* (siselaen füüsika sõnavarast) ja *lagundama* (siselaen keemiasõnavarast). Selgemad juhtumid on *kanaliseerima* ('suunama vastast kitsale alale') ja *karpima* ('karpi võtma'), mille kujundlikkus on seotud sõna tüve üldtähendusega (tekib kujutluspilt vastavalt nt kas liikumiskoridori(de)st või neljakandilisest ruumist).

Terminiomadusi määrates oli otstarbekas eristada veel kaht kategooriat: termini kasutusaega (lahter (5): uuemad terminid vs. vanemad terminid) ning uudiskeelendilisust (lahter (6): uudissõnad vs. mitteuudissõnad). **Kasutusaega** arvestades võtsime orientiiriks „Eesti kaitseväge maaväge lahingutegevuse aluste“ väljaandmisaja (aasta 2010). Nimetatud õpiku ilmumisega sai Kaitseväes teoks omamoodi keeleuuendus või -reform: see kehtestas paljud uued terminid, mis olid enne põhiosas läbi arutatud ka sõjandusterminoloogia komisjonis. Samuti sai seal fikseeritud juba kasutusel olevad terminid ning täpsustatud – ja ka muudetud – mõistesisu. Seega sõnastasime termini probleemseks muutva teguri kujul „kasutusaeg selles tähenduses viis aastat ja vähem“ (nn uuemad terminid) vs. „kasutusaeg selles tähenduses üle viie aasta“ (nn vanemad terminid). Niisiis lähtusime ka selle terminiomaduse juures samast otsustusalususest mis eespool: eeldusest, et termini uudsus sisaldab ka tähenduskomponenti. Näiteks on termin *hõivama* uus termin, kuna sõjandusterminoloogia komisjonis muudeti selle osutust (varem inglise termini *seize*, nüüd *occupy* vaste) – hoolimata sellest, et sõnakuju pole iseenesest uus.

Uudissõnadena käsitasime termineid, mille puhul on tegu uue, sõjandusterminoloogia komisjonis loodud sõnakujuga. Need terminid on käibele lastud 2010. aastal või hiljem. Seega on kõik need ühtlasi uuemad terminid. Sellised sõnakujud on *nihustama*, *naastama*, *karpima* ja *edundama*. Ülesehituselt on neist kaks verbituletised (*naastama* produktiivse verbiiliite *-ta-* abil moodustatud kausatiiv, *nihustama ta-*liite variandi *-sta-* abil moodustatud verbituletis) ja *karpima* nulltuletis sõnast *karp*. Diakroonilisest vaatepunktist on sõnadel *karpima* ja *nihustama* tehissõna tunnused. Sõna *karpima* loomise alg- ehk ajendkeelend oli *karpi võtma*, niisiis on see moodustusviisilt kontraheerunud ehk sumadansõna. *Nihustama* ajendkeelendid olid *nihu ajama*, *nihestama* ja *nihutama*: taheti leida sõna, mis annaks edasi nii (füüsilise) nihutamise kui (psühholoogilise ja ajalise) nihu ajamise tähendust. Neljast on ilmselt kõige lähedasem tehistüvele *edundama*, mis on moodustusviisilt samuti sumadansõna (aluskeelend *edu arendama*). Uudiskeelendite hulka ei

⁵⁷ Vt Hendrikson 2013, lk 69.

loetud terminit *lagundama*: see ei ole uus sõnakuju, vaid ülekanalise taustaga termin (vt lahtrid (6) ja (7)). Lähtusime eeldusest, et valdkondadevahelisel laenamisel ei ole tegu homonüümiaga (sama sõnakuju ja kahe valdkonna vastavate sõnade tähendused ei ole seotud), vaid polüseemiaga (sõnade tähendus neis valdkondades on seotud, nt tegevusele, mida tähistatakse terminiga *lagundama*, on keemias ja sõjanduses omased teatud ühisjooned).

3.5. Küsimustiku ülesehitus ja koostamispõhimõtted

Küsimustik koosneb kolmest katsetingimusest (stsenariumid ehk lahinguolukorrad) ja neile järgnevast, metakeelelisi küsimusi sisaldavast osast. Ühes lahinguolukorras (katsetingimuses) on 5–6 probleemset terminit (stiimulit). Lahinguolukorrad sisaldavad (a) minimaalset vajalikku olukorrakirjeldust (lahinguliik, kompanii- või pataljoni jm) ning (b) ülesandesõnastust, mille tuumaks on probleemne termin. Igale lahinguolukorrale järgnevad tegevus- ja probleemikesksed küsimused, millele vastamine eeldab tegevuse, selle oodatava tulemuse või soovitava mõju kirjeldamist. Küsimusi on kokku 14. Küsimuste sõnastamisel oli üks orientiire see, et need oleks esitatud erialasest, mitte lingvistilisest vaatepunktist (nt: „Millist tegevust eeldate kompaniilt, kui käsitate pataljoni põhikaitsepositsioone?“; „Mida saab lahingutoimingust (8) [kanaliseerima] järeldada maastikutingimuste kohta?“ või „Kas lahingutoiming (2) [vallutama] eeldab, et maa-alal on vastase üksused?“). Viimases, metakeelelisi küsimusi sisaldavas osas paluti vastajatel kirja panna terminid, mis tekstikatkeid lugedes häirisid, tekitasid neile mõistmisraskust või olid arusaamatud.

Küsimustiku koostamiseks tutvusin esmalt väljaõppes kasutatavate TOMide ja nende loomispõhimõtetega⁵⁸. Seejärel otsisin KVÜÕAs kasutusel olnud või olevatest TOMidest stsenaariume, mis sisaldasid siinse uuringu keskmes olevaid probleemseid termineid. Sisemise valiidsuse tagamiseks ja väsimusefekti vältimiseks tihendasin sõjandusspetsialistide abil neid stsenaariume ja koostöös sai välja valitud kolm parimat, probleemseimana näivat lahinguolukorda.

Tekstikatked on niisiis võimalikult reaalsuslähedased ja sarnased väljaõppeolukordadega: need imiteerivad otsustusprotsessi ning sisaldavad TOMides ja lahingukäskudes esinevaid konstruktsioone ja terminikasutust. Tervikliku TOMi läbimängimine võtaks väga palju aega ja saadavad andmed

⁵⁸ Männiste, Tõnis 2012. Taktikaliste otsustusmängude korraldamine. Õppematerjal. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused.

sisaldaks palju müra. Teisalt, kui kasutada vaid ühelauselisi, probleemset terminit sisaldavaid käske, ei oleks situatsioon reaalsuslähedane: kõik küsud antakse alati kontekstis. Sama kehtib kontekstivaba terminiloetelu kohta, mille abil saaks teha vastuvõetavuskatse, kuid mis ei ütleks palju uurimisküsimuse kohta. Niisiis on välise valiidsuse suurendamiseks vajalik teatud minimaalse konteksti lisamine (lahinguliik, mis tasandi üksusega on tegu, üksuse ülesehitus). Sisemist valiidsust suurendab seik, et tekstikatketes esineb samade terminite varieerumist mis väljaõppesituatsioonides kasutatavates TOMides (nt *raskuspunkt – põhirõhk – põhipingutus, eesmärk – ründobjekt, ülema idee – ülema kavatsus, hävitusala – löögiala – tapmisala*). Eelduspäraselt on sel moel võimalik saada aimu, kas varieerumine tekitab mõistmisraskusi, kas see häirib ja kas seda üldse märgatakse – või siis saadakse kohe aru, et tegu on denotaatsamasusega, mida ehk ei registreeritagi või ei peeta märkimist väärt asjaoluks.

Küsimustikku koostades oli üks põhikriteeriume see, et vastajal ei tekiks täites rutiini. Seepärast on loobutud ka tabelist, kus vastajad märgivad vaid sobivaid või eelistatavaid vastuseid, ning teistest rutiinset õigete-valede vastuste markeerimise vormidest, sh läbivalt samas vormis esitatud avatud küsimustest, nagu „mida tähistab lahingutoiming x?“. Teiseks pidasime silmas, et küsimused oleks mitmekesised. Ehkki selline ülesehitus raskendas oluliselt tulemuste kodeerimist ja andmetöötlust, näis see reaalseid väljaõppe- ja lahinguolukordi ning neile omast probleemide eriilmelisust arvestades eelduspärane, mistõttu on suurem ka tõenäosus saada reaalsuslähedasemaid tulemusi.

Avatud ja valikvastustega küsimused esitasime kombineeritult ja pidades silmas seda, et uuringu seisukohast oluline, uurijat huvitav mõistenüanss tuleks võimalikult hästi välja. Lisaks aitab küsimuste kombineerimine vältida väsimusefekti ja sunnib igasse küsimusse süvenema. Samasse mõistekobarasse või -segadikku loetavad terminid ja nende kohta käivad küsimused on paigutatud nii, et need ei satuks üksteise kõrvale ja samale leheküljele. Suurema reaalsusläheduse saavutamise kõrval väheneb sel moel eeldatavasti terminite automaatse võrdlemise võimalus, mis ajendaks vastajaid tavaoludega võrreldes rohkem või tavaoludest erineval viisil kalkuleerima.

Valiidsuse suurendamiseks loobusin küsimustiku vormi valides e-küsimustikust ja andsin küsimustikud vastajatele kätte paberkujul. Nii sai välis-tada võimaluse, et vastajad kasutavad internetiallikaid või võrgus olevaid andmekogusid (väljaõppematerjalid jm). Eelkirjeldatud võtted raskendasid tunduvalt andmetöötlust, kuid suurendasid eelduspäraselt valiidsust ja andsid reaalsuslähedasema tulemuse. Teistest küsitlusega seotud meetodilistest kaalutlustest on juttu järgmises alapeatükis.

3.6. Uuringu käik, valiidsuse ja reliaabluse tagamine ning küsitluses osalenute instrueerimine

Küsitlus toimus 2014. aasta maist kuni 2015. aasta novembrini. Täidetud küsimustikke oli 172, neist kvalifitseerus 164. Välja jäi 8 vastanut, neist 4 õhuväelast, 1 mereväelane, 1 allohvitser ja 2 vastanut, kellel oli põhiosa küsimustikust täitmata.

Sõltumatud muutujad olid (a) küsitluses osalenute puhul haridus- ja teenistuskäik (teenistusstaaž, auaste, relvaliik, teenistuskohat, väljaõppetaust, nt KVÜÕA keskastmeksuse läbimine, tsiviilkõrgkool) ning (b) probleemsed terminid (terminiomadused).

Küsitluses osalenute puhul olid kontrollitavad muutujad väeliik (maa- väeohvitserid) ning haridustase: väljaõpe alates rühmaülema tasemest kuni brigaadiülema tasemeni ja kõrgharidus (vähemalt bakalaureuse- või sellega võrdsustatud kraad). Kontrollitav muutuja oli ka küsimustiku täitmisaeg (välistati õhtune aeg ja valiti hommikupoolik, kui inimesed on eeldatavasti puhanumad, paari grupi puhul ka vahetult pärast lõunat). Vastanutest kaks olid naisterahvad.

Uuringu sisemise valiidsuse suurendamiseks toodi sisse sõltumatute muutujate astmelisus:

- (a) terminite erinev probleemsusaste ja terminiomaduste varieeruvus (vt alaptk 3.4);
- (b) terminite varieerumine tekstikatketes, mis matkib reaalsel väljaõppe-situatsiooni (vt alaptk 3.5);
- (c) kaitseväelaste erinev nn koolkondlik kuuluvus (väljaõppetaust ja teenistuskogemus; vt alaptk 3.3), mis vastab praegusele olukorrale Kaitseväes.

Reliaabluse tagamiseks püüdsin hoida küsitlustingimused võimalikult konstantsetena (kontrollitav muutuja) ja töötasin koostöös kaitseväelastega välja kodeerimispõhimõtted. Küsitlustulemuste tõlgendamise ja kodeerimise kaasasin mjr Tõnis Metjeri, kes tegeles aastail 2013–2016 KVÜÕAs vastava valdkonna väljaõppega. Väljaõppe- ja teenistuskogemust puudutavate andmete kodeerimispõhimõtete paikapanekul oli abiks kol-ltn Tõnis Männiste. Küsimustiku täitmiseks moodustasin grupid ja vastajad viibisid ühel ajal samas ruumis. Gruppide suurus varieerus kolmest vastajast (nt KVÜÕAs teenivad ohvitserid) kuni 45ni (1. jalaväebrigaad). Nii suure erinevuse gruppide suuruses tingisid olud: vastajate ajanappus ja inimeste kättesaadavus (nt oli 2. jalaväebrigaadis ja peastaabis võimalik sel otstarbel kutsuda inimesed eraldi kokku, sellal kui 1. jalaväebrigaad ja Kuperjanovi jalaväepataljon täitsid küsimustiku õppuse ajal).

Küsimustikud andsin kätte paberkujul ning instrueerisin vastajaid ühe ja sama skeemi järgi. Vastajate käsutuses polnud arvutit, õpikuid ega teisi abivahendeid peale kirjutusvahendi. Täitmisaeg ulatus poolest tunnist tunnini. Küsimustiku palusin täita teistega nõu pidamata ja abimaterjale kasutamata. Instruksioonis nimetasin uurimuse üldeesmärgi (terminite tõlgendamise uurimine), kuid detailsemaks siinjuures ei läinud, kuna liigne detailsus võib kallutada uurimistulemusi⁵⁹. Reaktiivsuse ühe vormi, hinnangukartuse vähendamiseks rõhutasin, et eesmärk pole kontrollida vastajate teadmisi, vaid saada terminite tõlgendamisest võimalikult tõetruu pilt ja et tegu on väärtusliku teabega terminiarendajate jaoks. Küsimustiku IV osa täitmiseks andsin igale grupile suuliseid lisasuuniseid. Selgitasin, mida on mõeldud häirivate terminite (häiris, aga ei tekitanud mõistmisraskusi), mõistmisraskust tekitanud terminite (pidin peatuma ja mõtlema tähendusele) ja arusaamatute terminite (ka pikemal süvenemisel ei saanud aru, mistõttu segas mõistmist) all. IV osa soovitasin täita paralleelselt eelnenud tekstikatkete lugemisega. Eraldi rõhutasin, et IV ossa tuleb kirja panna konkreetsed terminid, mitte kõnelda eestikeelse sõjandusterminoloogia vajalikkusest vms. Selleks et hinnata vastajate haridustausta ja teenistuskogemuse seost terminite mõistmisega, palusin kirja panna ka teenistusstaazi, väljaõppetausta, relvaliigi, praeguse ja endise ametikoha, samuti olulisemad läbitud täienduskursused. Vastajatele selgitasin ka, miks need andmed vajalikud on.

Hoolimata terminite valikukriteeriumist (jalaväeterminid) võis saada üheks põhiliseks väliseks muutujaks teadmistasand, sh unustamisfaktor. Kuigi tegu on terminitega, mida teoorias peaks kõik kaitsevälased n-ö une pealt teadma, on võib olla tegelikkus teistsugune. On inimlik, et kui terminite või konkreetse valdkonnaga pole ammu kokkupuudet olnud, võib unustamisfaktor hakata siiski rolli mängima.

3.7. Tulemuste tõlgendamine, sh statistiline tõlgendamine ja järeldamine

Kuna küsimustik sisaldas nii avatud kui ka suletud (valikvastustega) küsimusi, tuli neile erinevalt läheneda. Suletud vastustega küsimusi oli neli, ülejäänud 10 oli avatud. Kodeerimise esimeses etapis eristasime kategooriaid „mõistab“ (standardi järgi õige vastus), „ei mõista“ (standardi järgi vale

⁵⁹ Liigne detailsus eesmärgi sõnastamisel võib suurendada katseisikute reaktiivsust ehk võimalust, et katseisikute vastuseid pääsevad mõjutama katsetingimused. Vt nt **Elmes** jt 2013, lk 161.

vastus), „kodeerijatele arusaamatu“, „vastus puudub“ ja „mõistab hägusalt“, suletud vastustega küsimuste puhul jäi neist viimane välja.

Kodeerimise teises etapis taandasime kõik vastused kolmikjaotusele: mõistab – mõistab hägusalt – ei mõista. Järgnes andmete statistiline töötlus andmetöötlusprogrammiga SPSS (versioon 20). Kasutatud kirjeldavad statistikud olid vastuste õige-hägus-vale sagedusjaotused (keskmiste võrdlus). Statistilise järeldamise meetoditest kasutati peamiselt ühefaktorilist dispersioonianalüüsi (Anova testi) ja sõltumatute valimite T-testi. Kui probleemsete terminite lõikes ilmnevad grupiti mõistmiserinevused, mis ületavad olulisusnivoo ($p < 0,05$), siis saab/saavad tagasi lükatud nullhüpotees(id) ja tõestatud sisukas/sisukad hüpoteesid(id). Otsustusaluseks (nn õige vastus) võeti erinevus standardist (KV MLA 2010, Militerm).

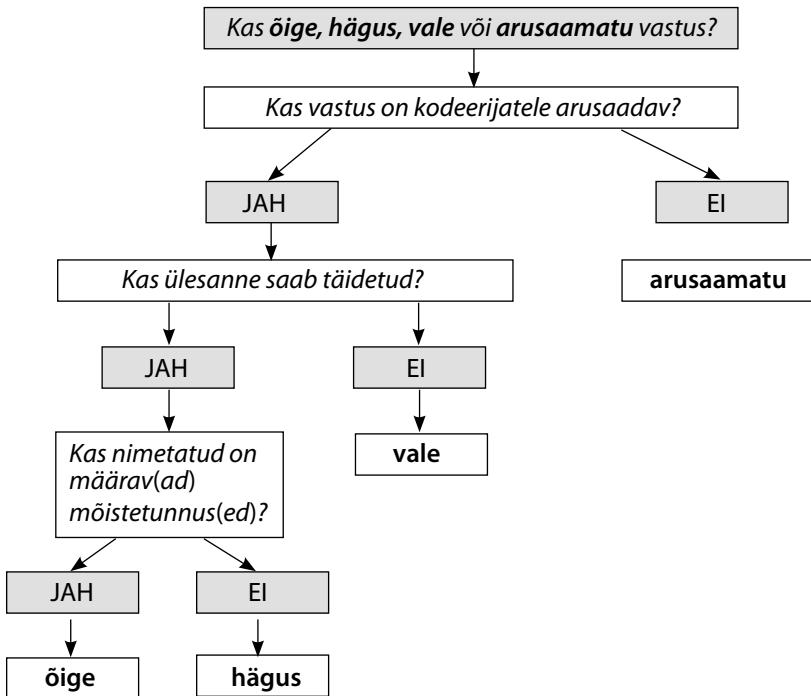
Nagu eespool öeldud, osales valiidsuse suurendamiseks ja tõlgenduste subjektiivsuse vähendamiseks küsitlustulemuste tõlgendamisel ja kodeerimisel kaks inimest: lisaks siinkirjutajale KVÜÕA taktika õppetooli lektor, kompaniigrupi ülem mjr Tõnis Metjer. Koos leppisime kokku kodeerimis-põhimõtted, vaatasime vastused üle ja andsime avatud küsimustega vastustele numbrilised väärtused. Teenistuskäigu ja haridustausta kodeerimisel oli abiks KVÜÕA rakendusuuringu teadur kol-ltn Tõnis Männiste.

Teenistus- ja ametikohtade kodeerimisel moodustasime grupid lähtudes eeskätt funktsioonist ja juhtimistasandi loogikast (nt lugesime ühte gruppi pataljoni- ja patareiülemad). Jälgisime, et grupid oleks siinse uuringu eesmäärke arvestades tähenduslikud. Näiteks moodustasime relvaliikidest kaks eraldi alagruppi (jalavägi vs. teised relvaliigid), käsitasime BDCOLi õppureid eraldi alagrupina, kuigi BDCOLi õppuritest eesti ohvitserid kuuluvad ametlikult KVÜÕA üldosakonna koosseisu, samuti lugesime jalaväepataljonid ühte alagruppi hoolimata sellest, kas tegu oli 1. või 2. jalaväebrigadiga.

Avatud vastuste kodeerimisel ja tulemuste interpreteerimisel oli üks põhiprobleeme, kuhu tõmmata piiri loomuliku sõnastuserinevuse (nn ohutu varieerumise) ja (tõenäolise) mõistmiskõlvuse vahel. Juba andmetöötlemise algelapil selgus, et andmete eriilmelisuse tõttu ja tulemuste reaalsusläheduse huvides tuli kodeerimisel tuua sisse rohkem väärtusi kui (standardi seisukohast) õige ja vale vastus. Seetõttu lisasime kodeerimisse kategooriad „hägus mõistmine“ (vastaja vaatepunkt) ja „arusaamatu“ (kodeerija vaatepunkt). Hägusa mõistmisena käsitasime olukorda, kus vastusest on välja loetav standardile ligilähedane arusaam (ülesanne saab eeldatavasti täidetud), kuid nimetatud pole teatud olulisi mõistetunnuseid (neid kas ei teata või on need kogemata märkimata jäänud). Arusaamatuks lugesime vastuseid, milles sisalduv info oli kodeerijatele mõistetamatu, lahinguülesande täitmiseks

ebapiisav või vastuoluline. Sageli jäid selliste vastuste puhul kodeerijad pikemaks vaidlema, kuidas vastust täpselt tõlgendada. Näiteks on hägusa mõistmisega tegu juhul, kui *karpimist*⁶⁰ mõtestatakse olukorrana, kus vastase tegevus on pärstitud, nii et ta ei saa meie üksuste tegevust mõjutada, aga rohkem ei selgitata (ei mainita vastase füüsilist koondatust alale ja võimetust sealt välja liikuda). Hägusateks lugesime nt järgmised vastused: „Vastase tegevusvabadus on oluliselt piiratud“ ja „Vastane on seotud ega ole võimeline JVP-d ülesande täitmise ajal segama“. Õigeks loetud vastused sisaldavad viidet üksuse piiratusle maa-alal („Vastase jalaväerühm on surutud kindlale alale ning seal fikseeritud“, „Vastaselt on ära võetud tegevusvabadus (ruumiliselt) ja ta on sunnitud jääma meie poolt kavatsatud alale“), vrd valeks loetud vastust „VA on ümber piiratud“. Arusaamatuks lugesime nt vastust „VA on piiratud“, mis jätab liiga avara tõlgendusskaala selles osas, mida ikkagi on mõeldud *piiratud* all.

Juhtudel, mil avatud küsimuste puhul tekkis vastusele väärtuse andmisel kahtlusi, olid abiks järgmised kontrollküsimused (vt joonis 1).

Joonis 1. Otsustuskeem ja kontrollküsimused.

⁶⁰ **Karpima** (*contain*) – lubama vaenlase manöövrit ainult määratud maa-alal (**Militerm**).

Nagu jooniselt 1 näha, oli esmane otsustuskriteerium arusaadavus kodeerijatele: juhul kui vastus oli vastuoluline, esitatud info ebapiisav või kui kodeerijad jäid selle tõlgendamisel pikemaks vaidlema, loeti vastus arusaamatuks. Kahtluste korral, kas lugeda vastust õigeks, hägusaks või valeks, oli abi kahest kontrollküsimusest: kas ülesanne saab täidetud ja kas nimetatud on määrav(ad) mõistetunnus(ed)? Kui ülesanne ei saa eeldatavasti täidetud, lugesime vastuse valeks. Kahtluse korral, kas lugeda vastus õigeks või hägusaks, oli abiks teine kontrollküsimus: kui vastusest ei olnud välja loetav(ad) määrav(ad) mõistetunnus(ed), märkisime selle hägusaks.

Eraldi põhimõtteline küsimus oli, kuidas interpreteerida kujundlikke vastuseid (nt *lagundama* 'tükeldama vastast [vastase üksust]'). Paljudest sellistest vastustest aimub metafoorse termini põhiomadus: luua mõistest üldine, hägus kujutelm, mis võib ka tõlgendajati erineda. Nii võib nt selgitusest *vastase tükeldamine* (*lagundama* selgitus) välja lugeda sidususe lõhkumist, kuid puudub täpsustav info. Juhul kui sellistele vastustele ei olnud lisatud täpsustust (nt ei kõneldud vastase ajakava rikkumisest ja tegutsemiskiiruse vähendamisest, vastase lahinguplaani muutmisest vms – s.o vaimsest ja/või füüsilisest sidususest, mis on ka iseenesest kujund, kuid mis eelnenuga koos on piisav selleks, et kõnealune mõiste defineerida), märkisime vastuse hägusaks. Ebamäärasematel juhtudel (nt *lagundama* 'vastase lagunemist põhjustama') lugesime vastuse kodeerijatele arusaamatuks ehk ebapiisava infoga vastuseks (vt eelmist näidet, kus on tegu ringdefiniitsiooniga: *lagundamise* defineerimine termini *lagundama* abil, mistõttu ei ole võimalik välja lugeda, mida lagunemise/lagundamise all täpsemalt mõeldakse).

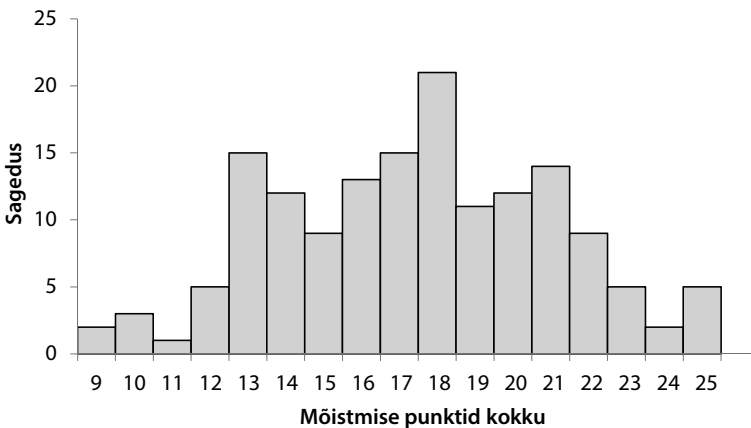
Nagu eeltoodud näitest nähtub, moodustasid metafoorsete vastuste puhul eraldi alahulga ringdefiniitsiooniga vastused (nt *karpima* 'karpi võtma'), kuid ringdefiniitsioone esines teistegi mõistete puhul (nt *julgestama* 'kindlat ala oma üksustega julgestama'). Selliste vastuste kodeerimisel lähtuti samast põhimõttest: kui polnud mingit lisaviidet või -täpsustust, loeti vastus kodeerijale arusaamatuks (vt mõlemat eeltoodud vastust ja vrd õigeks loetud vastust 'eeljulgestus ja luure ja seejärel kaitsvad positsioonid', milles sisaldub märksõnadena esitatud lisaselgitus).

Küsimustiku IV ossa palusin kirja panna terminid, mis vastajat häirisid, tekitasid mõistmisraskust või olid arusaamatud. Kodeerimisel selgus siiski, et algne püüd hoida lahus mõistmisraskust tekitavateks ja arusaamatuteks peetavaid termineid ei õigustanud end, kuna suulistest instruksioonidest hoolimata neid valdavalt ei eristatud. Sestap ei eristatud neid ka kodeerimisel ja tulemuste tõlgendamisel. Küll aga dokumenteerisime eraldi häirivad ja mõistmisraskust tekitavad terminid ning kodeerisime mõlemad binaarsel skaalal (*häirib – ei häiri ja tekitab mõistmisraskust – ei tekitata mõistmisraskust*).

4. Tulemused ja arutelu

Järgnevas peatükis annan esmalt lühiülevaate terminite keskmise mõistmise koondtulemustest, tuues ühtlasi välja mõningaid huvitavamaid seiku. Seejärel vaatlen uuringutulemusi kolmest vaatepunktist: lähtudes keelevälistest (vastanute sotsiaalsed parameetrid), keelelistest (terminiomadused) ja metakeelelistest teguritest. Metakeeleliste tegurite all on omakorda lühi-vaatluse all kolm tahku: vastaja hinnang terminikuju sobivusele (*häirib/ei häiri*), hinnang termini mõistetavusele (*tekitab/ei tekita mõistmisraskust*) ning nende mõlema seos termini standardijärgse mõistmisega. Kuna sinne uuring kuulub (rakendus)lingvistika, mitte sotsioloogia valdkonda, siis on järgnevaski põhirõhk terminiomaduste mõjul.

Nagu metoodikaosas öeldud, sisaldas küsimustik 14 küsimust, millest igaühe eest võis saada maksimaalselt 2 punkti. Histogrammilt (vt joonis 2) ilmneb, et terminite mõistmine vastab üldjoontes normaaljaotusele: saadud punktiarvud jäävad 9 ja 25 punkti vahele, kusjuures 2 inimest andis 9 õiget vastust ja 5 inimest 25 õiget vastust. Keskmise mõistmise koondskoor on 17,45, standardhälbe (s) väärtus on 3,64 (N = 154). Sagedasim saadud punktiarv oli 18 (21 inimesel). Siinjuures jäid kõvera otspunktid katmata: punkte 0–8 ega 26–28 ei saanud ükski vastanu. Eeskätt on kõnekas asjaolu, et keegi ei saavutatud maksimumtulemust. See toetab sinise töö hüpoteesi suhtes vastupidist tulemust: sõjanduse põhiterminitest võivad erinevalt aru saada ka ala tippspetsialistid, sh õppejõud, kes tegelevad vastava valdkonnaga oma igapäevatoos. See, et keegi ei saavutanud miinimum- ega miinimumilähedast tulemust, on ootuspärane: lisaks mõiste- või terminisüsteemiga mingisugusegi varasema kokkupuute olemasolule on siit välja loetav konteksti toetav mõju.

Joonis 2. Terminite mõistmise koondtulemused

4.1. Väljaõppetausta ja teenistuskogemuse mõju probleemsete terminite mõistmisele

Keelevälistest teguritest vaatlesin terminite mõistmist, suhestatuna uurin-gus osalenute auastme, teenistusstaazi, relvaliigi, haridustausta ja teenistus-kohaga.

Tabel 3 kajastab vastajate eri tunnuste mõju terminite keskmisele mõistmi-sele. Selgub, et terminite mõistmine ei sõltu **auastmest**. Dispersioonianalüüs (Anova test) näitab, et kõrgema auastmega ohvitseride keskmise mõistmise skoorid on küll veidi kõrgemad, kuid skooride erinevus on väike (21 punk-tist 16 punkti; vt tabel 3) ja need ei anna statistiliselt olulist erinevust. Sõltumatute valimite T-test näitab, et statistiliselt oluline pole ka vanem- ja nooremohvitseride mõistmise skooride erinevus. Tausta arvestades on selline tulemus loogiline. Keskmise mõistmise skoorid toetavad eeldust, et vanem-ohvitseride teadmiste-kogemuste pagas on suurem, kuid suurel osal vanem-ohvitseridest on sõjaväeline haridustee läbitud erinevates riikides. Sellest johtub ka erinev väljaõppetaust. Üldse oli Kaitseväes ajal, mil 2014/2015. aastaks vanemohvitseri auastmega ohvitserid läbisid sõjaväelise kõrghariduse I astet, kiirete muutuste periood. See tähendas ühtlasi kontseptsioonide palju-sust ja sellest tulenevaid erinevaid arusaamu mõistesüsteemist, millest oma-korda tulenesid terminikasutuse erinevused. Statistiliselt olulise erinevuse annab siiski skaala otpunktide kõrvutamine: nooremleitnantide-lipnike ja kolonelleitnantide-kolonelide võrdlus (keskmise mõistmise skoorid vastavalt 16,88 ja 19,73; $F [37] = 3,471$, $p = 0,019$, seega $p < 0,05$).

Anova test ei näita statistiliselt olulist erinevust ka **relvaliigilise kuulu-vuse** puhul. Statistiliselt olulist erinevust ei andnud ei kõigi esindatud relva-liikide omavaheline võrdlus ega jalaväelaste võrdlus teiste relvaliikide esindajatega. Viimasel juhul oli jalaväelaste keskmise mõistmise skoor vaid veidi kõrgem teiste relvaliikide esindajate omast (vastavalt 17,81, $s = 3,72$ ja 17,03, $s = 3,56$; vt tabel 3). Ühest küljest on selline tulemus eelduspärane: terminivalimi näol on tegu jalaväe eriala põhiterminitega, kuid teisalt on nende mõistmine ühendoperatsioonide kontekstis eelduspärane kõigis maa-väe relvaliikides. Kui arvestada siiski asjaolu, et valim koosneb jalaväe-terminitest, võiks arvata, et jalaväelased ka mõistavad neid paremini kui teiste relvaliikide esindajad. Ometi ilmneb tulemustest, et vahe on väike ja statistiliselt ebaoluline.

Pearsoni korrelatsioonikordaja väärtus näitab, et mõistmisega ei ole seo-tud ka **teenistusstaaz** ($r = 0,00$, $p = 0,999$). See tulemus on kooskõlas auast-mete juures täheldatuga ja kinnitab järeldust, et karjääri pikkusel pole seost mõistmisega.

Tabel 3. Terminite keskmine mõistmine vastajate tunnuste võrdluses

Vastajate tunnused		Keskmise mõistmise skoor	Vastanute arv	Standardhälve
Auaste	kol	21,00	1	.
	kol-ltn	19,64	14	4,45
	mjr	17,05	47	4,07
	kpt	17,38	59	3,19
	ltn	17,44	18	3,68
	n-ltn	16,91	24	3,07
	lpn	16,00	1	.
	<i>kokku</i>	17,92	164	3,64
Relvaliid	jalavägi, sh miinipildujad	17,81	90	3,72
	teised relvaliidid	17,03	71	3,56
	<i>kokku</i>	17,42	161	3,67
Kõrg-haridus	KVÜÕA põhikursus	17,72	104	3,31
	sisekaitseakadeemia	18,40	11	4,53
	tsiviilkõrgkool	16,03	36	3,97
	sõjaväeline/riigikaitseline välisriigi kõrgkool	18,70	11	4,17
	<i>kokku</i>	17,71	162	4,00
Magistri-kraad	kraadita, sh esimene KAK	16,75	79	3,29
	KAK	18,53	32	3,98
	tsiviilkõrgkool	17,29	15	4,75
	omandamisel/lõpetamata	18,00	30	3,22
	sõjaväeline/riigikaitseline välisriigi kõrgkool	21,50	5	1,73
	<i>kokku</i>	18,41	161	3,40
BDCOL	puudub	17,43	136	3,55
	läbitud	19,86	17	3,68
	läbimisel	14,71	7	2,98
	<i>kokku</i>	17,30	160	3,40

Vastajate tunnused		Keskmise mõistmise skoor	Vastanute arv	Standardhälve
Teenistuskoht	KVÜÖA	18,98	44	3,30
	BDCOL ja Scoutspataljon	16,46	14	4,14
	peastaap	15,63	19	0,91
	jalaväeüksused	16,85	55	3,11
	muud pataljonid	17,43	24	4,23
	KL	18,29	7	3,41
	<i>kokku</i>	17,27	163	3,18
Ametikoht	rühmaülem	17,86	14	2,66
	kompaniitasandi ülem (sh patareülem, kompaniülema abi)	16,56	17	2,34
	pataljoni-, brigaadiülem, KLi malevapealik	16,00	8	5,61
	staabiohvitser, sh välisteenistus	16,21	45	3,68
	staabiülem, KLi maleva staabiülem, väljaõppeohvitser	18,28	29	3,56
	õppetöö ja teadus-arendustegevus (KVÜÖA õppejõud, instruktor, erialakooli ülem, BDCOLi lektor)	20,39	18	2,75
	KAK	17,91	26	3,38
	BDCOLi õppur	14,71	7	2,98
	<i>kokku</i>	17,24	164	3,37

Kui teenistusstaaž, auaste ja relvaliik ei avalda terminite mõistmisele statistiliselt olulist mõju, siis **haridustaustaga** on olukord keerukam. Tabelist 3 ilmneb, et nii kõrghariduse kui magistrikraadi puhul on kõige kõrgem keskmise mõistmise skoor välisriikides hariduse omandanutel (vastavalt 18,70, $s = 4,17$ ja 21,50, $s = 1,73$). Anova test näitab siiski, et välisriikides sõjaväelise kõrghariduse omandanud ei mõista termineid paremini võrreldes nendega, kes on saanud sõjaväelise kõrghariduse Eestis ja kes on sõjaväelise kõrghariduseta. Sama tulemuse annab välisriikides sõjaväelise magistrikraadi omandanute võrdlus Eestis sõjaväelise magistrikraadi saanute ja sõjaväelise magistrikraadita ohvitseridega. Põhjuseks on ilmselt see, et mõlemas grupis oli liiga vähe vastanuid. Samas näitab Anova test, et terminite mõistmisele on statistiliselt oluline mõju BDCOLi õpingutel ($F [2] = 5,287$, $p = 0,006$). Sõltumatute valimite T-testi põhjal võib järeldada, et BDCOLi läbimisel on

mõistmisele statistiliselt oluline mõju ($F [148] = 0,015, p = 0,011$): kolledži läbinud mõistavad termineid paremini kui need, kel vastavat haridust pole või kel see alles omandamisel (keskmise mõistmise skoorid vastavalt 19,86 vs. 17,29). Samas ei anna statistiliselt olulist erinevust kolledži läbinute ja kolledžis veel õppivate ohvitseride võrdlus nendega, kes pole kolledžis õppinud.

Terminite mõistmist toetavad sõjaväelise kõrghariduse ja sõjaväelise magistrikraadi olemasolu. Sõjaväelise kõrgharidusega vastanute keskmise mõistmise skoor on 17,88 (vrd sõjaväelise kõrghariduseta vastanutel 16,06; vt tabel 4). Sõltumatute valimite T-testi tulemus näitab, et see erinevus on ka statistiliselt oluline ($F [150] = 0,647, p = 0,01$). Sõjaväelise magistrikraadiga ohvitseride keskmise mõistmise skoor on 18,56 (vrd magistrikraadita vastanutel 16,83; vt tabel 4) ja ka nende erinevus on statistiliselt oluline ($F [149] = 0,075, p = 0,004$).

Tabel 4. Sõjaväelise kõrghariduse ja magistrikraadi mõju terminite mõistmisele

Sõjaväeline haridus		Keskmine mõistmise skoor	Vastanute arv	Standardhälve
Sõjaväeline kõrgharidus	sõjaväeline kõrgharidus puudub	16,06	38	3,90
	sõjaväelise kõrgharidusega	17,88	124	3,48
	<i>kokku</i>	16,97	162	3,69
Sõjaväeline magistrikraad	sõjaväeline magistrikraad puudub	16,83	96	3,53
	sõjaväelise magistri- kraadiga	18,56	65	3,60
	<i>kokku</i>	17,70	161	3,60

Sõjaväelise haridustausta olulisusele viitavad ka tabeli 3 andmed. Selgub, et madalaim keskmise mõistmise skoor nii kõrghariduse kui magistrikraadiga ohvitseride seas on just neil, kes on lõpetanud vaid tsiviilkõrgkooli (vastavalt 16,03, $s = 3,97$ ja 17,29, $s = 4,75$; vt tabel 3).

Märkimisväärne on, et sõjaväelise magistrikraadi omandanute (keskastme-kursuse läbinute) keskmise mõistmise skoor on veidi kõrgemgi nende omast, kel see alles läbimisel (vrd vastavalt 18,68, $s = 3,99$ ja 18,00, $s = 3,22$). Ühest küljest on see ootuspärane tulemus: kraadi omandanud võiksid olla eelduspäraselt varustatud sügavamate ja mitmekülgsemate teadmistega kui need, kes alles õpivad. Teisalt võinuks unustamiskriteeriumiks silmas pidades eeldada, et varem lõpetanute skoor on madalam kui nendel, kes hariduse omandamisel

terminitega äsja kokku puutunud. Kõik keskastmekursusel olijad täitsid küsimustiku teisel semestril ja veidi vähem kui pool aastat pärast seda, kui neil oli läbitud aine „Jalaväekompanii lahingutegevuse“ vastav etapp, samuti oli kõigil neil äsja läbitud terminiõpetuse kursus. Selline tulemus võib johtuda mitmest asjaolust. Näiteks võib olla, et vastanutel on olnud pärast kooli lõppu just nende terminitega piisavalt kokkupuudet või siis oli õpingute ajal terminite talletamiseks pikaajalisse mällu piisavalt kinnistumisaega ja -võimalusi. Ent kindlasti viitab see ka aineoloogika omandamise ja terminikasutuse kinnistamise seosele.

Teenistuskohdade võrdluses näitab Anova test tabelis 3 toodud gruppide vahel statistiliselt olulist erinevust ($F [5] = 3,016$, $p = 0,013$). Märkimist väärib KVÜÕAs teenivate ohvitseride kõrgem keskmise mõistmise skoor kui teistel Kaitseväe struktuuriüksustel ($18,98$, $s = 3,30$; tabel 3). Sõltumatute valimite T-test näitab, et statistiliselt oluline on erinevus KVÜÕA ja Kaitseväe peastaabi vahel ($F [55] = 0,364$, $p = 0,001$) ning KVÜÕA ja jalaväeüksuste vahel ($F [92] = 0,040$, $p = 0,002$). Statistiliselt oluline erinevus ilmneb ka KVÜÕA ja BDCOLi-Scoutspataljoni vahel ($F [52] = 0,303$, $p = 0,029$). Teiste Kaitseväe struktuuriüksuste mõistmise skoorid ei andnud ei KVÜÕAga ega omavahel võrrelduna statistiliselt olulist erinevust. KVÜÕA skoori järel teisel kohal on Kaitseliidu skoor ($18,29$), kuid küsitletute vähesuse tõttu pole erinevus ühegi teise uuritava grupi suhtes statistiliselt oluline. Märkimisväärne on, et Kaitseväe peastaabi keskmise mõistmise skoor on uuritavatest gruppidest madalaim ($15,63$, $s = 0,91$). Selline tulemus on ka mõistetav, kuna suur osa seal teenivatest kaitseväelastest ei puutu oma igapäeva teenistusülesannetes nende terminitega kokku. Juhul kui liigitada Scoutspataljon jalaväeüksuste alla ja BDCOL KVÜÕA alla, ei anna Anova test gruppide vahel statistiliselt olulist erinevust. Statistiliselt olulise erinevuse KVÜÕA kasuks annab sellise grupeeringu puhul aga KVÜÕA ja BDCOLi võrdlus jalaväeüksustega (mõlemad jalaväebrigadid, kõik jalaväepataljonid, sh Scoutspataljon; $F [105] = 0,376$, $p = 0,028$). KVÜÕA edumaa teiste Kaitseväe struktuuriüksuste ees on ootuspärane: KVÜÕA üks rolle omakeelse sõjateaduse arendamise keskmena on juurutada ühtset terminikasutust. Mõneti üllatav on siiski teiste jalaväeüksuste tulemus, mis osutus KVÜÕAga võrreldes statistiliselt olulisel määral madalamaks, ehkki jalaväeüksuste puhul eeldaks nii mõistesüsteemi tundmist kui ka kursisolekut terminiarenduses toimuvaga. Nimetatud tulemus viitab KVÜÕA ja üksuste vahelisele lõhele, millest annavad tunnistust ka siinkirjutaja varasemad uurimistulemused (uuringu ettevalmistusfaasis läbitöötatud õppematerjalid) ning mida on terminiaruteludes tunnistanud ka erialainimesed ise.

Nagu teenistukohtade võrdluses, nii näitab Anova test ka **ametikohtade** võrdluses statistiliselt olulist erinevust ($F [7] = 3,991, p = 0,001$). Kõige kõrgem keskmise mõistmise skoor on ootuspäraselt õppetööga kokku puutuvatel ohvitseridel, sh KVÜÕA ja BDCOLi lektoritel ning erialakoolide ülematel (20,39, $s = 2,75$), kõige madalam skoor BDCOLis õppivatel ohvitseridel (14,71, $s = 2,98$; vt tabel 3). Teisel kohal on staabiülemad, sh Kaitseliidu staabiülemad (18,28, $s = 3,56$), ja kolmandal keskastmekursuse õppurid (17,91, $s = 3,38$), kellele järgnevad peaaegu sama skooriga rühmaülemad (17,86, $s = 2,66$). Nii **eelmise teenistus-** kui **ametikohta** mõju osutus Anova testi tulemusel statistiliselt ebaoluliseks.

Andmeanalüüsi kaasasin ka olulisemad **täienduskursused**, mis eeldavasti võiksid mõjutada ohvitseride terminikasutust ning terminite mõistmist: brigaadi staabiohvitseride kursuse ja nooremstaabiohvitseride kursuse (vt tabel 5). Brigaadi staabiohvitseride kursuse või nooremstaabiohvitseride kursuse läbimine ei andnud sõltumatute valimite T-testis statistiliselt olulist erinevust võrreldes nendega, kel mõlemad nimetatud kursused läbimata (keskmise mõistmise skoor mitteläbinuil 17,68, $s = 3,58$ ja kummagi või mõlema läbinuil 17,09, $s = 3,79$). Taoline tulemus on ootuspäratu: nimetatud täienduskursused on Kaitseväes ühed olulisimad ohvitseride täienduskursused, mis peaksid eeldavasti terminite mõistmist otseselt mõjutama.

Tabel 5. Terminite keskmine mõistmine olulisemate Eestis läbitud täienduskursuste võrdluses

Eestis läbitud täienduskursused (BSOK, NSOK)	Vastanute arv	Keskmise mõistmise skoor	Standardhälve
pole läbinud	111	17,68	3,58
läbitud kas kumbki või mõlemad	50	17,09	3,79
<i>kokku</i>	161	17,52	3,63

Üsna sarnane pilt avanes ka **välisriikides läbitud täienduskursuste** analüüsil. Põhilistest välisriikides läbitud täienduskursusetest, mille kestus oli pikem kui üks kuu, nimetati enim erinevate erialade kaptenikursuseid (*captains career course*, CCC), ühendstaabiohvitseride kursust (*joint staff officer course*, JSOC) ning teiste väe- ja relvaliikide kursusi (*US marine course*, USMC; vt tabel 6). Anova test näitab, et jalaväe, jalaväega seotud erialade ja ühendväeliigi täienduskursuste läbimine teiste riikide õppeasutustes ei anna siingi statistiliselt olulist erinevust: need, kes on läbinud vähemalt ühe viimati mainitud täienduskursustest, ei mõista termineid statistiliselt olulisel määral

paremini kui need, kel on välisriikides läbitud mõne teise relva- või väeliigi täienduskursused või kes pole väljaspool Eestit läbinud ühtki täienduskursust. Sõltumatute valimite T-test ei näidanud erinevust ka välisriikides mõne täienduskursuse läbinute ja mitteläbinute vahel.

Nimetatud tulemus on ootuspäratu, kuna täienduskursused peaksid mõjutama ainetundmist ja seeläbi ka mõistesüsteemi omandamist – isegi kui õppetöö toimub inglise keeles ja ingliskeelsete terminitega. Seda, et süvitsi minev erialane täiendusõpe mõjutab mõistmist ka juhul, kui õpe on toimunud inglise keeles, lubab järeltada BDCOLi lõpetanute mõistmistulemuste analüüs: nende tulemused osutusid statistiliselt olulisel määral paremateks kui neil, kes BDCOLi läbinud ei ole. Välismaal läbitud täienduskursuste mõju puudumisel võib ühe põhjusena tulla kõne alla kursuste liiga madal keeletase selleks, et ainet omandada – hoolimata sellest, et üldjuhul eelneb kursustele saamisele keeletaseme test. Kuna kursused on võrdlemisi lühiajalised, siis võib olla, et piisav keeletase saavutatakse alles kursuste lõpul (kui üldse), mistõttu kannatavad ka saadavad teadmised. Kursuste lühiajalisus võis mõjutada ka Eestis läbitud täienduskursuste mõju mõistmisele: mõlema puhul võis teadmiste kinnistamiseks olla aeg liiga napp ja/või kursus liiga tihe.

Kõrgeim keskmise mõistmise skoor on selles võrdluses teiste relva- ja väeliikide täienduskursuste läbinutel (18,18, $s = 3,57$), kuid erinevus esimesena nimetatud grupi vastavast näitajast (17,60, $s = 3,95$) ega mitteläbinute näitajast (17,43 $s = 3,55$) pole nii suur ja sinna kuuluvaid inimesi pole nii palju, et anda statistiliselt olulist erinevust.

Tabel 6. Terminite keskmine mõistmine olulisemate välisriikides läbitud täienduskursuste võrdluses

Välisriikides läbitud täienduskursused	Vastanute arv	Keskmise mõistmise skoor	Standardhälve
pole läbinud	115	17,43	3,55
jalaväe, jalaväega seotud erialade (sh luure, merejalavägi) ning ühendväeliikide kursused (nt JSOC)	35	17,60	3,95
teiste relva- ja väeliikide kursused	11	18,18	3,57
<i>kokku</i>	161	17,52	3,63

4.2. Terminite mõistmise koondtulemused ning mõistmise seos häirimise ja mõistmiskuse konstateerimisega

Järgnevas alapeatükis vaatlen terminite mõistmise koondtulemusi suhes-
tatuna probleemsusindeksiga ning toon välja huvitavamaid seiku terminite
mõistetavuse pingereas. Eraldi käsitlen seda, kuidas seostub terminite mõist-
mine häirimise ja mõistmiskuse konstateerimisega.

4.2.1. Terminite keskmine mõistmine ja probleemsusindeksid

Tabelis 7 kajastuvad käsitletud 14 termini mõistmise keskmised tulemused
terminite kaupa (skaalal 0–2) ja probleemsusindeksid (skaalal 0–1; selle
arvutamise kohta vt täpsemalt metodikaosast ja tabelist 2).

Tabel 7. Terminite keskmise mõistmise pingerida ja probleemsusindeksid

Termin	Keskmise mõistmise skoor	Standardhälve	Vastanute arv	Probleemsus- indeks (PI)
Vallutama	1,70	0,72	154	0,4
Hoidma	1,62	0,72	154	0,2
Löögiala	1,54	0,72	154	0,3
Raskuspunkt	1,43	0,91	154	0,4
Kanaliseerima	1,40	0,77	154	0
Siduma	1,39	0,92	154	0,2
Julgestama	1,35	0,67	154	0,2
Hõivama	1,34	0,94	154	0,4
Naastama	1,33	0,88	154	0,5
Lagundama	1,21	0,79	154	0,3
Edundama	1,01	0,89	154	0,5
Põhirõhk	0,99	0,75	154	0,2
Karpima	0,85	0,88	154	0,4
Nihustama	0,29	0,60	154	0,4

Nagu tabelist 7 näha, osutus kõige paremini mõistetavaks terminiks *vallu-
tama* (skoor 1,70, $s = 0,72$), kõige halvemini mõistetavaks *nihustama* (0,29,
 $s = 0,60$). Standardhälve näitab, et vastuste varieeruvus oli suhteliselt suur:
üks inimene mõistab paremini üht terminit, teine teist. Suurim standardhälve
oli terminil *hõivama* (0,94), väikseim terminil *vallutama* (0,72). Wilksi

lambda väärtus näitab, et keskmiste tulemuste skooride erinevus – erinevus kõige kõrgema skoori ja kõige madalama skoori vahel – on ka statistiliselt oluline ($F [13] = 46,062$, $p = 0,000$). Seega on erinevused kõige paremini mõistetava ja kõige halvemini mõistetava termini vahel suured ning terminite mõistmise tulemuste pingerida kajastab statistiliselt olulisi ja suuremahulisi erinevusi. Keskmiste mõistmise skooride vahelise erinevuse olulisust kinnitab ka osalise eta ruudu kõrge väärtus (0,809).

Skaala otsupunktid ehk kõige paremini ja kõige halvemini mõistetav termin (vastavalt *vallutama* ja *nihustama*) on iseenesest suhteliselt ootuspärane tulemus. Siiski on märkimisväärne, et madalaima probleemsusindeksiga termin *kanaliseerima* (probleemsusindeks 0; vt tabel 7) on tabelis viiendal kohal, kusjuures *vallutama* probleemsusindeks oli 0,4 – sama mis kõige halvemini mõistetud terminil *nihustama*. Sellistest tulemustest võib järeldada, et terminite mõistetavus ei ole otseses seoses teguritega, mida on erinevates terminoloogiakäsitlelustes peetud terminoloogia põhiprobleemideks ja terminoloogilisteks kitsaskohtadeks (nt sünonüümia, polüseemia, kujundlikkus-mittekujundlikkus). Iga termini juures annab nende tegurite kombineerumine erinevaid tulemusi, kusjuures see, milline/millised nendest teguritest konkreetse termini puhul kõige enam mõjule pääseb/pääsevad, sõltub erinevatest (nii keelesisestest kui -välistest) asjaoludest. Sellest, miks tulemused sellisteks osutusid, tuleb põhjalikumalt juttu järgmises, terminiomaduste mõju käsitlevas alapeatükis. Teiseks selgub ka, et terminite mõistmine ja hinnang sellele, kas termin häirib või tekitab mõistmisraskust, ei ole korrelatsioonis (täpsemalt vt alaptk 4.2.2).

Mittestandardsetest terminitest oli ootuspäratu *löögi* suhteliselt hea mõistetavus (keskmine skoor 1,54, seega mõistetavuselt kolmandal kohal): lisaks sellele, et tegu on mittestandardse terminiga, on termini ja mõiste vahekorda mõtestatud vähemalt kuuel erineval moel⁶¹. Samuti ei nimetatud seda kuigi sageli häirivana ega mõistmisraskust tekitavana (vastavalt 20 ja 15 korral). Ilmselt andsid siin vajaliku mõistmisankru kontekst ja/või taustteadmised. Ootuspärane oli, et uudissõnu mõistetakse üldiselt kehvemini: nii *naastama*, *lagundama*, *edundama*, *karpima* kui *nihustama* paiknevad kõik tabeli teises osas. Arvestades mõistetavuse pingerida ning asjaolu, et terminite *hõivama* ja *julgestama* keskmise mõistmise skoor on põhimõtteliselt sama mis terminil *naastama* (tabel 7), on viimase mõistetavus siiski oodatust parem. Teiseks on huvitav seik, et *naastama* on kõige paremini mõistetud uudissõna, ent nii häirivuse kui mõistmisraskuse konstateerimise pingereas

⁶¹ Selle kohta vt täpsemalt Hendrikson 2014a, lk 115.

on see *nihustama* järel teisel kohal. Häirivana nimetas terminit ligi kolmandik vastanutest (53 vastanut), mõistmisraskust tekitavana 75 vastanut. Ilmne on, et kõnealuse termini puhul andis piisava mõistmisvihje kontekst.

Metafoorsete terminite *karpima* ja *kanaliseerima* puhul eeldanuks kohta pingereas ülalpool. Mõlemal juhul võiks eeldada, et tegu on piisavalt läbi-paistva kujundiga, lisaks on *kanaliseerima* juurdunud⁶² ning hõlpsasti tagasi viidav inglise vastavale terminikujule. *Karpima* on ka nii häirimise kui mõistmisraskuse pingereas kolmandal kohal (*naastama* järel; ligi kolmandik vastanutest pidas seda terminit häirivaks ja mõistmisraskust tekitavaks).

Termini *raskuspunkt* suhteliselt hea mõistmine – arusaamine, et see osutab mõistele, mille inglise vaste on *main effort* – on väärt eraldi esiletõstmist. Nimetatud termini keskmise mõistmise skoor on 1,43, mis tähendab tabelis ootuspäratult head, 4. kohta. Tegu on nimelt terminiga, mille osutust on standardimise käigus muudetud (olnud käibel *main effort*'i vastena, nüüd *centre of gravity* vaste). Sellise tulemuse juures mängib suure tõenäosusega rolli seik, et nimetatud mõisted pole lähimõisted, vaid asuvad terminisüsteemis teineteisest suhteliselt kaugel. Seega andsid kontekstuaalsed teadmised vastajale eeldatavasti vajaliku mõistmisvihje. Termin *hõivama*, mille ajalugu on sarnane *raskuspunktiga* (algselt inglise termini *seize*, nüüd *occupy* vaste), paikneb seevastu tabeli keskel, kuigi mõistetavusskoor pole oluliselt madalam (1,34).

4.2.2. Terminite häirivus, mõistmisraskuse konstateerimine ning nende seos mõistmisega

Kui vaadata seda, kui paljusid inimesi üks või teine termin **häiris**, siis selgub, et veidi enam kui pool vastanutest (76 vastanut) nimetas häirivana kuni üht terminit. Seejuures ligi kolmandikku vastanutest (48 vastanut) ei häirinud ükski termin. Kaht inimest häirisid analüüsitavast terminivalikust pooled (st 7 terminit). Kõige enam nimetati häirivana kaht terminit (33 vastanut).

Kuni ühte terminit pidas **mõistmisraskust tekitavaks** veidi vähem kui kolmandik vastanutest (44 inimest), neist 19 ei maininud ühtki terminit. Oli ka üks inimene, kes nimetas mõistmisraskust tekitavaks 10 terminit 14st. Nagu ka häirimise puhul, oli sagedasim mõistmisraskust tekitanud terminite arv kaks terminit.

⁶² Vt nt Paimla 2007, lk 61–62.

Terminite lõikes oli veidi ootuspäratu see, et ei esinenud ühtegi terminit, mida ei oleks nimetatud häirivana või mõistmisraskust tekitavana. Eelduspäraselt pidasid vastajad kõige häirivamaks uudissõnu ja ühtlasi kaheldi neis enim. *Nihustama* ja *naastama* häirisid ligi kolmandikku (vastavalt 63 ja 53 vastajat), kusjuures nende mõistmisraskusskoorid olid veel kõrgemad (vastavalt 94 ja 75). Kolmandal kohal on mõlema näitaja poolest uudissõna *karpima* (häiris 41 korral, mõistmisraskust nenditi 53 korral). Nii häirimise kui mõistmisraskuse konstateerimise skaalal järgnesid mittestandardised terminid: sama osutusega *raskuspunkt* ja *põhirõhk*. Kuigi vahed on väikesed, on siiski huvitav asjaolu, et *raskuspunktis* kaheldi rohkem (44 korda, vs. *põhirõhk* 40 korda), kuid häirivamaks osutus *põhirõhk* (39 korda, vs. *raskuspunkt* 32 korda). Uudissõnadest peeti vähim häirivaks ja vähim mõistmisraskust tekitavaks terminit *lagundama* (nimetanud vastavalt 15 ja 20 vastanut). Üldse olid vähim häirivad terminid *hoidma* ja *siduma* (mõlemat mainiti ühel korral), vähim mõistmisraskust tekitavaks peetud terminid *hoidma* ja *kanaliseerima* (nimetatud vastavalt 3 ja 5 korral).

Lisaks mittestandardsetele terminivariantidele *löögiuala* (resp. *hävitusala*) ning *põhirõhk* ja *raskuspunkt* (resp. *põhipingutus*) põimimise teksti ka teisi õppematerjalides varieerunud, mittestandardseid terminivariante, mille kohta eraldi küsimust ei esitatud. Sellised terminivariandid olid *ülema lahinguidee* (täendus 'ülema kavatsus') ja eesmärk (täendus 'ründeobjekt'). Nende lisamise eesmärk oli saada aimu, kas nende varieerumist (kasutamist standardist erinevalt) üldse märgatakse ning kas see häirib erialainimest ja/või tekitab mõistmisraskusi. Kuna lahinguolukord eeldab kiiret ja ühest mõistmist ning võimalikult ühemõttelist kommunikatsiooni, võivad ka väiksemad mõistmisraskused osutada probleemiks (sh nõuda lisaaega). Nende variantide kasutamist nimetas häirivana vaid kaks ohvitseri (üks neist keskastmekursuse juba läbinud, teisel oli sel ajal keskastmekursus pooleli). Mõistmisraskust tekitavaks sellist varieerumist ei peetud.

Häirimise, mõistmisraskuse konstateerimise ja mõistmise seose kindlaks tegemiseks kasutasin korrelatsioonianalüüsi. Pearsoni korrelatsioonikordaja näitab, et ootuspäraselt on häirimise ja mõistmisraskuse konstateerimine omavahel korrelatsioonis ($r = 0,405$) ning see tulemus on ka statistiliselt oluline ($p = 0,000$, seega $p < 0,05$). Siinjuures aga ei ole kumbki neist seotud mõistmisega (seos häirimisega: $r = 0,098$, $p = 0,233$; seos kahtlemisega: $r = 0,039$, $p = 0,632$).

4.3. Terminiomaduste mõju mõistmisele

Järgnevas alapeatükis tuleb vaatluse alla see, kuidas mõjutavad vanemate ja uuemate terminite mõistmist hüpoteesis nimetatud terminiomadused: sünonüümia, polüseemia, inglise motiveeritus, standardsus, kasutusaeg, uudiskeelendilisuus ja kujundlikkus.

Analüüsisist jäi välja termin *nihustama*, kuna 164 vastanust 92 puhul loeti vastus kodeerijaile arusaamatuks. Arusaamatuks loetud vastuste hulk tingis ka selle, et kõnealuse termini keskmise mõistmise skoor osutus madalaimaks (0,29 punkti 2st; vt tabel 7). Nii suure hulga arusaamatuks loetud vastuste taga on erinevaid põhjusi. Esiteks on termin juba iseenesest väga laia mõistmahuga (peegeldab suuresti tänapäeva sõjapidamisteooria, manööversõjapidamise põhimõtteid). Teisalt selgitasid ka vastajad terminit nii laialt, et vastus jättis kas liiga palju tõlgendusruumi (nt „nikastab nad paigast ära“, „vastane ei saavuta oma eesmärki“) ja/või sobinuks mõnele teiselegi lahingu- toimingule (nt „takistab vastase tegevust“, „suunata muule alale, et vastane ei saaks täita oma peaülesannet“).

Ülejäänud 13 terminit analüüsisin esmalt kasutusajast lähtudes (kasutusaeg selles tähenduses viis aastat või vähem vs. üle viie aasta; edaspidi vastavalt *uuemad terminid* ja *vanemad terminid*). Vanemateks terminiteks loetud termineid oli seitse: *raskuspunkt*, *põhirõhk*, *kanaliseerima*, *julgestama*, *löögi-ala*, *siduma* ja *hoidma*, uuemad terminid olid vastavalt *vallutama*, *karpima*, *edundama*, *hõivama*, *lagundama* ja *naastama*.

Vanemate terminite mõistetavus on ootuspäraselt parem kui uuematel: nende keskmise mõistmise skoor on 1,38 ($s = 0,34$) ja uuematel 1,24 ($s = 0,41$). Ühe valimi T-test näitab, et vanemate terminite parem mõistetavus on ka statistiliselt oluline ($t = 5,095$, $p = 0,000$). Anova testist selgub, et uuemate terminite puhul mõjutab mõistmist statistiliselt olulisel määral sõjaväelise kõrghariduse olemasolu ($F [1] = 10,125$, $p = 0,002$), vanemate puhul pole see statistiliselt oluline.

Niisiis sõltub uuemate terminite mõistmine olulisel määral esmajoones sellest, kas nendega ollakse väljaõppe käigus kokku puutunud või mitte – seega eeskätt keelevälistest teguritest. Edasises võetakse vaatluse alla nii vanemad kui uuemad terminid, samas pidades silmas seda, et uuemate terminite puhul avalduvad keelelised tegurid teisejärgulisena. Terminiomadusi, mille suhtes mõistmist vaatlen, on uuemate terminite puhul seitse (sünonüümia, polüseemia, inglise motiveeritus, standardsus, uudiskeelendilisuus ja kujundlikkus), vanemate terminite puhul kuus (sünonüümia, polüseemia, inglise motiveeritus, standardsus ja kujundlikkus). Vanemate terminite

analüüsid jääb välja uudiskeelendilisuus, kuna vanemate terminite hulgas polnud uudissõnu (kõik uudissõnad on ühtlasi uuemad terminid).

4.3.1. Vanemate terminite mõistmine

Vanemateks loeti järgmised terminid: *raskuspunkt*, *põhirõhk*, *kanaliseerima*, *julgestama*, *löögiala*, *siduma* ja *hoidma*. Mõistmise keskmiste skoorid näitavad, et vanemate terminite puhul on kahe terminiomaduse mõju hüpoteesiga samas suunas (sünonüümia, standardsus) ning kolme mõju vastupidises suunas (inglise keelest motiveeritus, polüseemia, kujundlikkus; vt tabel 8). Seejuures ei ole polüseemia mõju statistiliselt oluline.

Tabel 8. Vanemate terminite keskmine mõistmine termineid probleemseks muutvate tegurite kaupa⁶³

Näitajad	Sünonüümia	Sünonüümia puudub	Polüseemia	Polüseemia puudub	Motiveeritus ingl k-st	Mittemotiveeritus ingl k-st	Mittestandardjärgne termin	Standardjärgne termin	Kujundlik termin	Mittekujundlik termin
Vastanute arv	158	164	163	159	162	160	159	163	158	164
Keskmise mõistmise skoor	1.33	1.44	1.39	1.38	<u>1.49</u>	<u>1.24</u>	1.33	1.42	<u>1.34</u>	<u>1.47</u>
Mediaan	1.25	1.33	1.50	1.40	1.50	1.33	1.33	1.50	1.40	1.50
Standardhälve	0.47	0.44	0.56	0.38	0.43	0.43	0.51	0.41	0.40	0.50

Ühe valimi T-test⁶⁴ näitab, et **sünonüümia** puudumise positiivne mõju vanemate terminite mõistmisele on ka statistiliselt oluline ($t = 3,258$, $p = 0,001$). Teisisõnu: sünonüümideta termineid mõistetakse oluliselt paremini kui neid, millele viitava mõiste kohta on käibel mitu erinevat terminit.

Sünonüümidega vanemateks terminiteks loetud terminid olid *raskuspunkt*, *põhirõhk*, *löögiala* ja *siduma*, sünonüümideta *kanaliseerima*, *julgestama* ja

⁶³ Tabelites 8 ja 9 tähistab keskmise mõistmise skooride real *bold*-kiri skooore, mille erinevus on hüpoteesiga samas suunas, kaldkiri neid, mis on vastupidises suunas, ning markeerimata kiri statistiliselt mitteolulist erinevust.

⁶⁴ Kõigi nimetatud terminiomaduste mõju vaatlen siin ja edasises ühe valimi T-testi abil.

hoidma. Siinjuures on kõik mittestandardised terminid (*raskuspunkt*, *põhirõhk* ja *löögiala*) ühtlasi sünonüümidega. Samuti kattusid suuresti sünonüümidega terminid ja standardijärgsed terminid: *kanaliseerima*, *julgestama* ja *hoidma* olid nii sünonüümideta kui standardijärgsed terminid, lisaks oli standardijärgne ka sünonüümidega *siduma* (vrd *fikseerima*). Võib oletada, et terminite selline kattumine kahe nimetatud mõõdiku vahel resoneerus ning mõjutas ka mõistmisskoore ja statistilist olulisust. Kuna standardsus ja sünonüümia on vähemalt kõnealuste terminite puhul põimunud ning vastavad terminid langevad suure osas kokku, käsitlen neid koos.

Nagu sünonüümialgi, nii on ka **standardsusel** vanemate terminite mõistmisele statistiliselt oluline positiivne mõju ($t = 2,788$, $p = 0,006$). Seega võib eeldada, et eelnimetatud terminite mittestandardisus oli üks mõistmisraskust tekitavaid asjaolusid. Näiteks peegeldavad ebalust termini *löögiala* osutuses küsimustiku IV, mõistmisraskuste ossa lisatud kommentaarid: “Löögilasse => hävitusala?“, „Minu jaoks uus (hävitusala)“; „Hävitusala on selgem“; „Löögiala – hävitusala mõiste on juba olemas“. Kuigi tulemustest selgub, et vastajate nenditud mõistmisraskuse ja tegeliku mõistmise vahel polnud seost (vt ptk 4.2.2), on vähemalt osast sellistest vastustest välja loetav, et kuigi vastus oli õige, võis sellele eelneda pikem või lühem mõttepaus, mis probleemses situatsioonis võib kalliks maksma minna.

Löögiala keskmise mõistmise skoor (1,54, millega see paigutus kolmandale kohale) ja lisatud kommentaarid lubavad oletada, et hoolimata välja-loetavast ebalusest andis suure osa vastuste puhul vajaliku mõistmisvihje (samaviitelisus terminiga *hävitusala*) kas (kon)tekst ja/või taustteadmised. Näiteks on kõigi järgnevate selgituste autorid kas keskastmekursuslased või BDCOLI õppurid: „arusaadavam oleks HÄVITUSALA“; „Kui, siis mõiste LÖÖGIALA. Tavaliselt on TAPMISALA või HÄVITUSALA.“; „KZ [killing zone’i] suunamine“; „Tulega vastase hävitamine, killing zone“. Vastused peegeldavad niisiis standardijärgse variandi *hävitusala* juurdumust, kusjuures lugejat suunatakse „õige“ keelekuju juurde. Ometi ei nimetatud terminit väga sageli ei häiriva ega mõistmisraskust tekitavana (vastavalt 20 ja 15 korral).

Terminid *raskuspunkt* ja *põhirõhk* olid paralleelselt käibel enne *põhipingutuse* vastuvõtmist ning *löögiala* enne *hävitusala* vastuvõtmist, mis ometi ei ole välistanud nende rööpkasutust. Seega on ka siin sünonüümia ja mittestandardisus omavahel seotud ja seostuvad mõistesegadike tekkega: standardimise käigus uute terminite väljapakkumine tekitab sünonüümia, mis võib omakorda tekitada mõistesegadiku või vähemalt kahtlusi termini-variantide samaviitelisuses.

Termini *siduma* vastustest võib järeldada, et rööpterminist *fikseerima* tekitab rohkem mõistmisraskusi lähimõiste *karpima* (ingl *contain*). Esmalt viitab sellele seik, et ligi 20% vastajatest (31 ohvitseri 164st) on need kaks segi ajanud ja valinud terminile *siduma* lähimõistet märkiva *karpima* selgituse. Arvestades asjaolu, et *karpima* keskmise mõistmise skoor oli *nihustama* järel tagantpoolt teine (0,85), siis ilmselt kallutas see asjaolu ka termini *siduma* mõistmist. Terminite *siduma* ja *karpima* vahekorra käsitlemine sünonüümia all on loogiline ka seetõttu, et lisaks sassaiajamisele esineb vastuseid, kus neid ongi peetud sünonüümideks või millest on välja loetav sünonüümiakahtlus või siis jäetakse nende vahekord (nimme?) ebaselgeks. Näiteks selgitati ka lahingutoimingut *karpima* nii mõnigi kord (33 korral) *siduma* või viimase argikäibel oleva sünonüümi *fikseerima* kaudu (nt „Seob vastase Ateena alal“; „Üksus on fikseeritud, eraldatud, ja ei avalda mõju teistele omadele üksustele“). *Karpima* selgituses on ka vastuseid, kus need üsna selgesõnaliselt samastatakse (13 korral; „.../ Karpida asemel oleks võinud olla *siduma* (fix)“; „Fikseerida sünonüüm“; „Siduma on selgem [kui *karpima*]“).

Märkimisväärne on, et *siduma* mõisteselgituse valikul esines vastuseid, mille põhjenduses viidati nii sünonüümile *fikseerima* kui inglise vastele („tuletasin sõnast *fix*“) või laiendati põhjendust käibel oleva sünonüümi abil („fikseeriv ja ei piira tegevusvabadust“), aga valiti sellegipoolest vale, st termini *karpima* selgitus. Siitki võib järeldada, et *siduma* mõistmisel mängis olulist rolli lähimõistega *karpima* tekkiv mõistesegadik: näib, et inglise *contain* vastena ongi olnud käibel ka *siduma*. Sellise järelduse kasuks kõneleb veel kaks seika. Esiteks kõrvutus saksa keelele: *contain* vasteks on saksa keeles *binden*, mille otsetõlkeline eesti vaste on *siduma*, samas on inglise *fix* (eesti k *siduma*) vaste aga *fixieren*⁶⁵. Teiseks on tähelepanuväärne, et analoogse lahenduse on eelviidatud manuaalist sõltumatult – aastal 2007 – pakkunud eesti keeles välja Raigo Paimla jalaväetaktika termineid korras-tavas magistritöös: termini *contain* vasteks *siduma*, *fix* vasteks *fikseerima*⁶⁶.

Siduma raskesti mõistetavusel võis oma osa olla ka asjaolul, et küsimus oli valikvastustega. Vastajatel oli võimalus valida kolme selgituse vahel, kusjuures *karpima* ja *siduma* selgitused olidki mõistete sarnasuse tõttu sarnased (vrd: „vastase üksuse liikumise ärahoidmist määratud alal määratud aja vältel, selleks et vastane ei saaks tegutseda oma lahinguplaani järgi“ ning „vastase üksuse liikumise piiramine kindla maa-alaga, kusjuures ala piires võib vastane liikuda“).

⁶⁵ Task Verbs 2013, pp. 10, 22.

⁶⁶ Paimla 2007, lk 61–62.

Ka sünonüümsetena kasutatud terminid *põhirõhk* ja *raskuspunkt* on ühtlasi mittestandardijärgsed, mis on *main effort*'i eesti vastetena olnud käibel enne *põhipingutuse* vastuvõtmist. Nagu analüüsitud õppematerjalidest selgub, on paralleelvariantidena kasutusel praegugi. Võib oletada, et siingi on sünonüümia ja mõistesegadiku üks tekkepõhjuseid standardimine. Märkimisväärne on seik, et *raskuspunkti* keskmine mõistmine on 1,43, millega see jäi neljandale kohale, sellal kui *põhirõhu* ja *raskuspunkti* samaviitelisusest arusaamise skoor on 0,99 (tagantpoolt kolmas; vt tabel 7). Siin võis olla erinevaid põhjusi. Kõigepealt võis rolli mängida küsimuste sõnastus: *raskuspunkti* küsimus oli valikvastustega, mistõttu võis olla kergem pakkuda õiget vastust. *Põhirõhu* küsimus – mille poolest erinevad *raskuspunkt* ja *põhirõhk* ning mis eeldas vastust, et erinevust polegi – võis osutada liiga ootuspäratuks. Ometi peegeldub vastustest, et põhjus ei olnud vaid küsimuse esitamise vormis: näiteks esines vastuseid, kus vastati õigesti, kuid terminit nimetati mõistmiskeskuse osas (nt: „Kui põhirõhk = raskuspunkt, siis sain aru“). Kuigi vahed on väikesed, on siiski huvitav asjaolu, et *raskuspunktis* kaheldi rohkem (44 korda, vs. *põhirõhk* 40 korda), kuid häirivamaks osutus *põhirõhk* (39 korda, vs. *raskuspunkt* 32 korda; häirimise ja mõistmiskeskuse seose kohta vt alaptk 4.2).

Ilmneb, et nii sünonüümide olemasolu kui termini mittestandardisus on mõistmisega negatiivses seoses: sünonüümidega termineid ja mittestandardseid termineid mõistetakse halvemini. Nagu eespool selgus, on uuemates terminikäsitlustes peetud sünonüümiat erialakeele loomulikuks osaks (vt ptk 2). Ometi selgub sõjanduskeele näitel, et sünonüümia ja mittestandardisusega seostub ka mõistesegadike teke⁶⁷. Erinevatel aegadel erinevatest keeltest laenatud vm erineva taustaga terminid võivad tekitada olukorra, kus termini täpne osutus pole erialainimesele enam selge. Selle lõhe võivad küll kompenseerida (kon)tekst ja erialateadmised, kuid tulemused näitavad, et mitte alati. Probleemi ei pruugi lahendada ka standardimine, kuna rööpvariandid on (vähemalt mingi aja vältel) veel kasutuses. Lisaks, nagu näidetest selgus, võib standardimise mõju olla ka oodatule vastupidine: juhul kui standard läheb vastuollu senise kasutusega, võib see segaduse vähendamise asemel probleeme juurde tekitada.

Hüpoteesiga väidetust erinevalt selgus, et vanemate terminite puhul on nii **inglise keelest motiveerituse** kui **kujundliku motiveerituse** puudumisel mõistmisele statistiliselt oluline positiivne mõju. Küsitlustulemused näitavad, et ootuspäratult mõisteti valimis olnud, inglise keelest mittemotiveeritud

⁶⁷ Vt ka Hendrikson 2014a, lk 114–118.

termineid statistiliselt olulisel määral paremini kui inglise keelest motiveeritud (t = -7,201, p = 0,000).

Inglise keelest mittemotiveeritud vanemateks terminiteks lugesin termineid *raskuspunkt*, *siduma*, *löögiala* ja *hoidma*, motiveerituteks termineid *põhirõhk*, *kanaliseerima* ja *julgestama*. Sellel, miks inglise keelest mittemotiveerituiks loetud termineid mõisteti paremini, võib olla erinevaid põhjusi.

Esiteks on ilmne, et mõistmisel on inglise motivatsioonist abi vaid juhul, kui vastaja on puutunud inglise terminiga väljaõppe käigus või välisteenistuses (sh välisoperatsioonil) kokku. Tabelist 6 selgub, et välisriikides õppinutel on keskmise mõistmise skoor küll märksa kõrgem kui teistel (magistrikraadi omandanutel 21,5, kõrghariduse omandanutel 18,7). Kuna välisriikides õppinuid oli vähe, siis ei pääse mõju siin esile ega ole statistiliselt oluline.

Statistiliselt olulise erinevuse andis Anova testis BDCOLi läbimine (F [2] = 5,287, p = 0,006). Nendel, kelle eelmine teenistukoht on olnud BDCOLis, Scoutspataljonis või välisteenistuses, on mõistmise skoorid keskmisest kõrgemad (vastavalt 18,60, 17,57 ja 20,00), kuid vastajate vähesuse tõttu on needki statistiliselt ebaolulised. Ometi lubavad mõistmisskoorid oletada, et õpingud välisriikides on toetanud terminite mõistmist. Mõistagi ei saa välistada võimalust, et välisriikidesse on saadetud õppima teistest nutikamad ohvitserid. Scoutspataljon kui omamoodi eliitväeosa koondabki eelduspäraselt võimekamaid ohvitserid, kelle väljaõppes on olulisel kohal planeerimine ja käskude vormistamine, mistõttu lahingutoiminguid märkivate terminitega puututakse ka tihedamalt kokku. Kui arvestada siiski asjaolu, et Scoutspataljonis toimub väljaõpe suuresti inglise keeles, siis seose loomine (uudse) omatermini ja ingliskeelse termini vahel põhineb eeldatavasti eeskätt teenistuskogemusel ja erialaoloogikal. Sama kehtib BDCOLi lõpetanute kohta, kelle keskmise mõistmise skoor osutus Anova testis BDCOLi mittelõpetanutest statistiliselt olulisel määral paremaks (F [2] = 5,278, p = 0,006; vt täpsemalt ptk 4.1).

Seega toetab BDCOLis õppimise näide oletust, et erialaootika omandamine toetab terminite mõistmist isegi juhul, kui õpe on toimunud võõrkeeles. Huvitav on siiski asjaolu, et teenistuskohdade võrdluses näitas sõltumatute valimite T-test KVÜÖA ja BDCOLi-Scoutspataljoni skoori võrdluses statistiliselt olulist erinevust (F [52] = 0,303, p = 0,029). Teisisõnu: kui BDCOLi eesti õppuritele lisada teised BDCOLis teenivad eestlastest ohvitserid ja Scoutspataljoni ohvitserid, siis nende keskmise mõistmise skooride erinevus on KVÜÖA õppejõududest-teadustöötajates moodustatud grupiga võrreldes statistiliselt olulisel määral madalam. Siitki saab järeldada, et ainuüksi inglise

keeleroomiga kokkupuude ei pruugi tagada terminite mõistmist: määrav näib olevat just nimelt pikema erialase hariduse mõju.

Inglise keeleroomiga (lähiminevikus) kokkupuutumine peegeldub ka vastustes. Nii töid *raskuspunkti* ja *põhirõhu* inglise analoogiat sageli esile just inglise väljaõppetausta ja/või teenistuskogemusega ohvitserid, samuti need, kes olid magistrikursuse jooksul äsja teema läbinud. Vastustest on adutav, et õiget vastust andes toetuti (muuhulgas ka) inglise analoogiale. Näiteks äsja Scoutspataljonis teeninud ohvitseri vastus: „Ma tõlgiks mõlemad [põhirõhk ja raskuspunkt] kui main effort“, BDCOLis teeniva ohvitseri vastus: „Põhirõhk ja raskuspunkt on minu hinnangul seotud üksusega maastikul (main effort). Ehk ülesande täitmiseks vajalik peamine jõupingutus, COG – seotud pigem võitlusvõime, kohanemisega uue olukorraga“. Terminite vahekorda komplitseerib, ent samas aitab tekkinud segadikku selgitada seik, et *raskuspunkt* on inglise *main effort*'i vastena tulnud kasutusele saksa keele vahendusel (*Schwerpunkt*)⁶⁸. Seega võis saksa keele valdajaile ja neile, kel see seos õpingutest meeles, anda mõistmisvihje saksa vaste: „Raskuspunkt = schwerpunkt on kas üksus või maa-ala“ (keskastmekursuslase vastus). Huvitava alamhulga moodustasid näiliselt vastuolulised vastused, kus nenditi terminite samaviitelisust, ent kuna tekstis on kaks erinevat terminikuju, püüti vastust laiendada ja leida nüansivahet: „Ei erine. Raskuspunkt sobib rohkem maastiku või toimingu kohta, põhirõhk (põhipingutus) üksuse kohta“ (keskastmekursuslase vastus). Viimati osundatud vastus kinnitab seika, et sõna *punkt* näib seostuvat eeskätt füüsilise ruumiga (kindel koht või ala), kuigi seda võiks hõlpsasti tõlgendada ka kujundlikult⁶⁹.

Kodeerimisel lugesime hädasateks ülediferentsivad vastused: vastused, kus *põhirõhku* ja *raskuspunkti* konteksti põhjal eristati (harilikult üksuse ja maa-ala tähendus). Samas on välja loetav, et teksti mõistmist see üldjuhul ei takistanud: „Raskuspunkt COG on üksuse jaoks olulisim ala, probleemne ülesande täitmiseks; Põhirõhk on üksus, raskuspunkt on ala, main effort“. Seejuures kalduti *raskuspunkti* seostama ekslikult inglise *centre of gravity*'ga. Niisiis näib, et siinsel juhul ei takista mõistmist ka (näiline) ülediferentsimine. Ülediferentsimist ehk vastuseid, kus vastaja kõnelauseid

⁶⁸ Vt Lind, William S. 1985. *Maneuver Warfare Handbook*. New York: Westview Press, p. 17. [Lind 1985]

⁶⁹ Ka manööversõjapidamise teoreetik W. S. Lind rõhutab, et *Schwerpunkt*'i ei tohiks seostada kohaga kaardil, ja peab sellist tõlgendust suisa ohtlikuks: „This [*Schwerpunkt*] is sometimes translated as “point of main effort”, but such a translation is dangerous. It is not a point on a map.” *Schwerpunkt* on Lindi järgi faktor, mille abil ülem arvab saavutatavat otsustavat edu ning milleks on harilikult just üksus. Vt *ibid*.

mõisteid konteksti põhjal eristas, oli 43% (71 vastanut 164st). Seega kehtib vastupidinegi: ka eksitav inglise motiveeritus ei pruugi mõistmist takistada, kuna esile pääsevad muud, (kon)tekstilised tegurid. Sama kehtib termini *hoidma* (vrd ingl *retain*) kohta, mis on samuti inglise keelest eksitavalt motiveeritud, kuid paiknes sellegi poolest koondmõistmise skaalal kolmandal kohal. Inglise eeldatav vaste *hold* pole enam lahingutoiming⁷⁰, mis vähendab ühtlasi võimalust, et eksitav motiveeritus saaks mõistmist otseselt mõjutada. Tähelepanuväärne on, et erinevalt teistest inglise keelest mittemotiveeritud terminitest *raskuspunkt*, *siduma* ja *löögiala* ei toodud *hoidma* puhul inglise vastet kordagi esile (esimeste kohta vt näiteid eestpoolt).

Eelöeldust on järeldatav, et asjatundjale võib inglise analoogia funktsioneerida ankruna juhul, kui tegu on mittestandardse termini ja/või mõistesevadikuga (vt ka eestpoolt *raskuspunkti* ja *põhirõhu* ning *siduma* ja *karpima* käsitlust). Ometi ei taga inglise motiveeritus mõistmist ega kompenseeri lünklikke erialateadmisi või unustamisfaktorit. Meenutagem siin eeltoodud näiteid, kus inglise keelest mittemotiveeritud termini *siduma* mõisteselgituse põhjenduses viidati küll inglise vastetele („tuletasin sõnast *fix*“) või laiendati põhjendust vastava laensõna abil („fikseeriv ja ei piira tegevusvabadust“), aga valiti sellegipoolest vale, st termini *karpima* selgitus. Sama järelduseni viivad inglise keele suhtes motiveeritud termini *kanaliseerima* selgitused, kus antakse mõistele standardiga võrreldes vastupidine selgitus (näiteid vt järgmisest, kujundlikkust käsitlevast alaosast).

Ka mõistetavuselt kolmandal kohal oleva *löögiala* puhul hakkas silma, et õigetes vastustes nimetati nii mõnigi kord inglise vastet (20 juhul), kusjuures sellised vastajad olid kas keskastmekursuse õppurid, keskastmekursuse alles läbinud või siis BDCOLi taustaga ohvitserid: „KZ [killing zone'i] suunamine“; „Tulega vastase hävitamine, killing zone“. See kinnitab eelmises lõigus nimetatud tähelepanekut, et inglise vastest kaldutakse tuge või kinnitust otsima juhul, kui terminite osutussuhe on vastaja jaoks probleemne või kui tegu on mõistesevadikuga.⁷¹ Seda järeldust toetavad ka vastupidised näited. Nii ei mainitud inglise keelest motiveeritud termini *kanaliseerima* (mõistetavuselt 5. kohal, keskmine mõistmine 1,4) selgitustes inglise vastet kordagi: eeldatavasti oli see nii ilmselge, et selleks polnud tarvidust. Keerukam olukord on kolmanda inglise keelest motiveeritud terminiga *julgestama*. Selle selgituses nimetati õiget inglise analoogi kolmel korral. Kuna sõnatüvi eesti

⁷⁰ STANAG 2287, p. A-15.

⁷¹ Terminite *killing zone* ja *engagement area* vahekorra komplitseeritusest ja mõtestusviiside paljususest vt täpsemalt Hendrikson 2014a, lk 115.

ja inglise keeles ei kattu, võis vastaja neiski selgitusis otsida inglise keelest tuge: „Eeldades, et see on secure ja A on põhipositsioon, pean mina tagama, et vastase tegevus külgedelt ei segaks CATCKi“; „SECURE. Ala hoitakse enda käes ega lasta vastasel mõjutada otsustavat põhipositsiooni“. Sarnaselt terminiga *siduma* mainiti ka vale analoogi (*guard*, viiel korral), ent muus osas olid need vastused õiged (v.a üks arusaamatuks loetud vastus).

Ilmneb, et vanemate terminite mõistmise ja inglise motiveerituse vahel pole otsest seost. Kuigi inglise keelest mittemotiveeritaks loetud terminid osutusid paremini mõistetavaiks, selgub nii vastustest kui vaatluse all olnud terminite analüüsist, et määravat rolli mängib siin eeskätt väljaõppetaust. Inglise analoogiale mõtlemine võib asjatundjale toimida küll mõistmisankruna juhul, kui tegu on inglise keelest mittemotiveeritud või mittestandardse terminiga ja/või mõistesegadikuga. Ometi ei korva inglise keele motiveeritus unustamisfaktorit ega kompenseeri lünklikke erialateadmisi.

Hüpoteesist erinevalt selgus, et ka **kujundlikkuse** puudumisel on vanemate terminite mõistmisele statistiliselt oluline positiivne mõju ($t = 3,256$, $p = 0,001$): kujundlike termineid mõisteti statistiliselt olulisel määral halvemini kui mittekujundlike. Kujundlikeks loetud vanemad terminid olid *raskuspunkt*, *põhirõhk*, *kanaliseerima*, *löögiala* ja *siduma*, mittekujundlikeks *julgestama* ja *hoidma*. Analüüsitulemused osutusid küll hüpoteesist vastupidisteks, ent kui vaadata tulemust üksikterminite kaupa, on tulemus pigem ootuspärane. Kujundlike terminite hulgas on kõik kolm mittestandardset terminit (*raskuspunkt*, *põhirõhk* ja *löögiala*), samuti *siduma*, mille mõistetavust mõjutas lähimõiste *karpima*. Mõlema mittekujundliku termini probleemsusindeks on 0,2 (vt tabel 7). *Julgestama* puhul andis teise probleemsuspunkti polüseemia, kuigi polüseemiast hoolimata osutus termin suhteliselt hästi mõistetavaks (keskmise mõistmise skoor 1,35; vt tabel 7). Termin *hoidma* teise probleemsuspunkti andis mittemotiveeritus inglise keelest, mis – nagu eespool järeldatud – ei osutunud erilist mõistmisraskust tekitavaks teguriks (keskmine mõistmine 1,62).

Seevastu mõjutas kõigi kujundlikeks loetud terminite mõistmist üks või mitu eelkirjeldatud terminiomadust: terminit *siduma* eeskätt lähimõiste *karpima*, terminite *raskuspunkt*, *põhirõhk*, *löögiala* mõistmist standardi muutmine ja/või tekkinud mõistesegadik. Terminid *siduma* ja *löögiala* on sõjanduses vastavalt konventsionaalne metafoor ja metonüümia: tõenäoliselt ei taju erialainimene enam nende kujundlikkust, nii et esile pääsevad teised eelkäsitletud mõjurid. Terminite *raskuspunkt* ja *põhirõhk* samaviitelisuse tabamisel pole ilmselt palju abi visuaalsest kujutluspildist. Nagu eespool nimetatud, oli üks põhifaktoreid nende eristamisel ilmselt see, et sõna *punkt* kalduti tõlgendama mittekujundlikult ja seostama pigem füüsilise ruumiga.

Kujundliku termini omadus anda mõistest üldine, hägus ettekujutus võib jätta ruumi standardist hälbivatele tõlgendustele – mis on iseenesest loomulik, kui arvestada asjaolu, et standard on olemuselt kokkulepe. Lõhet standardi ja kujundi mitmeti tõlgendatavuse vahel aitavad ületada väljaõpe ja teenistuskogemus. Teisalt on vastustest adutav, et juhul kui sõnumi adressaat (käsusaaja) ei teadnud termini osutust või polnud terminit varem kuulnud, aitas kujund kaasa hägusa arusaama tekkele. Hägusa arusaama teke on välja loetav nt terminile *kanaliseerima* antud selgitusest: „Ei tea, aga arvan, et peaks neid koomale tõmbama /.../ kasutaksin sõna suunama selle asemel“. Selgitusest on näha, et kuigi lähimõistete eristamisele (*kanaliseerima* – *suunama*) pole kujund kaasa aidanud, on vastaja siiski tabanud mõiste asukoha mõistesüsteemis – seega on kujund toetanud mõistmist.

Kujundlike terminite tõlgendamisel näib olevat üks mõjufaktoreid tekkiva kujutluspildi erinevus. Kujutluspildi erinevus saab oluliseks juhitudel, kui standardijärgne tähendus pole meeles või ei olda sellest teadlik. Huvitava asjaoluna selgus, et kujund võib tekitada ka vastandlikke kujutluspilte, millest lähtuvalt tekivad vastandlikud tõlgendusvõimalused. Selline olukord on tekkinud *kanaliseerima* puhul: 'kokku, n-ö ühte voolusängi suunama' (standardijärgne tähendus) ja 'mitmesse eri suunda suunama' (ilmselt kanalisatsioonitorustiku hargnemise analoogial). Viimane tekitab standardi seisukohast väärseose nagu ka järgmistes näidetes: „Alas on mitmeid lähene-misteid, vastane hargneb“; „Vastane peab hargnema erinevatele suundadele“; vrd vastupidiseid, standardijärgseid selgitusi: „Pudelikael, kinnine maastik, kus saab vastase suunata tapmisalasse“; „Ei ole mitut võimalikku liikumisteed, poolkinnine, lahingrivistus muutub kitsamaks ja üksused on pigem teineteise taga“. Standardiga võrreldes vastupidised tõlgendused olid *kanaliseerima* puhul mõneti ootuspäratud, sest see osutus juba 2007. aastal selles tähenduses juurdunuks⁷² ning nagu eespool tõdetud, polnud abi sellest, et termin on hõlpsasti tagasi viidav laenuandva keele vastele.

Selgub, et nagu inglise motiveerituski, võib ka kujundlikkus toimida mõistmisankruna, ent kujund ainuüksi mõistmist ei taga. See tuleneb kujundi põhiomadusest: anda nimetatust üldine, hägus ettekujutus, teisisõnu kujundi mitmeti tõlgendatavusest. Juhul kui tegu on adressaadi (käsusaaja) jaoks võõra terminiga, mille osutust ei teata, aitab kujund kaasa hägusa arusaama tekkele ja viitab mõiste asukohale mõistesüsteemis – seega toetab mõistmist. Ent kujundi nimetatud põhiomaduse tõttu tuleb arvestada tõigaga, et lähimõistete eristamisele ei pruugi kujund kaasa aidata. Veel enam: nagu

⁷² Paimla 2007, lk 60.

näidetest selgus, võib kujundi tähenduslik avatus põhjustada mõnel juhul standardi suhtes ka vastupidiseid tõlgendusi.

Analüüsist selgus, et **polüseemial** puudub vanemate terminite mõistmisele statistiliselt oluline mõju ($t = -0,589$, $p = 0,557$). Polüseemseteks vanemateks terminiteks lugesin termineid *raskuspunkt* ja *julgestama*, mittepolüseemseteks *põhirõhk*, *kanaliseerima*, *löögiala*, *siduma* ja *hoidma*.

Kokkuvõttes näib vanemate terminite puhul nii inglise motiveerituse, kujundlikkuse kui üldise juurdumuse kaaluvat üles vastajate teadmistasand ja unustamisfaktor. Tegu võib olla küll eriala põhiterminiga, ent kui sellega pole teenistuse jooksul piisavalt kokkupuudet olnud, ei pruugi abi olla ka teistest mõistmist hõlbustavatest teguritest.

4.3.2. Uuemate terminite mõistmine

Uuemataks loetud terminid olid *vallutama*, *hõivama*, *karpima*, *edundama*, *lagundama* ja *naastama*. Keskmise mõistmise skoorid näitavad, et uuemate terminite puhul on kahe terminiomaduse mõju hüpoteesiga samas suunas (sünonüümia, uudiskeelendilisus) ning kahe mõju vastupidises suunas (polüseemia, kujundlikkus; vt tabel 9). Analüüsist jäid välja inglise motiveeritus ja standardsus, kuna uuemate terminite seas polnud ühtegi mittestandardset ega inglise keelest motiveerituks loetud terminit. Samuti ei saa järeldusi teha sünonüümia ja polüseemia mõju kohta, kuna mõlemasse gruppi tuli vaid üks termin. Ühe valimi T-testi tulemused näitavad, et statistiliselt oluliseks osutusid vaid uudiskeelendilisuse ja kujundlikkuse mõju, kusjuures neist esimene on hüpoteesiga võrreldes samas, teine vastupidises suunas. Ootuspäraselt on statistiliselt olulisel määral paremini mõistetavad mitteuudissõnad ning vastupidi hüpoteesile need terminid, mis pole kujundlikud.

Tabel 9. Uuemate terminite keskmine mõistmine termineid probleemseteks muutuvate tegurite kaupa

Näitajad	Sünonüümia	Sünonüümia puudub	Polüseemia	Polüseemia puudub	Uudissõna	Mitteuudissõna	Kujundlik termin	Mittekujundlik termin
Vastanute arv	163	161	161	163	163	160	164	160
Keskmise mõistmise skoor	1.22	1.34	1.34	<u>1.22</u>	1.07	1.41	1.01	<u>1.35</u>
Mediaan	1.20	2.00	2.00	1.20	1.00	1.33	1.00	1.50
Standardhälve	0.43	0.94	0.94	0.43	0.55	0.51	0.66	0.46

Sünonüümial ega **polüseemial** ei ole uuemate terminite mõistmisele statistiliselt olulist mõju (mõlema puhul $t = 1,658$, $p = 0,099$), kuna nii sünonüümidega kui mittepolüseemseid termineid oli vaid üks (*hõivama*). Kõik teised uuemad terminid (*vallutama*, *karpima*, *edundama*, *lagundama* ja *naastama*) olid sünonüümideta ja mittepolüseemsed.

Nagu hüpoteeski eeldas, osutus **uudiskeelendilisuse** mõju statistiliselt oluliseks: need terminid, mis pole uudissõnad, on oluliselt paremini mõistetavad kui uudissõnad ($t = 8,385$, $p = 0,000$). Uudissõnadeks lugesin termineid *karpima*, *edundama* ja *naastama*, mitteuudissõnadeks *vallutama*, *hõivama* ja *lagundama*.

Vallutama hea mõistetavus oli sõna läbipaistvust arvestades ootuspärane, sest lahingutoiminguna ei erine selle tähendus põhijoontes üldkeeles kinnistunud (kõneleja)tähendusest (keskmise mõistmise skoor 1,7, millega see osutus ka kõige paremini mõistetud terminiks; vt tabel 7). Nagu metoodikaosas märgitud, moodustavad *vallutama* ja *hõivama* paariku: need on lähimõistetele viitavad terminid, mille osutust on muudetud (*hõivama* inglise vaste oli algsest *seize*, nüüd *occupy*, kusjuures esimene neist on praegu *vallutama* vaste). Seetõttu on ootuspärane seegi, et *hõivama* mõistmisskoor oli madalam (1,34): lisaks termini osutuse muutusele ei anna sõnakuju – ilma kõrvutuseta oma paarikuga *vallutama* – mõistmiseks nii selget tähendusvihjet⁷³. Mõistmist võiski siin toetada kõrvutus lähimõistega (mitte niivõrd nt inglise analoog(id) või (kon)tekst, nagu suure osa teiste terminite puhul, sest teksti sõnastuses oli hoolega jälgitud ja pilootuuringuga kinnitatud, et tekst võimaldaks mõlemat tõlgendust). Hoolimata sellest, et *lagundama* paikneb mõistetavuse pingereas pigem tagapool, on selle keskmise mõistmise skoor 1,21, niisiis mitte palju madalam *hõivama* ja parima mõistetavusega uudissõna *naastama* omast. Huvitav on asjaolu, et sõjanduse seisukohalt on *lagundama* küll uus, aga vastustest selgub, et see on kaitsevæelaste seas levima hakanud. Seejuures on märke, et selle tähendus on laienemas ja termin on muutumas moesõnaks. Nii selgitatakse lagundamise kaudu nt termineid *edundama* („Saavutatud

⁷³ Vrd ÕS 2013: **hõivama** – oma käsutusse, võimusesse võtma; okupeerima. Need kohad on hõivatud (*kinni*). Vaenlane hõivas linna. Oli oma mõtetest hõivatud. Oleme tööga väga hõivatud. **E-keelenõu**. <<http://kn.eki.ee/?Q=h%C3%B5ivama>> (01.11.2016). Arvestades tähendussetuse (või vastena?) esitatud sõna *okupeerima*, mille üldkeeles kinnistunud (kõneleja)tähendus viitab pigem jõukasutusele, on olukord veel komplitseeritum, kuna eeldatav inglise analoog *occupy* tähistab lahingutoiminguna vägede paigutamist maa-alale just nimelt jõudu kasutamata. Vt **Militerm**; **KV MLA** 2010, lk 233. Vrd ka sünonüümisõnastiku vastavat infot: **vallutama**, hõivama, ära võtma, allutama, alistama, anastama, enda valdusse haarama, **okupeerima**, vabadust võtma (riisuma), [enese] alla heitma, orjastama, usurpeerima. [Siinkirjutaja esiletõste] Vt **E-keelenõu**, 01.11.2016.

edu edasiarendamist, nt ründamist vastase sügavusse, et tema lahingplaani lagundada“) ja juurdunud vanemat terminit *juggestama* („Vaatlustegevust, vajadusel lagundamist distantsilt – MP [miinipilduja], suurtükk“; „Pataljon võib vastase abilööki lagundada, et vastase manööver ei oleks nn õigeaegne (koordineeritud)“). Terminite tähenduse laienemisele viitab ka hädasaks loetud vastuste hulk (54 vastust, s.o ligi kolmandik). *Lagundama* kiiret omaksvõttu toetavad ka häirimise ja mõistmisraskuse konstateerimise tulemused: termin oli uudissõnadest vähim häiriv ja seda nimetati vähim ka mõistmisraskust tekitavana (vastavalt 15 ja 20 korral). Kiire omaksvõtu ja levimise taga on ilmselt asjaolu, et kaitseväelaste jaoks näib see olevat piisavalt üldistusjõuline kujund (ka keemiaharidust omamata näib termin mõiste edasiandmiseks piisavalt kujukas).

Seevastu uudissõnade selgitustes mainitakse sageli, et kontekstita ei oleks tähendust ära arvatud. Sellist seisukohta esineb nii õigeaks kui ka hädasaks ja valeks loetud vastustes. Konteksti toetav roll tuleb enim esile *naastama* selgitustest, mis osutus uudissõnadest ka kõige paremini mõistetavaks (keskmise mõistmise skoor 1,33; vt tabel 7) – hoolimata sellest, et terminit nimetati häirivaks ja peeti mõistmisraskust tekitavaks: „Evakueerimine, ingl recovery /.../ Naastamine raskendas mõistmist, kuna pole enne kokku puutunud“; „Naastama ja nihustama lahtiseletamine oli puhas improviseerimine. Konteksti väliselt ilmselt ma ei teaks, kuidas neid võiks/tuleks kasutada“; „Kuulen [terminit *naastama*] esimest korda, võiks ilmselt tähendada tagasi-saamiseks/võtmiseks“. Ülejäänud kahe uudissõna – *edundama* ja *karpima* – mõistmisskoor on märgatavalt madalam (vastavalt 1,01 ja 0,85), kusjuures *karpima* oli mõistetavuse pingereas tagantpoolt teine (*nihustama* järel). Seejuures illustreerib *karpima* hästi terminiomaduste erinevat mõjumäära. Ühest küljest on tegu kujundiga, mis võib ka uemate terminite puhul – piisavate erialateadmiste korral – toimida mõistmisankruna (sellest täpsemalt kujundlikkuse juures), ent samal ajal on see veel juurdumata uudissõna, mida ise-loomustavad komplitseeritud mõistesuhted (lähimõisted *siduma*, *isoleerima*, *ümber piirama*). Nii toetas termini *naastama* mõistetavust ilmselt see, et erinevalt terminitest *edundama* ja *karpima* ei ole terminiga *naastama* tähistataval mõistel selliseid lähimõisteid, mis tekitaksid mõistesegadiku (küsimume terminite osutuse kohta).

Vormiline võõrus ja nüansivahega lähimõiste olemasolu vähendas ilmselt ka *edundama* mõistetavust. Tulemustest selgub, et uudissõna *edundama* (< kõnek *edu arendama*, ingl *conduct exploitation*) kaldutakse sassi ajama kõnekeelse, teist mõistet tähistava terminivariandiga *edenema* (pro *edasi*

liikuma, ingl *advance*)⁷⁴. Lähedusele mõistesüsteemis sekundeerib selle termini puhul niisiis keeleline sarnasus: tegu on samast sõnatüvest saadud tuletiste ehk paronüümidega. Paronüümia ehk tuletuspesa mõistmisraskust tekitav roll on välja loetav ka vastustest, kus põhjendatakse terminikuju *edundama* sobimatust („Sõna on ebaõnnestunud ja võib minna segi teiste sarnaste sõnadega“) ja millest võib välja lugeda mõistmisraskust („EDENEMA on advance, edundama on jura, ei kõneta“).

Niisiis on uudissõnade mõistmisel iseäranis märgatav väljaõppe ja teenistuskogemuse mõju. See tuleneb suuresti tõigast, et uudissõnad kui uued sõnakujud on võrreldes nt liitsõnade või sõnaühenditega vähe motiveeritud (nende tähendus ei tule terminikujust selgelt välja). Kui terminiga ei ole kokku puutunud või kui kokkupuude on olnud põgus, ei teki mõistega ka vajalikku seost. Vähest kokkupuudet võib mõnel pool kompenseerida kontekst, ent kui termin tähistab mõistet, millel on nüansivahega lähimõisteid, ei taga ka kontekst mõistmist. Terminiloojatel tasub tähele panna, et terminite keeleline sarnasus (paronüümia) suurendab tõenäosust, et terminikuju sid hakatakse segi ajama.

Kujundlikkuse mõju oli ka uuemate terminite puhul hüpoteesiga vastupidises suunas: nagu vanemategi terminite analüüsisel selgus, on uuemad mittekujundlikud terminid samuti statistiliselt olulisel määral paremini mõistetavad kui kujundlikud ($t = 9,316$, $p = 0,000$). Kujundlikeks lugesin termineid *karpima* ja *lagundama*, mittekujundlikeks *vallutama*, *edundama*, *hõivama* ja *naastama*.

Nagu ka vanemate terminite analüüsil täheldatud, võib kujundlik termin anda mõistest üldise, erinevaid tõlgendusvõimalusi kätkeva ettekujutuse. See omakorda annab võimaluse (standardi suhtes) väärtõlgendusteks. Nii esines vastuseid, mille sõnastusest on järeldatav, et kujund on tekitanud vääraseose. Näiteks *karpima* selgitus „Puht keeleliselt järeldaksin, et vastane on fikseeritud“ viitab asjaolule, et vastaja samastab selle ekslikult terminiga *siduma* (ingl *fix*)⁷⁵. Vääraseose tekkevõimalust peegeldab ilmselt nii see, et *karpima* keskmise mõistmise skoor oli *nihustama* järel tagantpoolt teine (0,85), kui seik, et ligi 20% vastajatest oli *karpima* ja *siduma* segi ajanud ning valinud

⁷⁴ Nende erinevus seisneb lühidalt selles, et edundamisel ei looda tingimusi järgnevateks tegevusteks, vaid kasutatakse ise eelnendud edu ära ja jätkatakse õnnestunud pealetungi.

⁷⁵ Nagu eespool mainitud, võib olla üks põhjusi see, et inglise *contain* vastena ongi (kunagi) kasutatud terminit *siduma*. Õppematerjalide analüüsis see küll välja ei tulnud, aga seda võimalust toetavad nt jalaväetaktika termineid korrastava magistritöö tulemused. Vt **Paimla** 2007, lk 61–62.

viimasele termini *karpima* selgituse (*karpima* ja *siduma* vahekorra kohta vt pikemalt vanemate terminite sünonüümia alt).

Termini *karpima* tõlgendustest esines vääraseosel põhinevate vastuste hulgas enim samastamist lahingutoiminguga *isoleerima*⁷⁶: „Vastane on ümber piiratud, ära lõigatud millestki“; „Ei tea, aga arvan, et ümber piiramine vms“; „VA üksus on isoleeritud nii, et tal pole võimalik lahingu käiku mõjutada“. Vääraseosele tuginevate tõlgenduste seas moodustavad eraldi huvitava alarühma vääretümoloogial põhinevad selgitused. Näiteks esineb selgitusi, kus on kas selgesõnaliselt öeldud või aimatav, et algse aluskeelendi *karpi võtma* asemel on lähtunud fraasist *karpi lööma*, mida on omakorda käsitatud hävitamise tähenduses: „Vastast kasti lööma“ (tähenduse konstrueerimine analoogia põhjal: *karpi lööma* ~ *kasti lööma*). Sellisele tõlgendusele viitavad ka vastused, kus terminit on selgitatud lahingutoimingu *puhastama*⁷⁷ kaudu: „Puhastama vastasest ala ja kindlustada piirkond“.

Kujundlikust väljendusviisist johtuv tõlgendusvõimaluste paljusus saab ilmsiks ka kujundlikke selgitusi lugedes: ilma täpsustavate kommentaarideta võivad need jääda liiga mitmetähenduslikeks, et vastust detailides mõista. Kuid just detailidel on lahingutoimingute kontekstis oluline roll, sest paljusid lahingutoiminguid eristab vaid väike mõistenüanss. Näiteks *karpima* selgitusest „Vastane on pihtide vahele haaratud“ võib pigem välja lugeda vastase üksuse ümberpiiramist, mis *karpima* tõlgendusena tähendab standardi suhtes valet vastust. Siit johtub omakorda, et alluv ülem võib tegutseda hoopis teistmoodi, kui kõrgem ülem on eeldanud.

Kuigi kujundlikkuse mõju osutus ka uuemate terminite analüüsil hüpoteesi suhtes vastupidiseks, ei saa siit teha ühemõttelist järeldust kujundi ebafunktsionaalsuse kohta erialakeeles. Näiteks esines vastuseid, kus kujundi abil oli vastaja rekonstrueerinud termini tuletuskäigu ja sellele tuginedes andnud õigeks loetava selgituse: „VA üksus on jäetud ilma liikumisvõimalusest, on „karpi võetud““; „Karpima = karp = panna karbi sisse“. Teiseks ilmneb kujundi mõistmist toetav funktsioon siingi juhul, kui vastaja polnud terminiga varem kokku puutunud. Neil juhtudel aitab kujund luua mõistest üldise arusaama ja tuvastada mõiste asukoha mõistesüsteemis, andmata siiski infot lähimõistete ja nende vahekorra kohta.

⁷⁶ **Ära lõikama** (*isolate*) – eraldama vaenlase üksust toetusest, et piirata tema liikumisvabadust ja takistada tema kontakti teiste vaenlase üksustega. Vt **Militerm**.

⁷⁷ **Puhastama** (*clear*) – tõrjuma vastast välja määratud maa-alalt ja kõrvaldama seal organiseeritud vastupanu. **KV MLA** 2010, lk 244.

Kui *karpima* puhul näis takistavat mõistmist eeskätt väikese nüansi-vahega lähimõistete (mh ka teiste kujundiga tähistatavate lähimõistete, eeskätt *siduma*) olemasolu, siis *lagundama* selliseid mõistesegadikke ei moodusta. Siit ilmselt ka üks põhjusi, miks on *lagundama* keskmise mõistmise skoor *karpima* omast märgatavalt kõrgem (1,21; vt tabel 7). Nagu eespool öeldud, on märkimisväärne *lagundama* hägusaks loetud selgituste hulk (54 vastust, s.o ligi kolmandik). Viimane on seletatav lisaks termini tähenduse laienemisele sellega, et valdavalt olid vastused ka ise kujundlikud, mistõttu osa neist võimaldas mitut tõlgendusvarianti (nt hägusaks loetud vastused: „Tükeldada VA üksused“; „Lõikama ära reservist põhiüksust“; vrd õigeaks loetud vastuseid: „Lõhkuda VA sidusust ja selle läbi alandada tema lahingvõimsust“; „Hajutama pealetungiva VA pealetungi selliselt, et tal kaob selge põhipingutus ja tema pealetungihoo rauged“). Teisalt on õigeaks loetud vastustest adutav, et ülekandelisusel (siselaen keemiasõnavarast) on olnud mõistmist toetav roll.

Mittekujundlikud uuemad terminid *vallutama*, *edundama*, *hõivama* ja *naastama* osutusid kujundlikest statistiliselt olulisel määral paremini mõistetavateks. Paariku *vallutama* – *hõivama* suhteliselt heast mõistetavusest oli juttu eelmise alaosa juures. Neile sekundeerib oodatust paremini mõistetud uudissõna *naastama*, mille puhul andis piisava mõistmisvihje kontekst ja mille keskmine mõistmise skoor on põhimõtteliselt sama mis terminil *hõivama* (vastavalt 1,34 ja 1,33; vt tabel 7). Neljast oli kõige halvemini mõistetav paronüümiga tähistatavat lähimõistet omav uudissõna *edundama*, kuid nagu andmed näitavad, ei pääsenud see siiski üldtulemusi mõjutama.

Seega peegeldub ka kujundlike terminite tõlgendustest eespool statistilist tõendust leidnud seik: termini uudsus varjutab teised terminiomadused. Nagu teistegi uuemate terminite puhul, kaalub kujundlikkuse mõju üles eeskätt haridustaust, ent ka tekkivad mõistesegadikud, millele sekundeerib kujundi omadus võimaldada erinevaid tõlgendusi. Kujundlik termin annab erialainimesele mõistmisvihje juhul, kui terminiga pole varem kokkupuudet olnud, võimaldades mittemõistmise asemel hägusat mõistmist ja luues mõistest üldise ettekujutuse. Sõnumi adressandi (käsuandja) seisukohast võiks arvata, et kujund aitab eristada lähimõisteid (nt *kanaliseerima* – vrd *suunama*), kuid siin peitub oht. Nimelt kui suhtlusosaliste koodid märkimisväärselt erinevad, nt adressaadi (käsusaaja) erialateadmised on lünklikud või pole vastavate terminitega pikemat aega kokkupuudet olnud, võib kujundlik termin võimaldada liiga suurt tõlgendusvabadust, mistõttu võib see sobida tähistama mitut lähimõistet. Vastuste mitmeti tõlgendatavust suurendab see, et kujundlikku terminit kaldutakse ka kujundlikult selgitama. Kujund on inimtunnetuse

seisukohast midagi universaalset, samas on üht mõistet sageli võimalik tähistada erinevate (nii kujundlike kui mittekujuundlike) keelenditega. Kujund tõstab esile üht või teist omadust (mõistetunnust), kusjuures teised tunnused jäävad rohkem või vähem varjatuks. Standard seevastu on kokkulepe ja selle on loonud grupp inimesi, kes kujundlikku terminit valides langetavad ühtlasi otsuse kasutada võimalike alternatiivide seast just seda kujundit. Sellistel juhtudel ei saagi kujundlik termin viidata üheselt vaid ühele mõistele – eriti veel juhul, kui tegu on mõistesüsteemis lähestikku asuvate mõistetega, mille nüansierinevus jääb kujundi tõlgendaja taustteadmiste hoolde.

5. Kokkuvõte ja järeldused

Uuringu eesmärk oli sõjandusterminoloogia näitel välja selgitada, kuidas mõjutab terminivalik, sh terminite varieerumine, mõistmist ja sedakaudu ka erialasuhtlust. Lähteks oli nullhüpotees: probleemsete terminite kasutus ei põhjusta erialasuhtluses mõistmisraskusi. Igasugusel keelelisel suhtlusel, sh terminimõistmisel, saab tinglikult eristada kolme põhiaspekti: sotsiolingvistiline (keeleväline, suhtlusosalistest tulenev), keeleline (suhtluskoodi, sh terminikasutust puudutav) ja metakeeleline (hinnang suhtluskoodi kohta). Siit johtus omakorda kolm uurimisküsimust, mis küsisid vastavalt väljaõppetausta ja teenistuskogemuse (sotsiolingvistiline aspekt) ning teisalt terminiomaduste (keeleline aspekt) mõju kohta. Metakeelelise aspektiga seoses uurisin, kuidas on seotud terminihinnangud (*termin häirib ja termin tekitab mõistmisraskust*) terminite standardijärgse mõistmisega. Kuna siinne uuring kuulub (rakendus)lingvistilika, mitte sotsioloogia valdkonda, siis on järgnevaski põhirõhk terminiomaduste mõjul. Sestap leiab sotsiaalsete tegurite ja terminimõistmise seos küll käsitlemist, ent võimalike põhjuste otsinguil ja tulemuste tõlgendamisel jääb siinne uuring pigem reserveerituks ning nende seos väärrib eraldi uuringut.

Uuringutüübi valikul langetasin otsuse lahingustsenaariumeid sisaldava küsimustiku kasuks, arvestades seejuures asjaolu, et tulemuste paikapidavust tuleb edaspidi kontrollida katseliste meetoditega. Küsimustikku kaasasin 14 probleemset terminit, mille mõistesisu valdamine on eelduspärane kõigi maaväe relvaliikide jaoks. Nende väljaselgitamisel tuginesin Eesti kõigist jalaväe väljaõppega tegelevatest väeosadest kogutud väljaõppematerjalidele, enda varasematele uurimistulemustele ja juhendatud magistritöödele.

Uuringu fookusgrupi moodustasid Kaitseväe tegevteenistuses olevad maaväehvitserid. Lõplikusse valmisse kuulus 164 ohvitseri. Terminite

mõistmist uurisingi esmalt, lähtudes **vastanute parameetritest**: auaste, teenistusstaaž, relvaliik, küsimustiku täitmise aegne teenistus- ja ametikoht ning sellele eelnenud teenistus- ja ametikoht. Eraldi vaatlesin sõjaväelise kõrghariduse esimese ja teise astme läbimise, BDCOLi ning teiste olulisemate (sh välisriikides läbitud) sõjaväeliste täienduskursuste mõju.

Termineid probleemseks muutvaid tegureid oli seitse: sünonüümia, polüseemia, termini mittemotiveeritus inglise keelega võrreldes, termini mittestandardus, viieaastane või lühem kasutusaeg selles tähenduses (arvestades aastast 2010), uudiskeelendilisus ja mittekujundlikkus. Terminomaduste valikul tuginesin terminoloogia sõlmküsimustele, mis on alates terminoloogia kui teadusvaldkonna sünnist olnud terminoloogiakäsitlustes otsesemalt või varjatumalt esil ning millega on siinkirjutaja suhestunud oma varasemates uurimustes.

Suhestades **terminite mõistmist vastajate parameetritega** selgus, et terminite mõistmisel ei ole seost auastme, teenistusstaaži ega relvaliigiga. Küll aga leidis kinnitust terminite mõistmise seos hariduse ja väljaõppetaustaga. Mõistmist toetab nii sõjaväelise kõrghariduse 1. kui ka 2. astme (nii põhi- kui ka keskastmekursuse), samuti BDCOLi läbimine.

Asjaolu, et **auastme** ja **teenistusstaaži** seos terminimõistmisega ei leidnud statistilist kinnitust, on tausta arvestades ootuspärane. Vanemohvitseride teadmiste-kogemuste pagas on eeldatavasti küll suurem (mida kinnitab ka keskmise mõistmise skooride võrdlus), kuid arvestada tuleb asjaolu, et suurel osal neist ohvitseridest on erinev väljaõppetaust, kuna väljaõpe on läbitud erinevates riikides. Nimetatud tulemused kinnitavad kaudselt ka mõistmis-erinevuste olemasolu nende vanemohvitseride puhul, kes on omandatud sõjaväelise kõrghariduse 1. astme Eestis. Ajal, mil 2014/2015. aastaks vanemohvitseri auastmega ohvitserid läbisid sõjaväelise kõrghariduse 1. astet, oli Kaitseväes kiire muutuste aeg. See tähendas ühtlasi kontseptsioonide paljusust ja sellest tulenevaid erinevaid arusaamu mõistesüsteemist, millest omakorda johtusid terminikasutuse erinevused.

Statistilist kinnitust ei leidnud ohvitseride **täienduskursuste** mõju terminimõistmisele. Sellise tulemuse andis nii Eestis läbitud olulisemate täienduskursuste (brigaadi staabiohvitseride kursuse, nooremstaabiohvitseride kursuse) kui ka välisriikides läbitud, enam kui ühekuulise kestusega täienduskursuste (erinevad kaptenikursused, ühendstaabiohvitseride kursus, teiste väe- ja relvaliikide kursused) mõju analüüs. Nimetatud tulemus on ootuspäratu, kuna kõik need kursused peaksid ohvitseride väljaõpet olulisel määral toetama ning seega panustama mõistesüsteemi omandamise ja terminiteadlikusse. Taoline tulemus võis johtuda unustamisfaktorist: kursuse

lõpust on liiga palju aega möödunud ja vastavaid teadmisi pole edaspidi vaja läinud. Põhjus võib olla selleski, et kõnealused kursused on mõistesüsteemi kinnistumiseks liiga lühikesed või liiga tihedad.

Analüüsitulemused lubavad siiski oletada, et pikemaajaline ja süvitsi minev erialane (täiendus)õpe aitab terminimõistmisele kaasa ja seda ka juhul, kui õpe on toimunud võõrkeeles. Nimelt osutusid BDCOLi lõpetanute mõistmistulemused statistiliselt olulisel määral paremaks kui neil, kes BDCOLi läbinud ei olnud. Seik, et välisriikides läbitud täienduskursuste mõju statistilist kinnitust ei leidnud, võis tuleneda ka kursustele liiga madalast keeletasemest selleks, et ainet omandada, kuigi üldjuhul eelneb kursustele saamisele keeletaseme test. Kuna kursused on võrdlemisi lühiajalised, siis võib olla, et piisav keeletase saavutatakse alles kursuste lõpul (kui üldse), mistõttu kannatavad ka saadavad teadmised. Kummatigi võib see, et põhimõisteid ei mäletata, viidata seigale, et ununenud on osa valdkonna põhitõdedest. Valdkonna põhimõistete valdamine on ju otseselt seotud aine valdamisega.

Huvitav on asjaolu, et **ametikoha** ja **teenistuskoha** seos mõistmisega osutus ühesuguseks: küsimustiku täitmise aegse teenistuskoha mõju on statistiliselt oluline, kuid eelmise teenistuskoha mõju ei leidnud statistilist kinnitust. Sama oli niisiis ametikoha mõjuga: ilmnes, et küsimustiku täitmise aegne ametikoht mõjutab terminite mõistmist, kuid andmeanalüüs ei kinnitanud sellele eelnenud ametikoha mõju.

Küsimustiku täitmise aegsetest ametikohtadest oli kõrgeim keskmise mõistmise skoor õppetööga kokkupuutuvatel ohvitseridel, sh KVÜÕA ja BDCOLi lektoritel ning erialakoolide ülematel. Ka küsimustiku täitmise aegse teenistuskoha mõju puhul on märkimisväärne KVÜÕA mõistmiskoorige edumaa teiste Kaitseväge struktuuriüksuste ees. Arvestades analüüsi põhjal tehtud järeldust, et terminimõistmine seostub mõistesüsteemi ja eriala tundmisega, kõneleb see tulemus ka KVÜÕAs antava hariduse kvaliteedist. Teisalt annavad sellised tulemused tunnistust laiema teavitustöö vajadusest. Siin lasub vastutus ka Kaitseväge struktuuriüksuste ülematel, kes peaksid seisma hea selle eest, et tema vastutusallas lähtutaks samast mõiste- ja terminisüsteemist mis mujal ega irdutaks KVÜÕAs ja terminiarenduses toimuvast.

Uuritavatest gruppidest madalaimaks osutus Kaitseväge peastaabi keskmise mõistmise skoor. Selline tulemus on mõistetav, kuna suur osa peastaabi ohvitserkonnast ei puutu oma igapäevatoos nende terminitega kokku. Mõneti üllatav on siiski teiste jalaväeüksuste tulemus, mis osutus KVÜÕAga võrreldes statistiliselt olulisel määral madalamaks, ehkki jalaväeüksuste puhul eeldaks mõistesüsteemi tundmist ja kursisolekut terminiarenduses toimuvaga. Selline tulemus kinnitab KVÜÕA ja jalaväeüksuste vahel tekkinud lõhet,

millele viitavad ka siinkirjutaja läbitöötatud õppematerjalid ning mis on ilmnenud keskastmekursuse terminiõpetuse seminarides jt vestlustes erialainimestega.

Terminite keskmise mõistmise skooride erinevus osutus statistiliselt oluliseks ja seda kinnitas osalise eta ruudu väärtus. Seega kajastab terminite mõistmise tulemuste pingerida statistiliselt olulisi, suuremahulisi erinevusi. Terminite mõistetavuse pingereas osutus kõige paremini mõistetavaks *vallutama*, kõige halvemini mõistetavaks *nihustama*. Siinjuures oli veidi ootuspäratu, et ei olnud ühtegi terminit, mida ei oleks nimetatud häiriva või mõistmisraskust tekitavana. Nii nimetati mõistmisraskust tekitavana ka terminit *vallutama*, mille osutus ('jõuga enda valdusse võtma') võiks olla mõistetav ka eriala mittetundvale inimesele. Vastustest on välja loetav, et siin on peapõhjuseks naabermõistet tähistava termini *hõivama* mõju: ei oldud enam kindel, milline termin millisele mõistele viitab (vrd ingl *seize* ja *occupy*). Eelduspäraselt pidasid vastajad kõige häirivamaks uudissõnu ja ühtlasi kaheldi nende osutuses (nende taga olevas mõistes) enim. Huvitav asjaolu ilmnes seoses terminiga *lagundama*. Lisaks sellele, et seda peeti uudissõnadest vähim häirivaks ja vähim mõistmisraskust tekitavaks, on teiste terminite selgitustest näha, et *lagundama* tähendus on hakanud laienema ja hägustumata, nii et see näib olevat muutumas omaette nn moeterminiks. Nii selgitati *lagundama* abil teisi termineid (*edundama*, *julgestama*) ning tähenduse laienemisele viitab kaudselt ka hägusaks loetud vastuste hulk (ligi kolmandik).

Terminite probleemsusindeksite kõrvutamine keskmise mõistmise skooriga viitab asjaolule, et terminite mõistetavus ei ole üksüheses seoses teguritega, mida on erinevates terminoloogiakäsitlustes peetud terminoloogia põhiprobleemideks. Iga termini juures annab terminiomaduste kombineerumine erinevaid tulemusi, kusjuures see, milline/millised nendest omadustest konkreetse termini puhul kõige enam mõjule pääseb/pääsevad, sõltub erinevatest (nii keelesisestest kui -välistest) asjaoludest.

Terminiomaduste mõju analüüsil selgus, et määrav on esmalt kasutus-aeg: vanemad terminid on statistiliselt olulisel määral paremini mõistetavad kui uuemad. Selgus ka, et uuemate terminite mõistmist mõjutab statistiliselt olulisel määral sõjaväelise kõrghariduse olemasolu – niisiis eeskätt keelevälised tegurid. Vanemate terminite mõistmisele ei avalda sõjaväeline kõrgharidus statistiliselt olulist mõju, mistõttu pääsevad nende puhul keelelised tegurid paremini esile. Teiste terminiomaduste mõju vaatlesin siiski ka uuemate terminite puhul, pidades siinjuures silmas, et viimaste puhul avalduvad need teisejärguliselt.

Vanemate terminite analüüsil ilmnes, et kahe terminiomaduste mõju on hüpoteesiga samas suunas (sünonüümia, standardsus) ning kolme mõju vastupidises suunas (inglise keelest motiveeritus, kujundlikkus, lisaks polüseemia, mille mõju osutus statistiliselt ebaoluliseks). Analüüs kinnitas klassikalise terminoloogiakoolkonna seisukohta, et sünonüümide olemasolu (erinevate terminivariantide kasutamine) takistab mõistmist. Sellega kooskõlas leidis kinnitust, et mõistmist takistab ka mittestandardsete terminivariantide kasutamine. Erinevalt hüpoteesist olid uuringusse kaasatud terminid, mida loeti inglise keelest motiveerituteks, halvemini mõistetavad kui need, mis olid inglise keelest mittemotiveeritud. Hüpoteesiga väidetust erinevaks osutus ka kujundlikkuse mõju: terminid, mis polnud kujundlikud, olid paremini mõistetavad kui kujundlikud. Samas tõi uuring välja, et kujundlikkusel võib olla positiivne mõju mõistest üldise, hägusa arusaama loomisele, kuid kujundlikkus ei aita sageli kaasa lähimõistete eristamisele ja neid tähistavate terminite tähendusnäansside mõistmisele.

Uuemate terminite käsitluses osutusid statistiliselt oluliseks vaid uudiskeelendilise ja kujundlikkuse mõju, kusjuures neist esimene on hüpoteesiga võrreldes samas, teine vastupidises suunas. Ootuspäraselt on statistiliselt olulisel määral paremini mõistetavad terminid, mis pole uudissõnad. Nagu vanemategi terminite puhul, osutus hüpoteesist erinevaks ka kujundlikkuse mõju: paremini mõistetavad olid need terminid, mis polnud kujundlikud. Inglise motiveeritus ja standardsus jäid uuemate terminite analüüsist välja, kuna uuemate terminite seas polnud ühtegi mittestandardset ega inglise keelest motiveerituks loetud terminit. Nii sünonüümia kui polüseemia mõju kohta uuematele terminitele ei saa järeldusi teha, kuna nii sünonüümideta kui polüseemideta termineid oli vaid üks.

Kujundlikkus oli niisiis ainus terminiomadus, mille mõju osutus nii vanemate kui uuemate terminite analüüsil samasuguseks ning seejuures hüpoteesi suhtes vastupidiseks. Ilmnes, et kujundlikkus ei pruugi – vastupidi tänapäevase, kognitiivse keelekäsituse ja uuemate terminoloogiakäsituste eeldusele – tagada erialakeeles mõistmist. Kujundlikkuse mõistmist hõlbustava mõju näib üles kaaluvat eeskätt haridustaust, ent ka (sünonüümiast ja/või termini kujunemisloost tulenevad) mõistesegadikud, millele sekundeerib kujundi omadus võimaldada erinevaid tõlgendusi. Uuemate, sotsiokognitiivsete terminoloogiakäsituste järgi võimaldab kujundlik termin suuremat kompaktsust, mis on nii terminoloogias kui ka sõjanduses iseäranis oluline. Niisiis on kujundlik termin ühest küljest hea abivahend juhtudel, mil on vaja eristada lähimõisteid (nt *kanaliseerima* – *suunama*). Ent kui sõnumi saatja (nt käsuandja) ja vastuvõtja (nt käsusaaja) kood (taust ja teadmiste pagas)

erinevad, ei pruugi ka kompaktse, täpse ja ilmekana näiv termin olla vastuvõtjale nüanssides mõistetav. Juhul kui erialateadmised on lünklikud või kui pole vastavate terminitega pikemalt kokkupuudet olnud, võib kujundlik termin võimaldada liiga suurt tõlgendusvabadust, mistõttu võib see sobida tähistama mitut lähimõistet (vrd nt *siduma* – *karpima*, *kanaliseerima* – *suunama*).

Ilmnes ka, et kujundlike terminite tõlgendamisel on rolli mänginud tekkiva individuaalse kujutuspildi erinevus. Nii selgus näiteks, et *kanaliseerima* võib tekitada suisa vastandlikke kujutuspilte: suunama kokku ühte voolusängi vs. suunama mitmesse eri suunda. Teine huvitav leid oli vääretümoloogia termini *karpima* tõlgendamisel. Nagu eespool öeldud, oli *karpima* moodustusalus *karpi võtma*. Näiteks on üks huvitavaid vääretümoloogiast johtunud tõlgendusi lähtumine fraseoloogilisest väljendist *karpi* ~ *kasti lööma*, millele tuginedes on terminit *karpima* mõtestatud lahingutoimingu *puhastama* abil. Konfliktiolukorras on selline tõlgenduserinevus ilmselgelt liiga suur selleks, ülema kavatsus saaks täpselt täidetud (vastase liikumisvabaduse piiramise asemel vastase väljatõrjumine või hävitamine).

Ehkki andmeanalüüs näis toetavat klassikalise terminoloogiateooria seisukohta, et kujundlikkus ei pruugi terminite mõistmisele kaasa aidata, on selline järeldus siiski liiga resoluutne. Ohvitseride antud tähenduseletustele tuginedes võib arvata, et juhul, kui sõnumi adressaat (käsusaaja) ei teadnud termini osutust või polnud terminit varem kuulnud, aitas kujund kaasa hägusa arusaama tekkele. Hägusa arusaama teke on välja loetav nt terminile *kanaliseerima* antud selgitusest: „Ei tea, aga arvan, et peaks neid koomale tõmbama /.../ kasutaksin sõna suunama selle asemel“. Selgitusest on näha, et kuigi lähimõistete eristamisele pole kujund kaasa aidanud, on vastaja siiski tabanud mõiste asukoha mõistesüsteemis, mis on konfliktiolukorras ilmselgelt parem kui mittemõistmine.

Teiseks on tähelepanuväärne, et vastustes kasutati tublisti kujundlikkust ning seda ka mittekujundlikeks loetud termineid selgitades. Kujundlikkuse kasutamine selgitustes suurendas ka vastuste mitmeti tõlgendatavust. Õigustatult tekib küsimus: juhul kui kujund pole erialasuhtluses funktsionaalne, miks kalduvad erialainimesed seda ikkagi nii palju kasutama? Kognitiivse lähenemise järgi on kujundlikkus mõtlemisele loomuomane ja nii mõnigi kord kultuuriuniversaalne (üht ja sama nähtust mõtestatakse erinevates kultuurides ja keeleruumides analoogse kujundiga). Teisalt on üht mõistet või nähtust sageli võimalik mõtestada erinevate kujundite abil, millele lisanduvad veel võimalikud mittekujundlikud variandid. Standard seevastu on kokkulepe ja selle on loonud grupp inimesi, kes kujundlikku terminit valides langesid ühtlasi otsuse kasutada võimalike alternatiivide seast just seda kujundit

(vrd nt ingl *contain* vastetena väljapakutud ja/või kasutatud *karpima – kotti võtma – siduma – sulustama*). Sellistel juhtudel on ilmne, et kujund ei saagi viidata üheselt vaid ühele tõlgendusele – eriti veel juhul, kui tegu on mõistesüsteemis lähestikku asuvate mõistetega, mille nüansierinevus jääb kujundi tõlgendaja taustteadmiste hoolde.

Vastuste kodeerimisel ja neile väärtuste andmisel seisid kodeerijad sama küsimuse ees: kuidas tõlgendada selgitusi, kus vastaja oli kasutanud kujundlikkust? Suur osa nii hägusateks kui arusaamatuteks loetud vastuseid tuleneski seigast, et kujundlik väljendusviis võimaldas mitut erinevat tõlgendust. Kõnekas on asjaolu, et sellistele vastustele väärtuste andmisel esines olukordi, kus kodeerijatel tekkis erinev arusaam (kujutluspilt) ning enda omast teistsugust tõlgendusvõimalust teadvustati alles ühisarutelu käigus.

Seega näib kujund olevat suhtlustõhus eeskätt juhul, kui suhtlusosalistel on sarnane teadmiste pagas ja väljaõppetaust. Kui adressaadi kood erineb adressandi omast ja tegu on adressaadi jaoks uue kujundliku terminiga, millele osutaval mõistel on lisaks veel lähimõisteid, annab kujundlik termin adressaadile (käsusaajale) küll üldise mõistmisvihje, kuid ei aita eristada lähimõisteid.

Vanemate terminite analüüsil osutus hüpoteesist erinevaks ka **inglise keelest motiveerituse** mõju (taandatavus laenuandvale keelele, nt *kanaliseerima*, vrd ingl *canalize*). Kuna suur osa Eesti ohvitseride on omandanud vähemalt mingi osa oma sõjaväelisest väljaõppest inglise keeleruumis või sellega kokkupuutes, eeldas hüpotees, et inglise analoog võib toimida erialainimesele mõistmisankruna. Selliseks oletuseks on andnud alust siinkirjutaja juhendatud magistritööd, arutelud erialainimestega terminikomisjonis jm. Samuti toetavad nimetatud eeldust avatud küsimustele antud vastused ja lisatud kommentaarid. On adutav, et võimalikust inglise analoogist kaldutakse tuge otsima siis, kui termini osutussuhe (terminile vastav mõiste) on vastaja jaoks probleemne.

Selgus, et hoolimata Eesti ohvitseride eeldatavalt piisavast erialasest kokkupuutest inglise keeleruumiga ei taga motiveeritus inglise keelest veel mõistmist. Esiteks on ilmne, et mõistmisel saab inglise motivatsioonist olla abi vaid juhul, kui vastaja on puutunud inglise termini(süsteemi)ga väljaõppe käigus või välisteenistuses kokku ning kui tal on olnud enne kursust ka piisav keeletase. Juhul kui väljaõppe või hilisema teenistuse käigus pole olnud terminite ja vastava mõistesüsteemiga piisavat kokkupuudet või kui see kokkupuude on olnud kinnistumiseks liialt põgus, ei pruugi inglise analoogi teadmine mõistmisele kaasa aidata. Tõik, et ainuüksi inglise analoogi teadmine ei taga mõistmist, näib iseenesest loogiline. Ometi on see erialainimeste

seas levinud, valdavalt vastupidise veendumuse taustal siiski märkimist väärt tulemus.

Nagu eespool selgus, ei ilmnenud välisriikides läbitud (kuuekuulistel ja) pikematel täienduskursustel mõistmisele statistiliselt olulist mõju. Koos inglise keelest motiveerituse kohta ilmnenuga võib siit järeldada, et välisriikides läbitavad kursused on mõistesüsteemi – ja seega ka teadmiste – kinnistumiseks liialt lühikesed või minnakse sinna liialt kesise keeletasemega. Kursuse pikkuse mõju olulisust kinnitab asjaolu, et ka Eestis läbitud olulisematel täienduskursustel (NSOK, BSOK) polnud mõistmisele statistiliselt olulist mõju. Samas osutusid statistiliselt oluliseks nii BDCOLi kui keskastmekursuse läbimine. Kindlasti võib rolli mängida ka seik, et põhiosal BDCOLi õppima asujatest oli läbitud nii need täienduskursused kui keskastmekursus. Ent siit on järeldatav ka, et viimased kaks on piisavalt pikad ja piisava süvenemisastmega selleks, et teadmised jõuaks kinnistuda. Inglise keeleruumiga (lähiminevikus) kokkupuutumine peegeldub vastusteski. Nii töid nt *raskuspunkti* ja *põhirõhu* inglise analooge sageli esile just inglise väljaõppetausta ja/või teenistuskogemusega ohvitserid, samuti need, kes olid magistrikursuse jooksul asja teema läbinud.

Nagu kujundlike terminite puhul, nii vähendasid ka inglise motiveerituse toetavat mõju keerukad mõistesuhted ja võimalik vääretümoloogia (nt mittestandardijärgne termin *raskuspunkt*, mida on TOMides kasutatud ka *main effort*'i vastena, kuid mille kuju viitab *centre of gravity*'le).

Mõistesegadikega haakub sünonüümia (samale mõistele viitavate terminite) ja polüseemia (terminite mitmetähenduslikkuse) otstarbekuse küsimus erialakeelis. Nagu eespool märgitud, andis statistiliselt olulise erinevuse ainult **sünonüümia** mõju ja seda vaid vanemate terminite mõistmisel. Kooskõlas siinse uuringu hüpoteesi ja ohvitseride seas üldlevinud veendumusega osutusid sünonüümidega vanemad terminid halvemini mõistetavateks kui need, millel sünonüüme pole. Uuemate terminite analüüsist ei saanud järeldusi teha, kuna sünonüümidega termineid oli vaid üks. Lisaks tuleb arvestada asjaolu, et uuemate terminite mõistmisele avaldab esmast mõju haridustaust ja terminiomaduste mõju avaldub alles teisejärguliselt. Niisiis toetavad uuringutulemused klassikalise terminoloogiateooria seisukohta, et sünonüümide olemasolu võib – vähemalt sõjanduse kontekstis – mõistmist takistada. Kirjelatud tulemused on seega vastuolus uuemate terminikäsituste seisukohtadega.

Polüseemia mõju oli vanemate terminite puhul küll hüpoteesiga võrreldes vastupidises suunas, ent ei vanemate ega uuemate terminite analüüsist saa teha polüseemia mõju kohta järeldusi, kuna see osutus mõlemal juhul statistiliselt ebaoluliseks. Uuemate terminite puhul oli põhjus selles, et

polüseemseid termineid oli valimis vaid üks. Teema väärib siiski edasist uurimist, kuna erinevates (klassikalist suunda esindavates) terminikäsitustes on polüseemia ehk terminite mitmetähenduslikkuse mõju mõistmisele peetud sünonüümiast halvemaksiki. Eriti probleemseks on peetud polüseemiat terminite puhul, mis viitavad hüponüümiast olevatele mõistetele (sama termin tähistab ülemmõistet ja üht alamõistetest, nt *jugestama*, võimalikke mõtestusviise vt ptk-st 3.4).

Sünonüümiaga haakub **mittestandard(ijärg)sete terminivariantide** kasutamise mõju mõistmisele ning siit edasi üldisem küsimus standardimise olemuse, vajalikkuse ja võimalikkuse kohta. Vanemate terminite analüüsil leidis statistilist kinnitust hüpotees, et mittestandardised terminivariandid on halvemini mõistetavad kui standardijärgsed (uuemate terminite seas polnud ühtki mittestandardset terminit). Siinse uuringu kontekstis oli selline tulemus ootuspärane ka seetõttu, et terminite jaotus standardsuse ja sünonüümia vahel ühtis suuresti: kõik mittestandardised terminid olid ühtlasi sünonüümidega (st omavad sünonüüme, millest vähemalt üks on standardiga heaks kiidetud, nt mittestandardne terminivariant *löögiala*, mille ametlik eesti vaste on praegu *hävitusala*, vrd ingl vasteid *killing zone*, *engagement area*).

Selgus niisiis, et sünonüümsete, sh mittestandardsete terminivariantide kasutamisega võib kaasneda mõistesegadike teke. Erineva taustaga, nt erinevatel aegadel erinevatest keeltest laenatud või erinevate mõistesüsteemide kaudu käibele tulnud terminid võivad tekitada olukorra, kus terminite osutus pole erialainimesele (nt käsusaajale) enam selge. Siin on heaks näiteks *raskuspunkt*, mis on olnud kasutusel nii *main effort*'i kui *centre of gravity* vastena ja mis Militermi järgi on vaid neist viimase vaste. *Raskuspunkti* kasutamine *main effort*'i vastena tuleneb teisest mõistesüsteemist: mõiste on pärit saksa keelest (*Schwerpunkt*) ja vastav termin on eestindatult sõnasõnalt *raskuspunkt*. Kõnelause mõiste standardijärgne vaste on praegu *põhipingutus(üksus)*, kuid lisaks *raskuspunktile* on käibel veel mittestandardijärgseid rööpväriante, nt *põhirõhk*.

Mõistesegadiku taga võib olla ka erialane vajadus hoida lahus mõistekobara lähimõisteid, millel on erialainimese jaoks oluline nüansivahe, kuid mida keeleliste vahenditega ei saa või ei ole osatud markeerida. Juhul kui sellise mõistekobara erinevatele mõistetele viidatakse sama terminiga, võib ka polüseemia tekitada mõistmiskuse. Näiteks ilmnes, et lahingutoimingu *hõivama*, mis viitab praegu Militermi järgi samale mõistetele mis inglise *occupy* ('paigutama üksusi alale, kus pole vastast'), mõistab osa ohvitseri kui tegevust, mis eeldab jõu kasutamist (vastena inglise terminile *seize*). Selliste olulise nüansivahega lähimõistete segiajamisel võivad sõjanduses olla

tõsised tagajärjed. Kirjeldatud osutusprobleeme võivad küll kompenseerida (kon)tekst ja erialateadmised, kuid uuringu tulemused annavad alust oletada, et mitte alati. Probleemi ei pruugi lahendada ka standard ja juba seetõttu, et rööpvariandid on (vähemalt mingi aja vältel) veel kasutuses.

Seega kehtib sünonüümia ja mittestandardsete terminivariantide kasutamisel sama tõdemus nagu kujundlikkuse ja inglise motiveerituse puhul. Ilmneb, et erialasuhtlusele omane mõttetäpsus – nt vahe tegemine sünonüümidena kasutatud terminite ja selliste terminite vahel, millele viitavaid mõisteid eristab oluline mõistenüanss, samuti kujundliku taustaga terminite mõistenüansside tabamine – võib minna erineva väljaõppetausta ja keeletunnetuse tõttu kaduma. Niisiis on terminikasutus on täiel määral suhtlustõhus (teisisõnu: võimalikult täpne infoedastus kui erialakeele põhifunktsioon saab täidetud) juhul, kui adressandi ja adressaadi kood on sarnane.

Hüpoteesiga kooskõlas ilmnes, et **uudissõnad** (terminid, mis on välja mõeldud sõjandusterminoloogia komisjonis ja millel on uudissõna tunnused) on halvemini mõistetavad kui mitteuudissõnad. Uuringusse kaasatud uudissõnad on kasutusse suunatud 2010. aastal, seega esines neid vaid uuemate terminite seas. Nagu teistegi uuemate terminite puhul, nii on ka uudissõnade mõistmisel esmamäärav väljaõppe ja teenistuskogemuse mõju. Näib siiski, et uudissõnade puhul tuleb see mõju iseäranis hästi esile: uudissõnad kui uued sõnakujud on võrreldes nt liitsõnade või sõnaühenditega vähe motiveeritud ehk läbipaistmatud. Teisisõnu: nende tähendus ei tule terminikujust selgelt välja (nt *edundama*, *karpima*). Sama võib välja lugeda vastustest: tõdetakse, et kontekstita ei oleks terminite tähendust ära arvatud. Erandiks oli *naastama*, mis oli mõistetavuse pingereas uuemate terminite seas üks paremini mõistetutest ja mille kommentaaridest võis järeldada, et kontekst koos kergelt tuvastatava saamisviisiga andsid vastajatele piisava mõistmisvihje. Kolmandaks pole terminil *naastama* ka selliseid lähimõisteid, mis tekitaksid mõistesegadiku (küsimuse termini taga oleva mõiste kohta) – vastupidi uudissõnadele *karpima* ja *edundama*. Niisiis: kui terminiga ei ole kokku puutunud või kui kokkupuude on olnud põgus, ei pruugi sellistel puhkudel tekkida mõistega vajalikku seost. Vähest kokkupuudet võib mõnel pool kompenseerida kontekst, ent kui termin tähistab mõistet, millel on nüansivahega lähimõisteid, ei taga ka kontekst mõistmist. Terminiloojatel tasub niisiis tähele panna, et mõistmisraskust tekitab sama tüve abil uute sõna(tüve)de välja mõtlemine (kas siis nt tuletamise või sõnade kombineerimise ehk sulandsõnade loomise teel) ja seda eriti juhul, kui tegu on lähimõistetele viitavate terminitega (nt *edundama*, vrd teist mõistet tähistav, mittestandardijärgne terminivariant *edenema*).

Eelnenud mõttearendusest johtub küsimus standardi olemuse ja vajalikkuse kohta. Standardimise algidee on kõrvaldada mõistmisraskused ja leppida kokku mõiste-termini vastavuses. Ometi näib – mälumahu piire ja inimsuhtluse olemust arvestades – taanduvat suhtlustõhususe küsimus sellistes komplitseeritud mõistesüsteemidega (alam)valdkondades suuresti küsimusele standardi enda tõhususe ja standardimise võimalikkuse kohta. Nagu eespool mainitud, on standard olemuselt kokkulepe: valik ühe süsteemi kasuks, mis tähendab omakorda, et jäetakse kõrvale teised võimalikud süsteemid. Viimased ei pruugi olla paremad ega halvemad, vaid on lihtsalt erinevad. Kokkuleppelise süsteemi valdajal kui infoomajal on mittevõimelise ees küll eelis, kuid see pole üheses seoses heade erialateadmistega ning näitab eeskätt n-õ indoktrineeritust ja nt seda, et mõistesüsteemiga on olnud piisavalt kokkupuudet. Siit johtub omakorda küsimus, kui suur saab olla kokkulepitavate (standarditavate) terminite hulk selleks, et terminite taga olevaid (lähi)mõisteid suudetaks nende nüanssides eristada. Lisaks tuleb arvestada asjaolu, et standardimise mõju võib olla oodatuga võrreldes vastupidine: kui standard läheb vastuollu senise kasutusega, võib see segaduse vähendamise asemel probleeme juurde tekitada. Sellist olukorda illustreerib hästi *hõivama* näide, sest eelkirjeldatud mõistesegadiku üks põhjusi on nimelt standardimine. Siinse uuringu tulemuste taustal ei saa siiski väita, et standard oleks (sõjandus)terminoloogias kasutu. Küll aga on siin mõttekoht kokkuleppe standardi loojatele, kes peavad oma töös teadvustama standardimisega seotud riske ning säilitama võimalikult tiheda kontakti kasutajaskonnaga. Viimane tähendab ühtlasi erialainimeste terminieelistuste ja nende tagamaade tundmist.

Nii standardijad kui suhtlusosalised peavad ilmselt arvestama tõigaga, et mis tahes suhtlusest ei saa välistada mitmeti mõistetavust. Nagu käsitlese algul märgitud, mõjutavad igasugust suhtlussituatsiooni lisaks termini(tõlgendus)-tele ka muud, keelevälised faktorid (nt mälumahu piiratus, unustamisfaktor, isikliku keeletaju erinevused jms). Nende mõju aitas uuringu meetoodika läbimõtlemine küll eeldatavasti kontrolli all hoida, kuid täielikult välistada ei saa neid ei ühestki uuringust ega inimsuhtlusest. Uuringutulemused toetavad tõika, et mida erinevamad on suhtlusosaliste eelteadmised, seda suurem on võimalus, et suhtlusosalised mõtestavad termineid erinevalt või et nad kasutavad erinevaid termineid. Seega: kui mõistmise tagamisest üldse juttu saab olla, siis seoses sarnase koodiga, mis põhineb suuresti ühtsel väljaõppe-taustal. Õeldu tähendab ühtlasi vastutuse nihkumist standardilt pädevatele, koostööle orienteeritud suhtlusosalistele.

Eelnenu taustal näib, et suur osa uuemate terminoloogiasuundade esindajaid on kui mitte mööda vaadanud, siis vähemalt osutanud vähe tähelepanu sellistele erialakeeltele või erialakeele sellistele (alam)valdkondadele, mille mõistesüsteem on komplitseeritud ja sisaldab omakorda mõistekobaraid. Viimased võivad olla lisaks nüansivahega lähimõistetele ka omavahel seotud (nt *karpima – siduma – hoidma – seiskama*). Samuti leidub termineid, mis on erineva päritolu tõttu eksitavalt motiveeritud (nt *raskuspunkt*, vrd *põhipingutus*, *põhirõhk*, sks *Schwerpunkt* vs. *raskuse*, ingl *centre of gravity*). Lisaks võivad lähimõistetele viitavate terminite tõlgendamist raskendada üldkeele analoog(id) ja vaste(d) võõrkeel(t)es, mis mitte ainult ei pruugi kattuda, vaid mis võivad olla ka omavahel vastuolus (nt *hõivama* sünonüüm on *ÕSis 2013 okupeerima*, mille üldkeeles levinud kõnelejatähendus eeldab jõukasutust, vrd lahingutoiminguna ingl *occupy*, mis ei eelda jõukasutust).

Teiseks on uuemates terminikäsitustes avaldatud arvamust, et hoolimata varieerumisest (sünonüümide ja mitmetähenduslike terminite kasutamisest) saavad oma ala hästi tundvad spetsialistid üksteisest aru. Mainitud seisukoht ei arvesta tõigaga, et ka oma eriala süvitsi tundvad inimesed ei pruugi jagada sama koodi. Muuseas võib sellise käsituse taga olla metafoor või vaikiv eeldus, millega mõtestatakse erialateadmiste olemust. Erialateadmised on otse kui kindlaksmääratud osadest koosneva kimp või siis anumas (inimmees) olev aine, mis kas on anumas või mitte ja mille keemiline koostis on kõigil eriala asjatundjatel sama – juhul kui tegu on asjatundjaga. Õigupoolest ei pruugi väljaõppetaustade erinevusest tulenev koodierinevus viidata ebakvaliteetsele haridusele. Tänapäevase, konstruktivistliku õpikäsituse järgi on õppimine kui teadmiste konstrueerimine midagi unikaalset ja isiklikku. Sestap on loogiline, et selle protsessi tulemuski võib kätkeda isiklikke erinevusi. Kumatigi võib olukord, kus need erinevused on piisavalt suured, osutada sõjanduses ja kriisisituatsioonis süsteemi kui terviku seisukohast väljaõppelüngaks. Erinev mõistekäsituse ja terminimõistmine võib tingida olukorra, kus käsust kas ei saada selle nüanssides aru või kulub käsu tuumterminite tõlgendamisele rohkem aega. Praeguseks on Eesti ohvitseride väljaõppemudel võrreldes varasema ajaga oluliselt ühtlustunud, mis omakorda annab siinse uuringu tulemuste taustal ja mõistekäsituse-terminikasutuse ühtlustajana põhjuse vaadata lootusrikkalt tulevikku.

Kolmandast uurimisküsimusest lähtudes uurisin, kuidas on seotud **vastajate hinnang terminikuju mõistetavusele ja sobivusele termini standardijärgse mõistmisega**. Selgus huvitav asjaolu: omavahel on seotud terminikuju häirivus ja mõistmisraskuse konstateerimine, kuid kumbki neist ei ole

seotud termini standardijärgse mõistmisega. Need tulemused on võrreldavad Tavasti (2012) andmetega, millest oli juba eespool juttu: normivastane keel häirib ka keskmisest keeleteadlikumaid inimesi, kuna tekitab vastajate arva-tes mõistmiskaskuste ohtu, kuid häirib ka juhul, kui tekst on mõistetav. Siinse uuringu kontekstis illustreerib sellist olukorda hästi *naastama*, mis oli kõige paremini mõistetud uudissõna, kuid mida peeti (*nihustama* järel) enim häiri-vaks ja mõistmiskaskust tekitavaks. Eelnenu põhjal ei saa muidugi teha järeldust, nagu poleks erialainimeste arvamus oluline. Iseküsimus on, mida nende arvamustega peale hakata, sest – nagu siinse töö aluseks olevad artiklid [A1], [A2] ja [A3] näitavad – on need nii mõnigi kord lahknevad ja omavahel vastuolus.

Samuti ei saa uuringu andmetele tuginedes – erinevalt kasutajaskonnas levinud arvamusel – väita, et arvatavast mõistmiskaskusest tuleneb ka tege-lik mõistmiskaskus. Küll aga annab taoline tulemus ainest edasiseks uurimis-tööks. Siinne uuring ei võimalda teha kaugeleulatuvaid järeldusi terminikasutusest tulenevate mõistmiskaskuste (kognitiivse töömahukuse) tegeliku määra kohta, sest küsiti vaid vastaja *enda hinnangut* oma mõistmiskaskustele. Näi-teks võis olla, et õige vastuse andja pidi enne vastamist pikemalt järele mõt-lema ja kaaluma läbi võimalikke tõlgendusvariante, kuid instruksioonidest hoolimata ei märkinud terminit mõistmiskaskust tekitavaks. Samuti võis aset leida vastupidine. Vastaja võis märkida termini mõistmiskaskust tekitavaks (seoses nt subjektiivsete terminieelistustega), kuigi tegelikult mõistis terminit standardi järgi. Mõistmise kognitiivse töömahukuse uurimiseks tuleb korral-dada eraldi katse, kus mõõdetakse käsusaaja reageerimisega. Sõjanduses on see tänuväärne uurimisteema, kuna konfliktiolukorra ajakriitilisust arves-tades tähendab terminini osutuse üle juurdlemine ilmset mõistmiskaskust ja sel võib olla kõrge hind.

Piiratud oli ka suhtlussituatsioon: uuring piirdub kirjaliku situatsiooniga. Tulemuste üldistatavuse kontrollimiseks on seetõttu vaja korraldada jätku-uuring, kus samad probleemid terminid esinevad suulises suhtlussitua-sioonis ja vastavaid stsenaariume mängivad läbi erineva väljaõppetaustaga ohvitserid. Nagu eespool öeldud, on selline uuring KVÜÕAs magistritööna koostamisel ja selle esialgsed tulemused on paljutõotavad. Siinse uuringu tarvis kogutud andmed võimaldavad uurida teemat ka teistest vaatenurka-dest ja varieerida süvenemisastet. Kindlasti väärrib põhjalikumalt käsitlemist sotsiaalsete tegurite seos terminimõistmisega. Põnevat infot laekus avatud küsimustest, mis aitavad heita valgust uute terminite, sh uudissõnade leviku ja kinnistumise tagamaadele. Tegu on väärtusliku informatsiooniga, mille hankimine on puhtkvantitatiivse andmeanalüüsi abil raskendatud, kui mitte

võimatu. Edasistesse uuringutesse võiks lisada pingeolukorra ja ajasurve, mida võimaldavad õppused vm väljaõppeolukorrad, samuti matkemudeli kasutamine.

Loodetavasti kõlab Kaitseväes praeguseks juba triviaalsena tõdemus, et oma sõjateadus pole võimalik omakeelse terminivarata. Erialakeel on erialainimese põhilisim tööriist ametist sõltumata, ent selle suhtlustõhusus on iseäranis oluline valdkondades, kus arusaamatustel ja mõistmiseks kuluval ajal võib olla inimeste hind. Üks selliseid valdkondi on kahtlemata sõjandus ja sõjaväeline juhtimine. Nagu terariist, mis peab olema täpsete lõigete tegemiseks ihutud, vahe ja käepärane, peab ka (sõjandus)keel võimaldama täpset infoedastust – olema suhtlustõhus. Ihumata terariistaga pole mõtet võitlusse minna ja häda neile, kes avastavad tõntsi terariista alles võitlustandril. Eelnenud käsitlus aitaski heita valgust (sõjandus)terminite mõistmisele, sh faktoreitele, mis seda mõjutavad. Ehkki uuringu põhjal ei saa teha kõikehõlmavaid järeldusi, sisaldab see usutavasti infot, tagasisidet ja mõttekohti nii terminikorrastajatele ja -arendajatele kui Kaitseväele. Ent õigupoolest on eelnenud käsitlus täitnud siinkirjutaja jaoks põhiosa oma ülesandest juba ilmumisel. Nagu sissejuhatuses öeldud, on uuringuga tehtud katse ületada pelgalt tekstianalüüsile tuginevad ja muljepõhised väited enim vaidlusi tekitanud (oskus)-keelenähtuste rolli kohta erialakeelis.

Kirjandus

- Afanasjev, Ainar** 2011. Kaitseväe pioneeriterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad Reet Hendrikson ja mjr Raul Kütt. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväe keelekeskus.
- Black, Max** 1962. *Models and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press.
- Boyd, Richard** 1998. *Metaphor and theory change: What is “metaphor” a metaphor for? – Metaphor and Thought*. Second edition. Ed. by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 481–532.
- Cabrè, Marie Teresa** 1999. *Terminology Theory, Methods and Applications*. Amsterdam: John Benjamins.
- e-keelenõu**. <http://kn.eki.ee/> (24.08.2016).
- Elmes jt** 2013 = Elmes David G.; Kantowitz, Barry H.; Roediger, Henry L. III 2013. Psühholoogia uurimismeetodid. Tõlkinud Tiia Laak, Marika Rauk, Karin Täht. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Tiit** 2007. *Terminiõpetus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Faber, Pamela** 2011. The dynamics of specialized knowledge representation simulational reconstruction or the perception-action interface. – *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*, No. 17 (1), pp. 9–29.

- Gentner, Jeziorski** 1998. The shift from metaphor to analogy in Western science. – *Metaphor and Thought*. Second edition. Ed. by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 447–480.
- Gilquin, Gaëtanelle; Gries, Stefan Th.** 2009. Corpora and experimental methods: a state-of-the-art review. – *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, No. 5–1, pp. 1–26.
- Heinrichsen, Tanel** 2014. Kaitseväe kompanii-, rühma- ja jaotaseme väljaõppe terminikasutus. Lõputöö. Juhendaja Reet Hendrikson. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväe keelekeskus.
- Hendrikson, Reet** 2012. Keelesõjas sõjakeel? Ohvitseride oskuseleevaadetest. – *Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste toimetised*, nr 16, lk 15–39.
- Hendrikson, Reet** 2013. Sõjanduskeelee ja kujundkeelee ristteel ehk Kas kujund (oskus)keelt pigistab? – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, nr 9, lk 61–73.
- Hendrikson, Reet** 2014a. Tõhususe tahud sõjandusterminoloogia näitel: ülediferentimine või erinev tunnetusväärtus? – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, nr 10, lk 107–124.
- Hendrikson, Reet** 2014b. Sõjakeel. – *Keelesaade*, 26.01.2014. <<http://vikerraadio.err.ee/saade/keesaade/5785>> (26.01.2014).
- Hendrikson, Reet** 2014c. Sõjanduskeelee loovusest, haritusest ja tõhususest. – *Sõdur*, nr 4, lk 48–50.
- Jürine, Anni; Klavan, Jane; Veismann, Ann** 2013. Katseline semantika: planeerimine ja teostus. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, nr 9, lk 85–100.
- Jürnas, Kaimo** 2013. Eesti õhukaitseterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad Reet Hendrikson ja kpt Tanel Lelov. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväe keelekeskus.
- Klavan, Jane; Veismann, Ann; Jürine, Anni** 2013. Katselised meetodid tähenduse uurimisel. – *Eesti ja soome ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, nr 4–1, lk 17–34.
- KV MLA** 2010 = Eesti kaitseväe maaväe lahingutegevuse alused. Maaväe ohvitseride ja staabitöö väljaõppejuhend. 2010. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool.
- Lakoff, George** 1993. *The Contemporary Theory of Metaphor*. – *Metaphor and Thought*. Second edition. Ed. by Andrew Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 202–251.
- Lakoff, Georg; Johnson, Mark** 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lind, William S.** 1985. *Maneuver Warfare Handbook*. New York: Westview Press.
- Luuk, Aavo** 2013. Eksperimentaalpsühholoogia. Loengukonspekt.
- MacDonald, Maryellen C.** 2013. How language production shapes language form and comprehension. – *Frontiers in Psychology*, Vol. 4, Apr. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3636467/>> (14.10.2016).
- Militerm** = Sõjandusterminoloogia andmebaas Militerm. <<http://termin.eki.ee/militerm/>> (16.08.2016).
- Männiste, Tõnis** 2012. Taktikaliste otsustusmängude korraldamine. Õppematerjal. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused.

- Paimla, Raigo** 2007. Jalaväetaktika terminoloogia ühtlustamine. Magistritöö. Juhendajad Reet Pungar-Hendrikson ja mjr Martin Herem. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool.
- Ramsar, Michael; Baayen, Harald** 2013. Production, comprehension, and synthesis: a communicative perspective on language. – *Frontiers in Language Sciences*, Art. 233, Vol. 4, May.
<<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3641426/>> (14.10.2016).
- Sager et al.** 1980 = Sager, Juan Carlos; Dungworth, David; McDonald Peter F. 1980. *English Special Languages. Principles and Practice in Science and Technology*. Wiesbaden: Brandstetter.
- Shannon, Claude Elwood** 1948. A mathematical theory of communication. – *Bell System Technical Journal*, No. 27 (3), pp. 379–423.
- STANAG 2287** = STANAG 2287. 2006. LO (Edition 1) – Task Verbs for Use in Planning and the dissemination of orders. NATO Standardization Agency, 5 July.
<https://kv.mil.intra/Lists/ekvDocLibrary/J7/04_V%C3%A4lja%C3%B5ppematerjalid/STANAG%202287%20Task%20verbs%20for%20use%20in%20planning%20and%20the%20dissemination%20of%20orders.pdf> (16.08.2016).
- Tameri, Tarmo** 2009. Eesti Kaitseväge logistikaterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad Reet Hendrikson ja kpt Erlend Zirk. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool.
- Task Verbs** 2013 = Heger, Philipp 2013. *Task Verbs*. Truppendienst, V 1.0.
- Tavast, Arvi** 2012. Keelehooldte teoreetiliste aluste otsinguil: naabervaldkonnad appi. – Sõnaga mõeldud mõte. Pühendusteos Tiit Ereltile 20. aprillil 2012. Koost ja toim Maire Raadik ja Tiina Leemets. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 224–234.
- Tavast, Arvi; Taukar, Marju** 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn: Valgus.
- Temmerman, Rita** 2000. *Towards New Ways of Terminology Description: the Sociocognitive Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Temmerman, Rita** 2002. Metaphorical Models and the Translation of Scientific Texts. – *Linguistica Antverpiensia*, No. 1, pp. 211–226.
- Temmerman, Rita** 2009. Why special language translators need insights in the mechanisms of metaphorical models and figurative denominations. – *The Meaning of Translation*. Ed. by B. Lewandowska & M. Thelen. Bern: Peter Lang, pp. 351–369.
- Temmerman, Rita** 2011a. Stars, problem children, dogs and cash cows: evocative terminology in multilingual business communication. – *SYNAPS – A Journal of Professional Communication*, Vol. 26, pp. 48–61.
- Temmerman, Rita** 2011b. Researching plurilinguistic competences in specialised domains. Looking for means to prevent exclusion. – *European Journal of Language Policy*, No. 3 (2), pp. 163–174.
<<http://dx.doi.org/10.3828/ejlp.2011.9>> (05.01.2016).
- Tercedor Sánchez et al.** 2012 = **Tercedor Sánchez, Maribel; Ureña Gómez Moreno, José Manuel; Prieto Velasco, Juan Antonio** 2012. Grasping metaphoric and metonymic processes in terminology. – *The Journal of Specialised Translation*, Issue 18, July, pp. 187–205.
<http://www.jostrans.org/issue18/art_tercedor.php#abstract> (27.09.2012).

Wüster, Eugen 1970. Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik. Dritte Auflage. Bonn: Bouvier.

Wüster, Eugen 1979. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. Teil 1: Textteil. Wien, New York: Springer.

ÕS 2013 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013.

<<http://www.eki.ee/dict/qs2013/>> (16.08.2016).

REET HENDRIKSON, MA

Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste rakendusuringute keskuse
terminoloog-keeletoimetaja